DE

EVRIPIDEORVM PROLOGORVM

ARTE ET INTERPOLATIONE

SCRIPSIT

IOSEPHVS KLINKENBERG
AQVENSIS

BONNAE
APVD A. MARCVM
MDCCCLXXXI

FRANCISCO BVECHELER

HERMANNO VSENER

S.

COMPENDIA

K.	**= Kirchhoffius**
N.	**= Nauckius**
N. E. St.	**= Naucki *Euripideische Studien***
W.	**= Wilamowitzius**
W. A. E.	**= Wilamowitzi Analecta Euripidea.**

PRAEFATIO

Cum ab amplissimo philosophorum ordine Bonnensi anno proximo haec proposita esset quaestio, ut de Euripideorum prologorum arte et interpolatione quaereretur, quae tunc ea de re scripseram, benigne accepta et praemio ornata sunt. Quam commentationem paucis mutatis hic propono.

Amplissimam disputandi materiam inde ab antiquitatis temporibus usque ad nostra viris doctis praebuere Euripidis prologi. Atque antiquitas hac quidem in re nihil, quantum video, fecit, nisi quod hanc potissimum tragoediarum Euripidearum partem maxima vituperatione persecuta est. Ipse enim Euripidis aequalis Aristophanes, ut de aliis locis taceam, Ranarum notissimis versibus formam prologorum crudeli suo *ληκυθίῳ* perdidit, Acharn. 47 sq. argumentum eorum illepidum acerbissime perstrinxit. Et si Aristotelem Poet. c. 13 Euripidem et laudibus extollere et vituperare videmus, quam reprehendit malam fabularum eius *οἰκονομίαν* maxime ad prologos pertinere non temere conicimus. Similia fuere grammaticorum Alexandrinorum iudicia, quorum fragmenta sparsa in scholiis legimus; quin etiam illis *πρόλογος Εὐριπίδειος* quasi *πρωτότυπον* orationis ieiunae et insuavis videtur fuisse (Schol. Hom. *O* 64).

Ubi post tam diuturnum Musarum silentium etiam Euri-

pides e tenebris prolatus est et tractari coepit, iterum de pretio prologorum Euripideorum viri docti quaesiverunt et cum Sophocleis comparantes multo minoris artis esse censuerunt (Valckenaer. Diatr. IX p. 92). Unus exstitit prologorum Euripideorum haud contemnendus defensor Lessingius, qui tamen amore poetae nostri abreptus in prologis Euripideis artis tragicae progressum conspici in libro *Hamb. Dramat.* I *Stück* 48. 49 acutius quam verius videtur iudicasse. Sed eodem loco Lessingius aliam movit quaestionem, qua inde ab illo tempore ad taedium usque tractata, ut libere meam sententiam dicam, in poeta ipso cognoscendo nihil profecimus; hanc dico quaestionem, cur Euripides in fabulis suis prologorum instrumento usus sit. Diversissimae allatae sunt a viris doctis causae. Lessingius ipse Euripidem spectatorum animos non tam iis quae fiant quam qua ratione fiant commovere velle dicit; in qua sententia veri aliquid inesse nemo negabit. Sed Jacobsius (*Nachtr. zu Sulzer* V p. 402) poetam epicorum morem secutum, Schlegelius (*Vorles. über dramat. Kunst* I p. 215 sq.) et Hermannus (praef. Soph. El. p. X) propter fabularum immutationem, Firnhaberus (*Jahrb. für Philol. und Paed. Suppl.* XVII p. 545 sq.) propter spectatorum ignorantiam prologos scripsisse existumarunt; postremus denique qui hac de re scripsit Commerus (De prolog. Eur. causa ac ratione. Bonnae 1864), postquam ceterorum sententias bene refutavit, Lessingianam paucis auctam adoptat (l. l. p. 29). Sed egregie W. A. E. p. 202 philologos tandem aliquando ab ista quaestione revocavit et novam viam ostendit. „Euripides“ inquit „artis tragicae libertatem legibus perquam molestis coercuit. Num eum latebat, quam fastidiose *οὐξιὼν πρώτιστα μὲν τὸ γένος ἂν εἶπεν εὐθύς*? Non poterat, ridebatur enim. Sed et facillime ita defungebatur necessario officio, nec puto veri nihil vidisse Lessingium, cum Euripidem curavisse coniceret, ne spectatorum animi in rebus minus gravibus detinerentur adtentionemve animi consumerent; ipsam noluisse artem et diligentiam in aliis ponere quam quibus tragoediae vis ma-

nifestaretur. Sed quid legibus istis nunc opinor nemini non molestis Euripides voluerit, ad arbitrium quivis statuat licet: leges ipsas eum nosse decet, qui Euripidem intellegĕre cupit." Itaque si ego de arte prologorum Euripideorum scripturus sum, noli exspectare me multa de pulchritudine aut de absurditate eorum disputaturum: immo ut philologum i. e. grammaticum decet, eas studebo indagare leges, quibus Euripides in prologis componendis se adstrinxerit; unde etiam „aestheticum" quod vocatur iudicium quam maxime pendet.

Sed ut eas quas dixi leges recte investigemus, alia suscipienda est opera. Sciunt enim omnes post Phoenissas a Valckenaerio editas maximeque post librum de tragoediae Graecae principibus a Boeckhio scriptum fabulas Euripideas magno spuriorum versuum numero esse obrutas. Non paucas autem interpolationes ante ipsam legem Lycurgeam esse intrusas haec ipsa lex testis est. Maxime vero prologi interpolatorum libidini fuere expositi; nam et facillimum erat has narrationes satis plerumque pedestres scientiae frustulis augere, praesertim cum fabulae ipsae amplissimam rerum materiam praeberent, nec desunt expressa veterum grammaticorum testimonia (Schol. Andr. 7. Arg. Rhes.). Itaque opus est, ut is qui de arte prologorum Euripideorum recte volet iudicare, quam accuratissime singulos prologos percenseat et, quantum fieri potest, spuria notet tollatque. In quo opere difficillimo satis scio me haud pauca statuturum, quae virorum doctorum consensum non ferant; at multas difficultates quae adhuc neglectae latuerunt me in lucem prolaturum, nonnullas expediturum mihi persuasum est.

Ex iis autem quae supra disputavi etiam rerum ordo quo in hac commentatione usurus sum, satis apparet: contrariam enim viam ingressus ei quam qui adhuc de prologis Euripideis disseruerunt inire solebant, primum singularum fabularum prologos temporis ratione habita percensebo et quid

in iis mea quidem sententia spurium sit, notabo; tum e purgatis prologis leges, quas Euripides in iis componendis secutus sit, i. e. artem eorum eruere studebo [1]).

I.

DE INTERPOLATIONIBVS PROLOGORVM EVRIPIDEORVM

De interpolationibus prologorum Euripideorum disputaturo pauca mihi liceat praefari de via ac ratione qua illas indagandas esse censeo. Ac primum quidem ponderanda est totius fabulae et eius de quo quaeritur loci condicio. Nam si versus quidam cum aliis eiusdem fabulae locis aperte pugnant aut cum illius quae loquitur personae ingenio sive cum totius fabulae argumento non consentiunt aut nexum sententiarum intolerabili modo interrumpunt, eos ab Euripide, si quidem sanus fuit poeta, profectos esse non posse nemo negabit. Sequitur sermo Euripideus. Tam magna enim exstat scriptorum Euripidis copia, ut quid ei licuerit dicere, quid non licuerit, certissime statui possit. Tamen hanc interpolationis arguendae rationem etsi luculentissima est et philologo dignissima, valde neglegi video. Itaque ego usum loquendi Euripideum, quantum poteram, cognoscere studui. Ubi contraria inveni, quaesivi, quando et apud quos scriptores primum usurpata appareant; qua tamen in re haud raro frustra me operam consumpsisse vix opus est monere. Tertio loco antiquitatis testimonia commemoro. Licet enim nonnunquam ex codicum nostrorum vestigiis et ex scholiorum interpretatione concludere aliam fuisse antiquitus traditam loci alicuius conformationem, vel menda, quae interpolatorum in-

---

1) Consulto in tota hac commentatione Cyclopem satyricam, unum huius generis exemplum, neglegam.

iuriis Euripidi adspersa sunt, a veteribus grammaticis esse animadversa, castigata, correcta. De locis autem Euripideis ab aliis scriptoribus prolatis hoc minime neglegendum est omnes praeter ipsius Euripidis aequales legisse fabulas eius interpolatas.

Atque etiam causas interpolationum et a quo potissimum hominum genere profectae viderentur studui enucleare; neque hoc, puto, mihi vitio vertetur, quod, ubi res postulabat aut occasio ferebat, criticas quoque attigi quaestiones et similes aliorum locorum interpolationes nondum detectas attuli, ita ut is qui hanc commentationem legat, certas interpolationum familias facili opera possit componere.

Iam vides me in hac commentatione velle grammaticum esse; ut bonus grammaticus sim cum magno viro Iosepho Scaligero opto.

1. De Alcestidis prologo.

Alcestis fabula antiquissima inter servatas Euripideas maxime castae et severae artis legibus adstricta est. Atque ut tota pressis et acutis sententiis praecellit — vix inveneris in ceteris fabulis diverbio Apollinis et Orci simile —, ita prologus brevi et clara oratione spectatores de iis edocet rebus, quae ad fabulae ipsius actionem intellegendam scitu necessariae sunt. Facili autem opera tres partes eius licet internoscere. V. enim 1—7[1]) narrat Apollo, quomodo Admeti domum venerit, 8—21 (qui, cum totius dramatis actio iis nitatur, gravissima sunt prologi pars), quid ibi Admeto et Alcestidi uxori acciderit, 22—27 se illa domo abiturum simulque Orci adventum nuntiat. — De paucis huius prologi interpolationibus, quas homines scioli ad poetae verba explananda addiderunt, disputare supersedeo; spurios esse v. 10. 16. 27 rectissime statuit Wheelerus in commentatione „De Alcestidis et Hippolyti Euripidearum interpolationibus, Bonnae 1879" p. 11 sq., quibus quid addam non habeo.

1) Numeris utor Nauckianis.

2. De Medeae prologo.

Medeam fabulam superstitum Euripidearum et argumento splendidissimam et sermonis arte maxime absolutam esse omnes clamant. Sicut autem fabula inter fabulas, ita prologus inter prologos singularem tenet locum: neque certe tantum reprehensionis et ludibrii concitassent prologi Euripidei, si omnes tales essent, qualis est Medeae. Quod animadvertit Aristophanes Byzantius, qui sic in argumento: ἐπαινεῖται δὲ ἡ εἰσβολὴ διὰ τὸ παθητικῶς ἄγαν ἔχειν καὶ ἡ ἐπεξεργασία „μηδ' ἐν νάπαισι" καὶ τὰ ἑξῆς. Atque etiam luculentius quam in Alcestide tripertitum esse prologum apparet. Prima enim pars continet v. 1—16, quibus fata Iasonis et Medeae, antequam Corinthum venerunt, exponuntur; altera eaque gravissima v. 17—36, quibus quid Corinthi usque ad praesens tempus Iason et Medea egerit enarratur; tertia pars complectitur v. 37—48, quibus nutrix timores angoresque suos declarat et adventum liberorum Medeae nuntiat. — Additamentis autem commaculatam esse praeclaram hanc nutricis orationem iam diu viri docti cognoverunt. Initium purgandi post Musgravium fecit N. E. St. I p. 108, qui v. 40. 41 e v. 379. 80 in prologum transscriptos, v. 42. 43 ab interpolatore fictos esse ostendit. His autem deletis praecedentes 38. 39 nullo modo stare posse probarunt G. Dindorfius (Schol. in Eur. IV p. 266) et Heimsoethius (Ind. schol. Bonn. hib. 1872/73 p. 7 sq.). Causis autem, quibus ἀθέτησις nititur, ipse unam addam, pronomen τήνδε v. 39 tolerari non posse. Nam in prologis hanc sibi legem statuit Euripides, ut isto pronomine, ubi cum personarum aut locorum nominibus coniungitur, personas in scaena praesentes aut locum spectatoribus propositum designaret. At nostro loco Medea in scaena non est. Quare abiciemus coniecturas, quas Suppl. 17 fecere grammaticus Byzantinus, K., N.

θάψαι θέλουσι τῶνδε μητέρες χθονί
θάψαι θέλουσαι τῶνδε μητέρες χθονί
θάψαι θελούσας τῶνδε μητέρας τέκνων,

quoniam corpora septem ducum ad Thebas occisorum postea demum in scaenam feruntur: amplectemur coniecturam W., qui restituta Laur. et Pal. lectione *μητέρων* scripsit:

θάψαι θελουσῶν τῶνδε μητέρων χθονί.

Iam recte *τῶνδε* ad matres in scaena praesentes refertur. — Sed redeamus ad Medeae prologum. In quo cum ipse v. 36 spurium esse cognossem, magno cum gaudio vidi Wheelerum l. l. p. 24 adn. 13 in eadem esse opinione. Vix ullum additamentum totius orationis habitu et structura magis respuitur, quam iste versus. Nam postquam affectus Medeae inde a v. 20 satis ampla oratione depicti sunt, postquam illa expositio versibus 34. 35, quos clausulae locum tenere nemo non videt, iusto modo finita est, sequitur unus versus mire claudicans, qui quo sit animo Medea in liberos describit. — Alii quoque prologi loco agitatissimo, v. 6—16 Wheelerus ibidem salutem paravit. Difficultates illorum versuum sexcentiens expositae sunt; spes emendandi prorsus evanuit, postquam e fragmentis Euripideis nuper repertis eos antiquitus eodem modo scriptos fuisse vidimus, quo in codicibus nostris exstant: Wheelerus igitur audaci sed felici impetu v. 11—15 Euripidi abiudicavit. Fateor me ipsum diu esse obnisum: nunc idem sentio quod Wheelerus. Placuisse enim Medeam Corinthiis primum (si quidem hic verus sensus est v. 12), postea displicuisse in fabula ipsa non audimus; consensisse antea cum marito docet v. 8, quem ideo insueto more posuit Euripides, quod non solum ad praecedentem, sed etiam ad insequentem sententiam pertinet (cf. 483 sq. 506 sq. Apollod. I 9, 27). Ad hunc igitur referendus est v. 16. Maxime autem gaudeo, quod ista coniectura evanuerunt v. 14. 15. E i u s m o d i   e n i m   s e n t e n t i a e   l e g u n t u r   i n   c a p i t e   e t   i n   f i n e   p r o l o g o r u m ,   i n t r a   i p s o s   p r o l o g o s   n u n q u a m . Quam legem Euripideam non ad libidinem factam, sed ex

ingenio et natura prologorum profectam esse, ubi de arte disputabimus, apparebit.

3. De Hippolyti prologo.

Hippolyti fabulam duabus constare partibus, quarum altera (usque ad v. 775) Phaedrae, altera Hippolyti fatum contineat, nemo poterit negare. Tantum autem abest, ut hanc contaminationem cum artis legibus pugnare dicam, ut prorsus consentiam cum Aristophane Byzantio, qui hanc tragoediam τῶν πρώτων appellat. Furit enim Phaedra amore Hippolyti: repudiatur: mortem sibi consciscit: moriens Hippolytum secum in perniciem trahit. Vides quam arte duae fabulae partes inter se conexae sint: prior causa et fons est posterioris. Huic autem dramatis conformationi egregie praeludit prologus, aut, ut melius dicam, media prologi pars, quae continet v. 9—50. Hanc ipsam tripertitam esse facile cognoscis. Versibus enim 9—19 Venus enarrat, quantopere Hippolytus se neglegat, Dianam colat; versibus 20—23 consilium Hippolyti ulciscendi prodit, quam ultionem iam diu se praeparasse dicit. Quid autem hanc ob causam molita sit, i. e. Phaedrae amorem, docet versibus 24—39[1]). Iam vides Euripidem prudenter etiam in prologo rebus Phaedrae eum locum tribuisse, quem in tragoedia ipsas habere voluit, ut causa essent exitio Hippolyti. Eam ob rem tragoediam nostram non Φαίδραν, sed Ἱππόλυτον appellavit. Praefixum autem est prologo exordium (v. 1—8), quo Venus potestatem suam praedicat, subiecta est conclusio (v. 51—57), qua Hippolyti adventum nuntiat. — De interpolationibus huius prologi et recte et acute disputavit Wheelerus l. l. p. 44—48, qui his versibus obelum praefixit: 29—33. 37. 40. 42—46. 48—50. 56. 57. Velim ne neglegas iterum in versu subditicio 48 pronomen ὅδε contra morem Euripideum usurpari. Sed nimis cautus fuit Wheelerus in v. 41. 47 Euripidi abiudican-

1) De v. 40—50 vide infra.

dis: illum sententiarum nexus et res ipsa, hunc falsum tempus verbi *ἀπόλλυσθαι*, quod e v. 39 assumptum est, damnat. — Unam autem exordii interpolationem prorsus neglexit. Inspicias v. 7. 8

ἔνεστι γὰρ δὴ κἀν θεῶν γένει τόδε·
τιμώμενοι χαίρουσιν ἀνθρώπων ὕπο.

Weilius haec adnotat: „*Le poëte philosophe souriait en écrivant ces vers.*“ Immo nos ridemus, cum tam absurda Euripideis interposita videmus. Hocine dicit Venus superbia inflata et ira concitata, qualis in scaenam prodit? *Σφάλλω δ' ὅσοι φρονοῦσιν εἰς ἡμᾶς μέγα*: haec sententia animo eius satis digna est, duo insequentes versus dici non potest quantum langueant. Et si huic argumento fidem non habes, rogo: quo referes v. 9 *δείξω δὲ μύθων τῶνδ' ἀλήθειαν τάχα*? Quinam sunt isti *μῦθοι*? Sine dubio Venerem potentem esse deam et adversariis metuendam, qualia leguntur v. 6. Itaque v. 7. 8 delendi sunt: iterum dicto in ipso prologi corpore posito liberatur Euripides.

4. De Heraclidarum prologo.

Heraclidarum fabulam a nostrorum temporum interpretibus neglectam ac paene ignoratam iacere non mirum est; quis enim libenter tractet tragoediam, quae neque rerum inventione neque moribus personarum egregie descriptis neque poeticis luminibus animos legentium allicere et delectare possit? Veteres tamen non solum legerunt et excerpserunt[1]), sed etiam, ut mihi quidem videtur, post Euripidis mortem in scaena viderunt. Testes sunt haud paucae interpolationes, quas ad histriones referre equidem nullus dubito[2]). Ut quinque

---

1) Multae exstant apud Hesych. glossae ex Heraclidis sumptae.

2) Nonne etiam locus Arist. Plut. 382 sq.

ὁρῶ τιν' ἐπὶ τοῦ βήματος καθεδούμενον
ἱκετηρίαν ἔχοντα μετὰ τῶν παιδίων
καὶ τῆς γυναικός· κοὐ διοίσοντ' ἄντικρυς
τῶν Ἡρακλειδῶν οὐδ' ὁτιοῦν τῶν Παμφίλου,

eligam: Iolai prima ad Demophontem oratio aucta est versibus 199—204 et 229—231; altera versibus 307—308 et 320—328, Macariae oratio versibus 577—580[1]), quorum locorum maxime alterum, tertium, quintum vestigia monstrare eius generis scribendi, quo uti solebant histriones, videbunt earum rerum periti. — Prologus quoque quam maxime depravatus ad nostram aetatem pervenit; neque ulla in re magis vituperandus est Henricus Hirzelius, quam quod tam temerarius — non, ut ipse dicit, „ingeniose temerarius“ — fuit, ut eum numerorum legibus adstringere conaretur uno versu deleto (De Eur. in comp. div. arte p. 87). — Sed antequam ad ea quae mihi proposita sunt accedere possim, quaestio tractanda est cum ad prologum tum ad totam fabulam pertinens; quaeritur enim, quo loco Euripides Heraclidarum scaenam esse voluerit.

Audiamus primum ceteros scriptores, qui Heraclidarum fata memoriae tradiderunt. Anton. Lib. c. 33: *Οἱ δὲ Ἡρακλεῖδαι φυγόντες πρὸς Δημοφῶντα τὸν Θησέως ᾤκησαν τὴν τετράπολιν τῆς Ἀττικῆς. Εὐρυσθεὺς δὲ πέμψας ἄγγελον εἰς Ἀθήνας πόλεμον προέλεγε τοῖς Ἀθηναίοις, εἰ μὴ τοὺς Ἡρακλείδας ἐξελάσωσιν κτλ.* Diod. IV 57, 4: *Ἐπιόντες δὲ* (sc. *οἱ Ἡρακλεῖδαι*) *τῶν ἄλλων πόλεων τὰς ἀξιολογωτάτας ἐδέοντο δέξασθαι σφᾶς αὐτοὺς συνοίκους. Μηδεμιᾶς δὲ τολμώσης ὑποδέξασθαι μόνοι τῶν ἄλλων Ἀθηναῖοι .... προσεδέξαντο τοὺς Ἡρακλείδας· κατῴκισαν δὲ αὐτοὺς .. εἰς Τρικόρυθον πόλιν, ἥτις ἐστὶ μία τῆς ὀνομαζομένης τετραπόλεως. Μετὰ δέ τινα χρόνον Εὐρυσθεὺς ἐστράτευσεν ἐπ' αὐτούς ... Οἱ δὲ Ἡρακλεῖδαι βοηθούντων αὐτοῖς τῶν Ἀθηναίων ἐνίκησαν παρατάξει τὸν Εὐρυσθέα.*

---

quo, ut recte vidit Welckerus *Griech. Trag.* II p. 710, Heraclidarum *ὑποκριτὴς* commemoratur, probat hanc fabulam histrionibus in deliciis fuisse?

1) V. 576 plus quam ineptum, sed nihilo minus a nullo viro docto proscriptum, non numero.

Strab. VIII p. 377: *Εὐρυσθεὺς μὲν οὖν στρατεύσας εἰς Μαραθῶνα ἐπὶ τοὺς Ἡρακλείδας βοηθησάντων Ἀθηναίων ἱστορεῖται πεσεῖν ἐν τῇ μάχῃ.* Apollod. II 8, 1: *Διωκόμενοι δὲ* (sc. *οἱ Ἡρακλεῖδαι*) *ἦλθον εἰς Ἀθήνας καὶ καθεσθέντες ἐπὶ τὸν Ἐλέου βωμὸν ἠξίουν βοηθεῖσθαι. Ἀθηναῖοι δὲ οὐκ ἐκδιδόντες αὐτοὺς πρὸς τὸν Εὐρυσθέα πόλεμον ὑπέστησαν κτλ.* Post mortem Eurysthei cum Heraclidae per unum annum Peloponnesum occupassent, *ἀπολιπόντες Πελοπόννησον ἀνεχώρησαν εἰς Μαραθῶνα καὶ ἐκεῖ κατῴκουν.* Philostr. vit. soph. II p. 550: *πενθούντων δημοσίᾳ τῶν Ἀθηναίων τὸν κήρυκα τὸν Κοπρέα, ὃν αὐτοὶ ἀπέκτειναν τοὺς Ἡρακλείδας τοῦ βωμοῦ ἀποσπῶντα.* Vides maximum testium dissensum. Pherecydes enim (Anton. Lib.) et Strabo dicunt Heraclidas Marathone fuisse, cum Eurystheus eos exagitaret, Diodorus Tricorythi, Apollodorus et Philostratus Athenis; tamen Apollodorus eos post mortem Eurysthei Marathone habitasse, Diodorus Tricorythum redisse (IV 58, 4) memorat. Una autem in re omnes aut consentiunt aut certe non adversantur: praeconem Eurysthei, qui exposceret Heraclidas, venisse, ut fert rerum natura, Athenas. — Iam Euripides duo actionis loca, ut ita dicam, in fabula sua habere non potuit: eligendum ei erat inter Tetrapolin (Marathonem) et Athenas. Utram autem urbem elegerit, dicant primum ii qui hac de re scripserunt. Welckerus *Griech. Trag.* II p. 709: „*Der Chor besteht aus älteren Männern, die zu den Schutzflehenden am Altare des Zeus Agoräos in Marathon zusammengelaufen sind.*" Hartungus Eur. rest. I p. 304: „Marathone in Tetrapolide scena dramatis constituitur." Pflugkius praef. Heracl. p. 12: „Euripides supplices ad *Διὸς ἀγοραίου βωμὸν* consedisse dicit, qui Marathone fuisse putandus est. Nam eo loco, ut loquuntur grammatici veteres, *ἡ σκηνὴ τοῦ δράματος ὑπόκειται,* quod docet v. 32 et v. 80."

Tamen falsam esse hanc sententiam scaenamque dramatis ab Euripide Athenis constitutam fuisse pro certo habeo. Mittamus primum duo testimonia, quae Pflugkius ad

suam sententiam defendendam attulit: inspiciamus ceteros fabulae locos, ac primum quidem ea verba, quibus Iolaus a praecone[1]) oppressus civium auxilium implorat:

69 ὦ τὰς Ἀθήνας δαρὸν οἰκοῦντες χρόνον,
ἀμύνεθ᾽· ἱκέται δ᾽ ὄντες ἀγοραίου Διὸς
βιαζόμεσθα καὶ στέφη μιαίνεται,
πόλει τ᾽ ὄνειδος καὶ θεῶν ἀτιμία.

Num opus est docere, qua in urbe haec pronuntientur? Nisi forte existumas senes clamore vocatos (cf. v. 121) Athenis Marathonem uno temporis momento currere posse. Accedunt luculenta veterum testimonia. Hesych.: ἀγοραίου Διὸς βωμός· Ἀθήνησι. Bekkeri Anecd. I p. 327, 9: ἀγοραῖος Ζεὺς Ἀθήνησι καὶ Ἑρμῆς. p. 338, 32: ἀγοραῖος Ζεύς· βωμὸς Ἀθήνησιν, ὃς ἐκαλεῖτο ἀγοραίου Διός. Schol. Ar. Eq. 408: ἀγοραῖος Ζεὺς ἵδρυται ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ (Athenis, ut fabula docet). Quod autem de senibus chori supra diximus, eodem iure dicere licet de Demophonte ad Iovis Agoraei aram accurrente (v. 120); cuius domicilium Athenis fuisse quis dubitet? Cf. v. 114. Cum illo loco coniungas v. 93. 94:

Ἡρακλέους οἵδ᾽ εἰσὶ παῖδες, ὦ ξένοι,
ἱκέται σέθεν[2]) τε καὶ πόλεως ἀφιγμένοι,

v. 197. 198:

εἰ γὰρ τόδ᾽ ἔσται καὶ λόγους κρανοῦσι σούς,
οὐ φήμ᾽ (cum K.) Ἀθήνας τάσδ᾽ ἐλευθέρας ἔτι,

v. 275 sq.:

ἥξω δὲ πολλὴν Ἄρεος Ἀργείου λαβὼν
πάγχαλκον αἰχμὴν δεῦρο

collatum cum v. 386 sq.:

εἰσίν, σάφ᾽ οἶδα, καὶ μάλ᾽ οὐ σμικρὸν φρονῶν
εἰς τὰς Ἀθήνας

---

1) Coprei nomen delendum est et in personarum catalogo et in fabula. Si praeconem nomine dignatus esset Euripides, commemorasset v. 49. Scribendum: ΚΗΡΥΞ (cf. Hiller Herm. VIII p. 446).

2) I. e. τῶν Ἀθήνας δαρὸν οἰκούντων χρόνον.

et cum v. 933 sq.:

ἔστειχε μεῖζον τῆς δίκης φρονῶν πόλιν
πέρσων Ἀθάνας.

Alii sunt loci, qui, etsi non expresse dicunt scaenam dramatis Athenis constitutam esse tamen satis significant. Perlegas velim carmen pulcherrimum inde a v. 748—783, maxime v. 763 sq.:

κακὸν δ', ὦ πόλις, εἰ ξένους
ἱκτῆρας παραδώσομεν
κελεύσμασιν Ἄργους — et v. 770 sq.:
ἀλλ', ὦ πότνια, σὸν γὰρ οὖδας
γᾶς, σὸν καὶ πόλις, ἇς σὺ μάτηρ
δέσποινά τε καὶ φύλαξ,

dicasque mihi, ubi cantatum iudices. Praeterea conferas v. 922 cum v. 975, quo Alcmena eandem urbem *τήνδε πόλιν* appellat, quae ibi *θεᾶς* (*Ἀθάνας*) *πόλις* nominata erat. — Multa alia possunt commemorari, sed ne longus sim, mitto; unum addo argumentum puto haud leviusculum. Nonne censes Euripidem stultissimum futurum fuisse poetam, si scaenam eius tragoediae, quam ad augendos et confirmandos Atheniensium in bello Peloponnesiaco animos scripsisse constat, cuius historiam Athenis accidisse fama ferebat, quam Athenis theatro daturus erat, si eius inquam scaenam Athenis Marathonem transtulisset? Itaque equidem non dubito, quin si servatum esset totum Aristophanis Byzantii argumentum, haec in fine legeremus: *ἡ σκηνὴ τοῦ δράματος κεῖται ἐν Ἀθήναις.* Nam nunc quoque mutilum argumentum idem egregie testatur: *τῶν γὰρ παίδων ἐξ ἁπάσης ἐλαυνομένων γῆς ὑπ' Εὐρυσθέως ἔχων αὐτοὺς ἦλθεν εἰς Ἀθήνας κἀκεῖ προσφυγὼν τοῖς θεοῖς ἔσχε τὴν ἀσφάλειαν Δημοφῶντος τῆς πόλεως κρατοῦντος.*

Tandem aliquando post longam sed necessariam digressionem prologo ipsi operam impertiamus. Iolaus enim, postquam in exordio (v. 1—11) se esse *ἄνδρα φιλοσυγγενῆ* exposuit, mala omnia enarrat, quae inde ab Herculis morte

usque ad eum diem ad servandos liberos eius perpessus sit (v. 12—47). Vix illa effatus Eurysthei praeconem conspicit liberosque, ut caveant eum, admonet (v. 48—54).

Ipsa prima prologi sententia haud parvis laborat difficultatibus. V. enim 2

ὁ μὲν δίκαιος τοῖς πέλας πέφυκ' ἀνήρ

Elmsleius idem voluit significare, quod Lucan. Phars. II 383: „Nec sibi sed toti genitum se credere mundo.“ Vapulat tamen grammatica, quod iam diu interpretes cognoverunt. Illi igitur Euripidem haec dicentem fecerunt: „Alter vir iustus est in proximos.“ Sed ne tangam illud δίκαιος τοῖς πέλας, quod ferri posse vix credo, quis tandem Euripidem tam puerilia ut δεδογμένα venditasse existumabit? Scio Orestis exordium non exquisitae sapientiae specimen esse: tamen hoc nostro multo est elegantius. Melius difficultatem tollere studuit Reiskius, qui post v. 2 deesse versiculum suspicatur huius fere formae:

πρόθυμος, εὐέντευκτος, οὐ κέρδη βλέπων.

Tamen ne illius quidem iudicium probo. Oppositae enim sententiae subiectum totum v. 3 explet, cum nostrae subiectum sola verba ὁ μὲν δίκαιος contineat; quare facile conicias totam sententiam uno versu esse absolutam. Itaque ἀνήρ corruptum putandum est. Non versus restituendi, sed quid desideretur monstrandi causa scribo:

ὁ μὲν δίκαιος φῶς πέφυκε τοῖς πέλας.

cf. Ion. 1439. Or. 243. — V. 3 bono sensu caret, nisi ex Stob. flor. 10, 1 φίλοις pro πόλει restituimus; neque aoristo συναλλάξαι eiusdem auctoris fidem denegem. Quod autem Stobaeus v. 5

αὑτῷ δ' ἄριστος· οἶδα δ' οὐ λόγῳ μαθών

ad eandem sententiam pertinentem omittit, mihi leviusculum quidem, sed tamen non neglegendum videtur argumentum eius rei, quae mihi absurda verba αὑτῷ δ' ἄριστος consideranti satis constat: hunc versum a falsario esse additum. Certe Stobaeus nonnumquam Euripidea puriora tradit; veluti

in celeberrimo Danaes fragmento (326) Athenaeus IV p. 159[b] et Sext. Emp. p. 663, 23 tradunt turpissimum v. 4, Stob. flor. 91, 4 omittit[1]). — Quae secuntur usque ad v. 18 bene procedunt; neque enim agitandum puto ἐξορίζοντες v. 16, quod satis defenditur Med. 432 (vide ibi Wecklinium). Sed iterum oriuntur difficultates v. 19:

πέμπων ὅπου γῆς πυνθάνοιθ' ἱδρυμένους
κήρυκας ἐξαιτεῖ τε κἀξείργει χθονός,
πόλιν προτιμῶν Ἄργος οὐ σμικρὰν φίλων
ἔχθραν γε θέσθαι χαὐτὸν εὐτυχοῦνθ' ἅμα.

Sic consentientes Laur. et Pal. Palmaris est Canteri coniectura προτείνων pro προτιμῶν scribentis. Sed restare difficultates etiam is cognovit, qui plus quam ceteri solet concoquere, Reinholdus Klotzius. Ac primum quidem offendit, quod vocabulum κήρυκας, quod a verbo πέμπων pendet, ita positum est, ut aut ad ἱδρυμένους aut ad ἐξαιτεῖ pertinere videatur; tamen nunc, postquam multum de hoc loco cogitavi, mutare non ausim, quoniam haec difficultas bona recitatione evitari potest. Dici autem nequit, quantum duo postremi versus criticos vexaverint: quos in formam Euripide dignam redigere iis non contigit neque unquam continget, quoniam infinitivus ab adiectivo σμικρός apud bonos scriptores pendere non potest. Nemo autem quaesivit, num verba tradita aliquo modo intellegi possent. Ego certe intellego, si modo partem eorum ab interpolatore profectam iudico: „urbem ostendens Argos, amicis praepollentem, ita ut inimicitias suscipere possit.“ Τίθεσθαι verbum aptissimum est interpolatorum ingenio (cf. Or. 14 πόλεμον θέσθαι in loco interpolato), σμικρὸς φίλων simile est commissurae χρημάτων πένητες El. 37; neque in infinitivi usu cautos fuisse inter-

---

1) Etiam contrarium accidit. Cf. Herc. 1349 cum Stob. flor. 108, 12. Utinam tandem aliquando in hanc rem accuratius inquiratur!

polatores docet versus quem statim tractaturus sum 34. Itaque sic scripsit Euripides v. 21:

πόλιν προτείνων χαὐτὸν εὐτυχοῦνθ' ἅμα,

i. e. „urbis suamque potestatem simul ostendens". Qua coniectura *ἅμα* ad *προτείνων*, quo pertinet, facilius refertur. Addita est interpolatio, ne *πόλις* et nomine et notione potestatis careret. — Missis sanis versibus 23—30 ad eum pervenimus locum, cuius recte diiudicandi causa antea de scaena huius fabulae disputavimus:

πάσης δὲ χώρας Ἑλλάδος τητώμενοι
Μαραθῶνα καὶ σύγκληρον ἐλθόντες χθόνα
ἱκέται καθεζόμεσθα βώμιοι θεῶν
προσωφελῆσαι· πεδία γὰρ τῆσδε χθονὸς
δισσοὺς κατοικεῖν Θησέως παῖδας λόγος
κλήρῳ λαχόντας ἐκ γένους Πανδίονος
τοῖσδ' ἐγγὺς ὄντας· ὧν ἕκατι τέρμονας
κλεινῶν Ἀθηνῶν τόνδ'[1] *ἀφικόμεσθ' ὅρον.*

Hic igitur potissimum locus omnes movit, ut scaenam fabulae Marathone esse dicerent; tamen ne hic quidem sententiae eorum favet. Certissima enim lex est prologorum Euripideorum, ut locus actionis, quem scaena repraesentat, semel saltem pronomine *ὅδε* notetur. Quod desideramus apud *Μαραθῶνα*, legimus, ubi Athenae commemorantur v. 38. Itaque etiam hunc locum adversantem in usum meum me convertisse magnopere gaudeo. Unus restat v. 80 sq.

σὺ δ' ἐκ τίνος γῆς, ὦ γέρον, τετράπτολιν
ξύνοικον ἦλθες λαόν;

quem Athenas significare neminem puto interpretando posse evincere. Sed cum ille locus unus contra totam fabulam pugnet, aut corrigendus aut removendus est; iuvaturque eo haec coniectura, quod totum dialogum, qui prologum excipit, pessime traditum esse iam diu viri docti cognoverunt. Qua

---

1) Sic Laur. Pal.: *τῶνδε* (ον superscr.)

vero utamur medela, nunc quidem nescio; certum autem est et hos versus et eos qui leguntur inde a 31 ab histrionibus in eam quam tenemus formam redactos esse, ut scaenam dramatis Athenis Marathonem transferrent[1]). — Sed illos prologi versus multis aliis laborare difficultatibus nunc demonstrabo. Ac primum quidem infinitivum *προσωφελῆσαι* nullo modo ferri posse iam supra monui; *ἐγγύς* apud scriptores Atticos cum genetivo coniungitur, sive propriam habet (Eur. Heracl. 815. 904 etc.) sive translatam significationem (Aesch. Suppl. 373. frg. 157. Ar. Av. 1666. Plat. apol. p. 30ᵃ legg. VI p. 774ᵉ. Hipp. mai. p. 304ᵈ etc.); *σύγκληρον χθόνα*, quod ad sententiam obscurandam ad *Μαραθῶνα* adiectum videtur, significare debet „terram finitimam", quae tamen notio non reperitur nisi apud Nicandrum Al. 1, linguae Graecae depravatorem. Neque duos Thesei filios regnasse in Attica praeter hunc locum alicubi audimus; immo unum fuisse totius Atticae regem egregie significat v. 114 sq.:

ΚΗΡ. *τίς δ' ἐστὶ χώρας τῆσδε καὶ πόλεως ἄναξ;*
ΧΟ. *ἐσθλοῦ πατρὸς παῖς Δημοφῶν ὁ Θησέως.*

At histrioni, qui scaenam Marathonem transtulit, quanto usui fuerit duos Atticae reges statuere, alterum Athenarum urbis, alterum Tetrapoleos nemo non videt[2]). Neque synonymorum *τέρμονας* — *ὅρον* alterum coniectura removendum iudico; nonne interpolatores idem sibi concessere Or. 13 (*ἔριν* — *πόλεμον*) et Ion. 22 (*φρουρώ* — *φύλακας*)? Sed antequam de toto loco sententiam meam dicam, duo alii versus tractandi sunt. Versus enim 31 et 51

πάσης δὲ χώρας Ἑλλάδος τητώμενοι
πάσης ἀλῆται γῆς ἀπεστερημένοι

ab Euripide in eodem prologo scriptos fuisse nemo puto af-

---

1) Nomen Marathonis nisi v. 32 in tota fabula non reperitur.

2) *κλεινῶν Ἀθηνῶν τόνδ' ὅρον* v. 38 ille ita intellegi voluit, ut totam Atticam complecteretur. Alter Atticae rex sumptus est e v. 118 sq.

firmabit. Accedit quod v. 51 eo quo legitur loco mirum quantum languet. Quoniam autem ipse multo magis ingenium poeticum sapit, v. 31 e 51 fictum, hunc in falsum locum delatum esse iudicabimus. Praeterea Hirzelius l. l. rectissime versui 39

δυοῖν γερόντοιν δὲ στρατηγεῖται φυγή

obelum praefixit: nam ut mittam structuram satis memorabilem eorum qui insecuntur versuum (quae tamen fortasse defendi potest), damnatur particula *δέ* et insolito loco et in arsi posita (cf. v. 653). — Ego igitur sic puto Euripidem inde a v. 31 Iolai narrationem conformasse:

51 *πάσης [δ'] ἀλῆται γῆς ἀπεστερημένοι*
38 *κλεινῶν Ἀθηνῶν τόνδ' ἀφικόμεσθ' ὅρον,*

i. e. „vagantes omni terra privati pervenimus ad hos clararum Athenarum fines h. e. in has claras Athenas" cf. El. 1315: *γῆς πατρῴας ὅρον ἐκλείπειν.* Aeg. frg. 1: *ποίαν σε φῶμεν γαῖαν ἐκλελοιπότα πόλει ξενοῦσθαι τῇδε; τίς πάτρας ὅρος;* Post unum vel duos versus histrionum iniuria absumptos[1]) haec sequebantur:

33 *ἱκέται καθεζόμεσθα βώμιοι θεῶν,*
40 *ἐγὼ μὲν ἀμφὶ τοῖσδε καλχαίνων τέκνοις,*
ἣ δ' αὖ τὸ θῆλυ παιδὸς Ἀλκμήνη γένος
ἔσωθε ναοῦ τοῦδ' ὑπηγκαλισμένη.

Sed Euripideis pannum duorum versuum assuit interpolator:

43 *σῴζει· νέας γὰρ παρθένους αἰδούμεθα*
ὄχλῳ πελάζειν κἀπιβωμιοστατεῖν.

Desiderabat enim verbum finitum participii *ὑπηγκαλισμένη.* Recte Musgravius *ἐπιβωμιοστατεῖν* monstrum vocis appellavit; non autem debebat ad coniecturam confugere in iis versibus, qui nexu sententiarum satis repudiantur. — Neque mihi possum persuadere v. 45—48

---

1) Argumentum eorum hoc fere fuit: „Nunc autem Thesei, regis huius terrae, tutelam exspectantes."

"Ὕλλος δ' ἀδελφοί θ' οἷσι πρεσβεύει γένος
ζητοῦσ' ὅπου γῆς πύργον οἰκιούμεθα,
ἢν τῆσδ' ἀπωθώμεσθα πρὸς βίαν χθονός

Euripideos esse. Ac primum quidem adultorum Hylli fratrum nullum in fabula vestigium apparet; commemorantur Diod. IV 57, 2. Neque rerum, quae hic narrantur, ulla est in ceteris fabulae partibus memoria: Hyllum sociorum exercitum sibi parasse audimus v. 664. Inscitiae autem linguae Graecae luculenta exempla sunt verba οἷσι πρεσβεύει γένος et ὅπου γῆς πύργον οἰκιούμεθα. Itaque etiam hos tres versus abiciemus. Neque desideramus Hylli in prologo commemorationem, praesertim cum per totam fabulam in scaenam non prodeat. Quis autem esset Hyllus, statim postquam nomen eius primum apparuit (639), discere poterant spectatores v. 659. — E prologi conclusione iam supra removimus v. 51. Addiderunt praeterea histriones tres versus 52—54 falsi πάθους plenos:

ὦ μῖσος, εἴθ' ὄλοιο χὼ πέμψας [σ'] ἀνήρ·
ὡς πολλὰ δὴ καὶ τῶνδε γενναίῳ πατρὶ
ἐκ τοῦδε ταὐτοῦ στόματος ἤγγειλας κακά,

in quibus hoc prorsus intolerabile est, quod versui 52 subicitur causa absurdissima[1]). Atque Eurystheum multos graves labores imposuisse Herculi notissimum est: per praeconem ei mala nuntiasse confiteor me ignorare neque scire huius fabulae interpretes ex silentio eorum concludo.

5. De Andromachae prologo.

Quod iudicium Aristophanes Byzantius in Andromachae argumento de prologo huius fabulae tulit: ὁ πρόλογος σαφῶς καὶ εὐλόγως εἰρημένος verum iustumque esse nemo negabit. Clara enim et distincta oratione Andromacha in Thetidis

1) Hanc fere sententiam exspectamus: „Crudeliter enim et assidue nos persequimini."

sacello supplex assidens primum de prioribus vitae suae fatis disserit (v. 1—20), tum qua fortuna in domo Neoptolemi, quo captiva venerat, usque ad illum diem usa sit, enarrat (v. 21—55). Tamen prologus noster nonnullis locis leviter, duobus, ut mea quidem est sententia, graviter et satis antiquo tempore interpolatoris manum expertus est. — Ac primum quidem bene perspexit Valckenaerius (ad Phoen. 1589) v. 7 interpolatoris esse; atque eo magis illi adstipulabimur, quod coniecturam probavit schol. cod. Marc. et Vat.: *οἱ ὑποκριταὶ τὸν ἴαμβον προσέθηκαν*[1]. — V. 11

ἐπεὶ τὸ Τροίας εἷλον Ἕλληνες πέδον

„abesse malit" N. Equidem, quo saepius locum lego, eo magis in sententiam eius inclino. Probat enim Andromacha, quae dixerat v. 6: *νῦν δ' εἴ τις ἄλλη δυστυχεστάτη γυνή*. Numquid huc pertinet indicare, quo tempore nex Astyanactis perpetrata sit, cum praesertim nemo nesciat? Praeterea post *ὀρθίων* v. 10 graviter interpungam, quoniam inde a v. 11 Andromachae ipsius fata enarrantur. — V. 19. 20

φεύγουσ' ὅμιλον· Θεσσαλὸς δέ νιν λεὼς
Θετίδειον αὐδᾷ θεᾶς χάριν νυμφευμάτων

misera sunt interpolatio. Quantum langueant verba *φεύγουσ' ὅμιλον*, postquam praecessit *χωρὶς ἀνθρώπων* non opus est multis probare. Neque minus inepta sunt quae secuntur; nam quod *Φθίας καὶ Φαρσαλίας σύγχορτα πεδία*, ad quae necessario *νιν* referendum est, *Θετίδειον* vocantur, quomodo defendes? *Θετίδειον*, ut ipsa nominis forma probat, templum Thetidis significat et fuisse re vera docet schol. Pind. Nem. IV 81: *ἡ δὲ Θέτις ἄρχει καὶ δεσποτεύει τῆς Φθίας, ἔνθα ἐστὶ καὶ τὸ Θετίδειον ἱερόν, ὡς καὶ Εὐριπίδης ἐν Ἀνδρομάχῃ*[2]. Itaque facile conicimus ipsum illud templum, in

---

1) Lectorem moneo v. 9 legendum esse cum Hartungo *παῖδα δ'*, quod aperte opponitur verbis *πόσιν μὲν* v. 8.

2) Cf. Et. M. s. v. *Διόσκορος*.

quo Andromacha supplex sedebat, Thetideum fuisse. Sed posteris temporibus circa illud templum urbs orta est eodem nomine praedita; hoc expressis verbis docent schol., Steph. Byz. s. v. *Θεστίδειον*, Tzetzes ad Lyc. 175. Euripides autem scaenam huius dramatis ruri, non in urbe esse voluit (cf. v. 17. 18). Quod ad sermonem pertinet, verbi *αὐδᾶν* cum duplici accusativo coniuncti hoc unum est, quantum equidem sciam, in omnibus litterarum Graecarum monumentis exemplum [1]). — Non minus quam hunc locum constat v. 45. 46

Πηλεύς τε γάρ νιν ἔκγονοί τε Πηλέως
σέβουσιν ἑρμήνευμα Νηρῇδος γάμων

interpolatos esse. Ut primum de nexu horum versuum agam, coniuncti sunt cum iis qui praecedunt particula *γάρ*. At quod Peleus eiusque posteri templum Thetidis colunt, quae tandem causa est, cur Andromacha ibi a Menelai insidiis tuta sit? Tutam se fore ideo sperat, quod communi Graecorum iure qui in templa deorum confugissent sacrosancti erant. Quid praeterea sibi volunt *ἔκγονοι Πηλέως*? Sunt, ni fallor, Achilles et Neoptolemus, quorum tamen unus Neoptolemus superstes est. Maxime autem interpolatorem prodit vocabulum *ἑρμήνευμα*, quod, ubicunque legitur, „interpretationem" significat (cf. Herc. 1137. Phoen. 470), hic idem esse debet quod *μνῆμα*. — Multo minus certum est iudicium de duobus aliis prologi locis, quos antiquissimo tempore interpolatione foedatos esse et iudico et me probaturum spero. Litigari autem poterit, quid Euripides ipse scripserit. In altero horum locorum ante me haesit vir doctissimus N. E. St. II. p. 88: sanare sibi visus est deleto v. 38, in quo iterum *ὅδε* falso usurpatum est. Tamen ego illum malum non

1) Significat aut „dicere" (v. 1091) aut „iubere" (v. 619). Passivum idem est quod „vocari" (Soph. Phil. 240. 430. Tr. 1106. Eur. Phoen. 125).

radicitus evellisse puto. Primum valde displicet, quod v. 36 pronomen relativum ἅ, quod lectum nuptialem Neoptolemi significat, refertur ad verba τἀκείνης λέκτρα, quae pro ipsius Hermionae nomine posita sunt: ne hoc quidem poeta satis bene mihi instituisse videtur. Quid praeterea sibi vult illud iusiurandum v. 37: Ζεὺς τάδ' εἰδείη μέγας, quo, si cum N. v. 38 delemus, Andromacha quam maxime verba νῦν δ' ἐκλέλοιπα affirmat? Neque enim Hermiona dubitabat, quin illo tempore Andromacha a lecto Neoptolemi recessisset, quippe Neoptolemus ipse eam recusaverat (v. 30); hoc iure iurando stabiliendum erat falsum esse Hermionae crimen, quae Andromacham artibus magicis id moliri dicebat, ut Neoptolemus se repudiaret[1]). Itaque praeter v. 38 maxima cadit suspicio in v. 36 et 37, neque verba ἀλλ' οὔ σφε πείθω v. 39, cum non iam habeant, quo referantur, tolerari possunt. Quamobrem huc usque interpolationem pertinere iudico. Sed ubi initium capiat, quaeritur. Cum autem iam antea vituperaverim v. 35, aliud addo. V. 31 dicit Andromacha se ab Hermiona σχετλίοις κακοῖς agitari; quae autem illa mala sint, non satis apparet. Voluit tamen Euripides sine dubio haec duo esse: calumniam Hermionae et occidendi consilium. Itaque necessario artius coniungendi sunt v. 32 et 39, quod fieri posse puto hoc uno modo:

32 λέγει γάρ ὥς νιν φαρμάκοις κεκρυμμένοις
33, 39 τίθημ' ἄπαιδα, βούλεται δέ με κτανεῖν
πατήρ τε θυγατρὶ Μενέλεως συνδρᾷ τάδε.

Sed fortasse vituperabor, quod cum loco interpolato etiam Euripidea reciderim. Tamen optime puto me liberatum iri ab hac suspicione, si comparabo cum nostro loco gemellum, qui legitur paullo post v. 156 sq.:

δόμους κατασχεῖν ἐκβαλοῦσ' ἡμᾶς θέλεις
τούςδε, στυγοῦμαι δ' ἀνδρὶ φαρμάκοισι σοῖς,
νηδὺς δ' ἀκύμων διὰ σέ μοι διόλλυται.

---

1) Non neglegenda est v. 36 v. l. τὸ πρῶτον et τὸ πρόσθεν.

Non puto Euripidem causas odii Hermionae duobus deinceps locis tam ampla oratione exposuisse, sed in prologo unam gravissimamque, ex qua ceterae pendent, commemorasse. Ceterum hic locus etiam meliore utitur sermone quam prologi versus: hic legimus *λέκτρα τἀκείνης*, illic *ἡμᾶς*, hic *ναίειν οἶκον ἀντ' αὐτῆς*, illic *δόμους κατασχεῖν*. — Venio ad desperatum huius prologi locum, quem quomodo scripserit Euripides neque ego enucleavi neque quemquam investigaturum puto; v. dico 49 sq., quos K. et N. sic scripserunt:

ὁ γὰρ φυτεύσας αὐτὸν οὔτ' ἐμοὶ πάρα
προσωφελῆσαι παιδί τ' οὐδέν ἐστ' ἀπὼν
Δελφῶν κατ' αἶαν,. ἔνθα Λοξίᾳ δίκην
δίδωσι μανίας, ᾗ ποτ' ἐς Πυθὼ μολὼν
ᾔτησε Φοῖβον πατρὸς οὗ 'κτίνειν δίκην,
εἴ πως τὰ πρόσθε σφάλματ' ἐξαιτούμενος
θεὸν παράσχοιτ' εἰς τὸ λοιπὸν εὐμενῆ.

In hac versuum scriptura omnes videntur acquiescere. Sed vide, quot naevi ei inhaereant. Putasne v. 50 Euripidem scripsisse *παιδί τ' οὐδέν ἐστ'*? Quam male hoc dictum sit, animadvertit schol. cod. Marc.: *ἐκ παραλλήλου τὸ αὐτό. ταὐτὸν γὰρ δι' ἑκατέρου δηλοῦται· τοῦτο γὰρ ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν οὕτω· οὔτε ἐμοὶ πάρα προσωφελῆσαι οὔτε τῷ παιδί· ἡ δὲ ἀνάγκη τοῦ μέτρου τῆς ταὐτολογίας αἰτία.* Egregium mehercle fingeremus Euripidem poetam, si hanc causam probaremus. Sed ne ipsa quidem verba satis bona videntur. Etsi enim non nego *οὐδέν εἰμι* i. e. „perii“ dativum admittere posse, tamen nullum in tanta huius locutionis frequentia repperi exemplum. *Ἧι*, quod v. 52 legimus, Reiskius coniecit; quo quae efficitur sententia ita comparata est, ut cum bono usu loquendi, ne dicam cum grammaticae legibus pugnet. Neque magis placet quod Hermannus scripsit *ὅς*: multo melius *ὅτι* substitueretur. Sed exhibent et codices prioris posteriorisque ordinis et scholia uno concentu lectionem *ἥν*, quam a tot testibus probatam mordicus tenendam esse iudico. At novae oriuntur difficultates: sententia

per se satis bona ἥν ποτ' ἐς Πυθὼ μολὼν ᾔτησε Φοῖβον πατρός, si ad sensum respicis, coniungi debet cum voce δίκην, si ad structuram verborum, cum voce μανίας. Statim postea iterum haeremus. Interpretes enim οὗ, quod legitur v. 53, volunt esse possessivum, quod tamen et rarissimum est apud tragicos maximeque Euripidem[1]) et versus caesura satis refellitur. Sed Hermanni coniectura 'κτίνειν scribentis causa erat, cur ad hanc interpretationem confugerent: codices praebent οὗ κτείνει vel οὗ τίνει, scholia explicant lectionem οὗ κτείνει, unum autem egregie hoc testatur (ad v. 51): γρ. δὲ οὗ 'κτίνει δίκην, ἵν' ᾖ· ὅπου, ἐν Πυθοῖ, τιμωρίαν δίδωσι. Nemo dubitabit, quin hoc ipsum antiquitus traditum fuerit: varia codicum lectio orta est ex Byzantina scriptura. Iam vides, quam male doctorum virorum coniecturis naevi huius loci oblitterati sint. At genuina lectione restituta membra disiecta per se satis bona nanciscimur, sententiarum aptum nexum nullo modo efficere possumus. Accedunt alia. Neminem qui hunc locum legit non offendit inelegans aut eorundem aut synonymorum vocabulorum intra minimum spatium repetitio:

50, 51 ἀπὼν Δελφῶν κατ' αἶαν	52 ἐς Πυθὼ μολών
51 Λοξίᾳ	53 Φοῖβον
51 ἔνθα δίκην δίδωσι ·	53 οὗ 'κτίνει δίκην.

δίκην in fine versuum 51 et 53 positum est. Dices fortasse res quae hoc loco enarrentur, ita comparatas esse, ut repetitiones evitari non possint: vide tamen, quanto melius Euripides rem suam gesserit v. 1106 sq., ubi prorsus eadem enarrantur:

Φοίβῳ τῆς πάροιθ' ἁμαρτίας
δίκας παρασχεῖν βουλόμεσθ'· ᾔτησα γὰρ
πατρός ποτ' αὐτὸν αἵματος δοῦναι δίκην.

Praeterea ab nostro loco prorsus abhorret vocabulum μανίας

1) Vide Elmsl. ad Eur. Med. 925.

v. 52: *τόλμης*, quo explicant scholia, multo melius est. Quas ob causas me non falli puto, si nostro loco dilatatam satis antiquo tempore sententiam Euripideam agnosco. Quoniam autem ne probabilia quidem proferre possum, verba poetae restituere non conabor[1]). — Sed nondum dictum est de duobus postremis prologi versibus, quos ab Euripide alienos esse conicio. Nolo urguere argumentum horum versuum prioribus satis explicatum; dicat enim forsitan quispiam nos nescire quomodo Euripides praecedentes scripserit; nolo premere pluralem *τὰ πρόσθε σφάλματα*, cum de uno Neoptolemi crimine agatur (cf. 1106: *τῆς πάροιθ' ἁμαρτίας*); quam maxime vitupero, quod olim Lentingius monuit, verbum *ἐξαιτεῖσθαι* notione „deprecandi" usurpatum. Non autem cum illo coniecturam facio: immo cum hoc vocabulum ita comparatum sit, ut, qui non polite scriberet, facile verbo *παραιτεῖσθαι* substituere potuerit, nihil mutandum, locum ipsum Euripidi abiudicandum censeo.

6. De Hecubae prologo.

De Hecuba tragoedia sic dicit Hermannus in praef. editionis suae p. XV: „Insigne exemplum praebet Hecuba. Ea fabula apertissime duarum continet tragoediarum argumenta, tempore quidem, sed non re coniuncta. Nam Polyxenae devotio nihil commune habet cum Polymestoris facinore, neque aut alterum horum ex altero, aut utrumque ex una causa, ut sine altero neutrum fieri potuerit, nexum est atque suspensum." Egregie de fabula nostra iudicavit vir doctissimus. Atqui iam antea vidimus prologum Hippolyti fabulae, quae non duas actiones, sed duas partes continet, ita a poeta esse institutum, ut ad utramque partem intellegendam spectatores praepararet: quanto magis huius fabulae

---

1) Non opprimam silentio Useneri coniecturam, qui servatis versibus 49. 50 scribendum proponit:

Δελφῶν κατ' αἶαν, οὗ 'κτίνει δίκην [θεῷ].

prologum suspicamur duas continere narrationes, quarum altera res ad Polymestoris ultionem, altera res ad Polyxenae devotionem pertinentes exponat. Has sane partes facile reperies: prior procedit usque ad v. 34, inde incipit posterior. Praeterea neminem fugit v. 55—58, quibus Polydorus matrem commiseratur, a corpore prologi esse secernendos; concludit apertissime rerum expositionem versibus 51—54, quibus consilium scaenam relinquendi edicit. Sed eam partem quae pertinet usque ad v. 34 non unam esse iudico. Actio enim altera, quae versatur in ultione Polymestoris, eo nititur, quod iste Thracum rex Polydorum sibi commissum interfecit. Itaque a v. 16 priorem rerum enarrationem initium capere, quae praecedunt de genere et prioribus Polydori fatis exordium esse dicemus. Hanc igitur habes prologi dispositionem: Exordium complectitur v. 1—15, prior narrationis pars v. 16—34, altera v. 35—50, conclusio v. 51—54[1]). — Iam quaeritur, utrum sententiarum ordo in hoc prologo bene procedat necne. Mihi quidem, etsi nemo editorum ullam suspicionem pronuntiavit, non videtur. Primum me graviter offendunt v. 13—15:

νεώτατος δ' ἢ Πριαμιδῶν, ὃ καί με γῆς
ὑπεξέπεμψεν· οὔτε γὰρ φέρειν ὅπλα
οὔτ' ἔγχος οἷός τ' ἢ νέῳ βραχίονι.

Videamus sententiarum nexum. Postquam Polydorus primis prologi versibus genus suum exposuit, Priamum patrem, cum Troia in eo esset, ut a Graecis expugnaretur, ad Polymestorem, Thracum regem, multis cum thensauris se misisse narrat. Iam iis quos tractamus versibus ad genus suum relabitur Polydorus. Qui, rogo, defendes hunc sententiarum retrogressum, puero, ne mediocri quidem poeta dignum? Si indicare volebat Euripides Polydorum minimum natu fuisse

1) Alia est de huius prologi partitione Iul. Czwalinae (De Eur. studio aequabilitatis p. 28) sententia, quam falsam esse ex iis quae disputavi apparere puto.

Priami filiorum, debebat v. 3; at noluit. Nonne istos *θεατὰς σοφούς*, ut eum Aristophane (Ran. 1118) loquar, scivisse putas, quae Homerus tradiderat de Polydoro *Υ* 409: *οὕνεκά οἱ μετὰ παισὶ νεώτατος ἔσκε γόνοιο*? Sed ut ignorarent, quid referebat ad actionem intellegendam? Puerum quidem se fuisse significat Polydorus v. 20. Praeterea isti versus nos docent Polydorum a Priamo ex agro Troiano hanc ob causam esse missum, quod arma ferre nondum posset. Saluti igitur eius providebat Priamus. At nonne hoc ipsum iam significavit Euripides? Velim mihi interpreteris *δείσας* v. 6! Et si negabis hanc vim illi vocabulo inesse, doceat te Hecuba v. 768: *πατήρ νιν ἐξέπεμψεν ὀρρωδῶν θανεῖν*. Sed verba videamus. Num ingenio Euripideo dignum putas, quod *ἐκπέμπειν* sine ulla causa intra novem versus ter repetitur? Interpolatoris autem ingenium praeter structuram satis puerilem prodit *ὃ καί*, quod quomodo interpretarentur veteres ipsi dubitarunt. Sic enim schol. cod. Par.: *τοῦτο οὕτω νοήσεις· ὅπερ, τὸ εἶναί με νεώτατον τῶν ἀδελφῶν, ὑπεξέπεμψε τῆς γῆς, ἀντὶ τοῦ· τοῦτο γέγονεν αἴτιον τοῦ ἐκπεμφθῆναί με*. Hanc sententiam suam fecit Porsonus. Cetera scholia plurimique Euripidis interpretes ita explicant, ut *ὅ* idem sit quod *δι' ὅ*. Ut paucis quod sentio complectar, altera explicatio contra naturam verbi *ὑπεκπέμπειν*, altera contra Atticum loquendi genus peccat. At dicit Weilius non maiorem difficultatem parare hanc locutionem, quam *ταῦτ' ὑπεξέπεμψεν* vel *τί ὑπεξέπεμψεν;* tamen ne unum quidem exemplum ex Attica prosa vel ex tragoediae dialogo poterit afferre[1]. Aliud autem est *ὅ*, aliud *ὃ καί*. Quam locutionem eodem modo usurparunt Attici scriptores, quo Homerus *Γ* 176: *τὸ καὶ κλαίουσα τέτηκα*, i. e. semper pendet relativum a verbo transitivo. Apparet hoc Phoen. 154 sq.:

---

1) In cantico exstat relativum illo modo usurpatum apud Soph. Phil. 142: *τό μοι ἔννεπε τί σοι χρεὼν ὑπουργεῖν*; ad quem locum recte adnotat Buttmannus dictum esse „more epico“.

εἴη τάδ', ὦ παῖ, σὺν δίκῃ δ' ἥκουσι γῆν· ὃ καὶ δέδοικα μὴ σκοπῶσ' ὀρθῶς θεοί. Neque multo aliter puto se habere Phoen. 261 sq.: τὰ μὲν πυλωρῶν κλῇθρά μ' εἰσεδέξατο δι' εὐπετείας τειχέων εἴσω μολεῖν· ὃ καὶ δέδοικα, μή με δικτύων ἔσω λαβόντες οὐκ ἐκφρῶσ' ἀναίμακτον χρόα, ubi verto: „hoc autem ipsum est, quod mihi metum facit." Cf. Ar. Eccl. 338. Non pondet ὅ a verbo transitivo uno, quantum scio, Homerico exemplo θ 332: τὸ καὶ μοιχάγρι' ὀφέλλει. Et sic usurparunt poetae aetatis Alexandrinae: Call. ep. XI (Mein.) = Anth. Pal. VII 447, Apoll. Arg. I 205. Miraris fortasse, cur cumulaverim exempla: hanc ob causam feci, ut ostenderem ne recte quidem locum nostrum scriptum esse; excipi enim debebat ὃ καί a gravissimo totius sententiae vocabulo. Summo igitur iure mihi videor hos tres versus, quorum primus e v. 1132 transscriptus est, ut spurios notare; utinam etiam de eo quem nunc tractabo loco tam certa pronuntiare possem!

21 ἐπεὶ δὲ Τροία θ' Ἕκτορός τ' ἀπόλλυται
ψυχὴ πατρῴα θ' ἑστία κατεσκάφη,
αὐτὸς δὲ βωμῷ πρὸς θεοδμήτῳ πίτνει
σφαγεὶς Ἀχιλλέως παιδὸς ἐκ μιαιφόνου,
κτείνει με χρυσοῦ τὸν ταλαίπωρον χάριν
ξένος πατρῷος καὶ κτανὼν ἐς οἶδμ' ἁλὸς
μεθῆχ', ἵν' αὐτὸς χρυσὸν ἐν δόμοις ἔχῃ.

Nonne mecum censes intra tres postremos versus bis idem nobis dixisse sapientem Euripidem? Quid enim aliud est χρυσοῦ χάριν atque ἵν' αὐτὸς χρυσὸν ἐν δόμοις ἔχῃ? Hoc sane concedemus Ludovico a Sybel (De repet. verb. in fab. Eur. p. 18) non molestam esse repetitionem vocabuli χρυσός, quod gravissimus v. 27 accentus in voce αὐτός positus sit; tamen ad iteratam sententiam defendendam haec causa non valet. Nonne praeterea vituperandum est, quod poeta verba ἵν' αὐτὸς χρυσὸν ἐν δόμοις ἔχῃ ad enuntiatum ἐς οἶδμ' ἁλὸς μεθῆχ' applicavit? Neque neglegendum est eadem verba forma meliore scripta legi v. 1245. Sed quid factum esse

censebimus? Aut mutavit aliquis verba Euripidea aut v. 26. 27 addidit. Nunc quidem priorem sententiam rectam esse iudico. Bene enim mihi videtur adnotasse scholiasta: ξένος πατρῷος· ἐν εἰρωνείᾳ εἶπε ξένος πατρῷος, ἤτοι ὁ πατρικός μου φίλος; neque facile ferimus omissa verba εἰς οἶδμα ἁλὸς μεθῆκεν, in quibus nihil omnino offensionis est. Itaque sic fere puto Euripidem hanc conclusisse sententiam:

26 ξένος πατρῷος καὶ μεθῆκ' ἐς οἶδμ' ἁλός.

Sed procedamus ad versus insequentes, quibus maculas inhaerere mihi persuasum est. Ac primum quidem nobis valde displicet, quod Polydorus vocabulo κεῖμαι v. 28 corpus, vocabulo ἀΐσσω v. 31 animam suam significat subiecti mutatione nullo modo indicata. Scio Homerum quidem non accurate distinxisse inter corpus et animam, cf. Ψ 71 sq. λ 74; apud tragicos nihil simile repperi. Verba autem σῶμ' ἐρημώσας ἐμόν non possunt intellegi, nisi arte coniungas cum v. 33. 34 hoc sensu: „corpore meo excessi (i. e. mortuus sum)[1], quamdiu mater mea in hac terra adest." Sic ultro exploditur v. 32

τριταῖον ἤδη φέγγος αἰωρούμενος,

qui insuper pugnat cum v. 1, quo Polydori umbra tunc, cum prologum recitat, ex Orco se procedere dicit. Magno autem cum gaudio relegimus, quod Porsonus ad hunc versum adnotat: „Mira locutio τριταῖον φέγγος pro simplici τρίτον. Uno tamen exemplo se ipse Euripides defendit, Hipp. v. 275." At ostendit Wheelerus l. l. p. 50 ab interpolatore profectum esse illum locum. Nunquam igitur Euripides hac istius vocabuli notione usus est[2]). Unde autem sumpserit interpolator illos tres dies, equidem non video. — Sed manet adhuc ea difficultas, quam inesse verbis κεῖμαι et ἀΐσσω supra demonstravimus. Accedit altera, cuius me commonefecit Usenerus, praeceptor doctissi-

1) Sic interpretandum esse locum cognoverunt schol. cod. Marc. et Vat. Ceterum cf. Plat. Reip. V p. 469d.

2) Diversum est El. 171 τριταίαν θυσίαν; cf. Her. VI 120.

mus. Verba enim νῦν δ' ὑπὲρ μητρὸς φίλης Ἑκάβης ἀΐσσω non possunt intellegi, nisi Polydorum in scaena pendentem spectatoribus apparuisse sumimus. Hanc autem veram esse interpretationem egregie probat versus adscriptus: τριταῖον ἤδη φέγγος αἰωρούμενος, cui scholii instar addo Poll. IV 131: αἰώρας δ' ἂν εἴποις τοὺς κάλως, οἳ κατήρτηνται ἐξ ὕψους ἀνέχειν τοὺς ἐπὶ τοῦ ἀέρος φέρεσθαι δοκοῦντας ἥρως ἢ θεούς. Hoc autem pugnat cum primo prologi vocabulo ἥκω maximeque cum verbis v. 52: γεραιᾷ δ' ἐκποδὼν χωρήσομαι. Neque desunt alia quamvis minora interpolationis indicia. Cur tandem Polydorus tam accurate pronuntiat, quo tempore interfectus sit? Satis est scire spectatores Polydorum post Troiam captam necatum esse, quod ipse dicit v. 21 sq. Nonne insuper satis inepta est ea qua utitur temporis definitio? Praeterea verba σῶμ' ἐρημώσας ἐμόν non ostendunt elegantiam Euripideam; ἀΐσσω de pendente Polydoro male dictum est; neque uti solebant tragici in trimetris soluta huius verbi forma uno Aesch. Pers. v. 465 excepto[1]). Quamobrem cum Usenerus v. 30—34 Euripidi abiudicaverit, ego etiam duo versus praecedentes num genuini sint valde dubito. Molestissimum enim est Polydorum in scaena praesentem dicere: κεῖμαι δ' ἐπ' ἀκτῆς pro τὸ δὲ σῶμά μου κεῖται. Apparet autem fictum esse totum hunc locum ab histrionibus, cum scaenam Hecubae immutarent: Euripides Polydorum in scaenam procedere voluit, illi in scaena pendere, ut dum prologum recitaret, Hecubae φάντασμα appareret. Tamen pessimum v. 32 postea demum additum puto, ut clare dicta etiam clariora fierent. — Cadere autem cum illis versibus etiam 54

Ἀγαμέμνονος, φάντασμα δειμαίνουσ' ἐμόν

vix opus est monere[2]), simulque ea evanescit difficultas, cur

---

1) At Med. habet ἴησ' i. e. ἵησ'. Ergo etiam hic locus repugnans evanescit. 2) Hunc quoque versum delevit Usenerus. Idem monet v. 29 ἄλλοις pro πολλοῖς scribendum esse.

tandem Hecubam in tentorio Agamemnonis versari putemus[1]). — Iterum offendimur v. 47. 48

φανήσομαι γάρ, ὡς τάφου τλήμων τύχω,
δούλης ποδῶν πάροιθεν ἐν κλυδωνίῳ.

Falsum enim est φανήσομαι de corpore Polydori usurpatum; sepultura autem, quae in his versibus commemoratur, statim redit v. 50, ubi multo melius ad inferorum deos quam ad ipsum Polydorum refertur. Hos quoque versus propter verba πάθους plena ὡς τάφου τλήμων τύχω ab histrionibus inculcatos esse iudico. Quibus deletis egregie cohaerent v. 46 et 49: Hecubam enim Polyxenae immolatae corpus visuram per se satis apparet; qui fiat, ut Polydori quoque corpus visura sit, v. 49. 50 explicant. — Ceterae prologi partes bene procedunt, nisi quod v. 55—58

φεῦ·
ὦ μῆτερ, ἥτις ἐκ τυραννικῶν δόμων
δούλειον ἦμαρ εἶδες, ὡς πράσσεις κακῶς
ὅσονπερ εὖ ποτ'· ἀντισηκώσας δέ σε
φθείρει θεῶν τις τῆς πάροιθ' εὐπραξίας

spurii sunt. Notum est enim personas tragicas ubi in scaenam venire nuntiatae sunt quam celerrime prodire, ubi se abituras dixerunt, quam celerrime scaena excedere. Quas leges ex ipsa rerum natura profectas interdum ab histrionibus neglectas esse Wheelerus duobus exemplis (Alc. 238—243; Herc. 629—636) probavit (l. l. p. 30 sq. et 66 sq.). Sed praeter argumentum horum quattuor versuum vilissimum ac vanissimum etiam ipsa vocabula accuratius excussa falsarium produnt. In verbis enim ἥτις ἐκ τυραννικῶν δόμων δούλειον ἦμαρ εἶδες abusus est locutione tragica, quoniam duas imagines prorsus diversas commiscuit. Quid vero scribendum fuerit poetae bene monstrant duo exempla a Wecklinio allata El. 305 sq. ὑπὸ στέγαισί τε οἵαισι ναίω βα-

1) Legas velim Weilii adnotationem.

σιλικῶν ἐκ δωμάτων et Tr. 494 sq. κἂν πέδῳ κοίτας ἔχειν ῥυσοῖσι νώτοις βασιλικῶν ἐκ δεμνίων, quibus ipse addo Aesch. Ag. 867 κάλλιστον ἦμαρ εἰσιδεῖν ἐκ χείματος. Eur. Or. 279 ἐκ κυμάτων γὰρ αὖθις αὖ γαλήν' ὁρῶ. Dictyis frg. 336, 7 τοὺς δ' ἐκ μεγίστης ὀλβίας τυραννίδος τὸ μηδὲν ὄντας. Miro etiam modo usus est verbo ἀντισηκοῦν, quod significat „pondus imponere alteri lanci par ponderi alterius" et coniungitur cum accusativo et dativo. Cf. Luc. Tragoedopod. 242: τῇ δὲ σῇ προθυμίᾳ ἴσαισι τιμαῖς ἀντισηκώσω χάριν. Accusativus enim φθοράν, ut recte adnotat Weilius, e verbo φθείρει intellegi debet, loco autem dativi positus est genetivus, id quod etsi non usitatum est tamen suam habet explicationem.

7. De Herculis prologo.

Etiam Herculem in eo tragoediarum numero esse, quibus manus suas impudentes admoverint histriones, scite probavit Wheelerus l. l. p. 66, qui scaenicam interpolationem esse v. 629—636 cognovit. Tamen prologo mirum quantum pepercerunt, ita ut in numero optime servatorum habendus sit. Est autem singulari quodam modo compositus, cuius rei causa in argumento fabulae cernitur. Nam cum ad intellegendas insidias, quas Lycus Herculis genti parat, necessarium sit, ut et huius et illius fata cognoscamus, Amphitruo προλογίζων ita munere suo fungitur, ut in exordio (v. 1—12) de Herculis Megaraeque uxoris origine agat, tum Herculis labores, quos usque ad eum diem exantlaverit, enarret (v. 13—25). Sequitur altera de Lyco particula item bipertita: in exordio Lyci genus et vita (v. 26—34), tum facinus, quod in patrem, uxorem, liberos Herculis committere cogitet, exponitur (v. 35—43). Ad hanc igitur partem prologi se applicat tragoedia usque ad Herculis adventum v. 514. Concluditur prologus praesenti Heraclidarum condicione explicata (v. 44—59). — Quae autem in prologum intrusa sunt tria additamenta, eorum unum sustulit N., v. 47:

σὺν μητρὶ, τέκνα μὴ θάνωσ' Ἡρακλέους.

Nam si Euripides hoc loco Megaram adesse dixisset, certe idem expresse de liberis pronuntiasset. Sed cum Megarae v. 9 (Μεγάρας τῆσδε) et 14 (Μεγάραν τήνδε), liberorum v. 42 (οἵδ') mentio facta esset, hic noluit. Praeterea plus quam futilia sunt verba τέκνα μὴ θάνωσ' Ἡρακλέους. — Altera interpolatio, v. 53. 54

πλευρὰς τιθέντες· ἐκ γὰρ ἐσφραγισμένοι
δόμων καθήμεθ' ἀπορίᾳ σωτηρίας

explosa est ab Usenero, qui τιθέμενοι pro τιθέντες desiderari, ἐξεσφραγισμένοι ea qua hic usurpatur notione ne Graecum quidem esse bene cognovit; verba ἀστρώτῳ πέδῳ interpolatorem provocarunt, qui v. 330 νῦν γὰρ ἐκκεκλῄμεθα in usum suum convertit. Facere autem non possum, quin cum hoc loco alterum coniungam a multis viris doctis et nuperrime a Meklero (Euripideorum p. 51) agitatum. Audimus enim in prologo Amphitruonem cum Megara et liberis Herculis ad aram Iovis Servatoris in solo iacere, idemque confirmatur et Lyci minis v. 243sq. et Megarae precibus v. 329 sq. Sed lege versus 73—79:

οἳ δ' εἰς ἔλεγχον ἄλλος ἄλλοθεν πίτνων,
ὦ μῆτερ, αὐδᾷ, ποῖ πατὴρ ἄπεστι γῆς;
τί δρᾷ; πόθ' ἥξει; τῷ νέῳ δ' ἐσφαλμένοι
ζητοῦσι τὸν τεκόντ'· ἐγὼ δὲ διαφέρω
λόγοισι μυθεύουσα· θαυμάζων[1]) δ' ὅταν
πύλαι ψοφῶσι, πᾶς ἀνίστησιν πόδα
ὡς πρὸς πατρῷον προσπεσούμενοι γόνυ.

Nonne verba ὅταν πύλαι ψοφῶσι i. e. quotiens porta crepat[2]), significare videntur Herculis liberos domi versari? Sed etiam aliis mendis illi versus laborant, quorum nonnulla cognovit Hartungus. Falso enim usurpata sunt verba εἰς ἔλεγχον

1) Sic recte emendavit K.
2) Cf. Lys. I 14. 17.

πίτνων; ac si audimus v. 73 *ἄλλος ἄλλοθεν*, v. 78 *πᾶς*, magnum esse liberorum numerum facile suspicamur: non tamen sunt nisi tres (cf. v. 474). Verba *ἐγὼ δὲ διαφέρω λόγοισι μυθεύουσα* continent *ταυτολογίαν* et argumentum non tolerabile; neque debebat Amphitruo v. 98 sq. Megarae id suadere, quod se fecisse his versibus aperte dixerat. Quantopere autem totus locus cum Megarae moriendi consilio pugnet, lector ipse velim diiudicet. Deleamus igitur hos molestissimos versus, quos ab eodem hominum genere, qui v. 629—636 inculcarunt, e v. 98—100 fictos esse vix est quod moneam. — In tertio prologi loco explicando frustra sudarunt interpretes:

57 *τοιοῦτον ἀνθρώποισιν ἡ δυσπραξία,*
ἧς μήποθ' ὅστις καὶ μέσως εὔνους ἐμοὶ
τύχοι, φίλων ἔλεγχον ἀψευδέστατον.

Nonne miramur, si legimus v. 58? Nonne rogamus, quid tandem Amphitruonem compellat, ut hoc ipsum votum idque tam mira forma pronuntiet? Sed, quod gravissimum est, verba *φίλων ἔλεγχον ἀψευδέστατον* si grammaticam sequere ad sententiam *ἧς — τύχοι*, si sensum, ad *δυσπραξίαν* referenda sunt: neutrum bonum est[1]). Vides spero interpolatorem, qui tragicam dictionem imitari voluerit, non potuerit; cuius sapientiam multo melius et acutius expresserat Euripides v. 55.

8. De Supplicum prologo.

Pauca mihi de Supplicum prologo dicenda sunt, qui unus inter omnes nulla foedatus est interpolatione. Lucidissime autem disposita est haec Aethrae oratio, neque satis possum mirari, quomodo is, qui de symmetrica Supplicum

1) Hoc ipsum animadvertit Reiskius, qui haec scribit: „Aut *ἔλεγχος ἀψευδέστατος*, ut ad *δυσπραξία* redeat, aut *ἐλέγχου ἀψευδεστάτου*, ut ad *ἧς* et *τύχοι*. Si autem *ἔλεγχον ἀψευδέστατον* retineatur, debebit *ἣν* et *λάχοι* legi.“

compositione scripsit, Albertus Schmidtius (Mus. Rhen. XXIII p. 439) hac in re tam turpiter falli potuerit. Exordium enim (v. 1—7) Aethrae preces continet, quibus Cereris gratiam pro se, Theseo, terra Attica implorat; media pars (v. 8—28 dim.) condicionem matrum, quarum filii ad Thebas occisi erant, et Adrasti exponit; conclusio (v. 28 dim. — 41) quid Aethra supplicum gratia et faciat et fecerit, exponit. — Unum huius prologi locum, quem W. egregie sanavit, antea commemoravimus; alterum ille corruptum habet, ego sanum esse iudico. Adnotat enim ad v. 31: „τῆσδε corruptum. Non in Attica Eleusis primum frumentum protulit, sed in mundo Attica." At quidnam impedit, quominus primum quidem hunc Cereris *σηκόν*, non totam terram frumentum procreasse statuamus? Tum Attica sane totius mundi prima frumentum genuit. Iam pro Atticae frugibus in illo Cereris *σηκῷ* sacra facit Aethra; quid omnino ad illam omnis terrarum orbis pertinet? — Praeterea necessarium est, ut v. 27 pro *μόνον* cum Reiskio scribatur *μόνῳ*. Referendum enim est ad *ἐμῷ τέκνῳ πόλει τ' Ἀθηνῶν*.

9. De Ionis prologo.

Nullius fabulae Euripideae prologus, si Iphigeniam Aulidensem excipies, virorum doctorum oculos magis ad se convertit, quam Ionis. Et sunt sane in eo tam multa tamque aperta menda, ut, quisquis attente leget, necessario haerere debeat. Primus autem totum prologum tractavit et difficultates eius in lucem protulit Schoemannus [1]), quem secutus Schmidius in Fleck. ann. XCIX p. 520 sq. multa quae Schoemannus omiserat addidit. De initio disputavit N. *Mél. Gréco-Rom.* II p. 636 sq., de v. 8—13 Usenerus Mus. Rhen. XXIII p. 151 sq. Mihi cum ante hos duos annos huic prologo

---

1) Scholia in Ionem. Progr. Gryph. ad nat. regis a. 1859 = Opusc. IV p. 41 sq.

operam darem, persuaserat Schmidius totum Euripidi abiudicandum esse: nunc meliore prologorum Euripideorum cognitione imbutus aliter sentio. Tenemus sane Ionis prologum multis et additamentis et immutationibus posteriorum maculatum neque ullus prologus luculentius probat, quod in praefatione dixi, sciolos aut suae doctrinae frustula aut ex ipsa fabula petita prologis intrusisse: tamen neque ordo genuini prologi mutatus est et multos versus aut Euripidi tribuere aut in formam Euripideam redigere certissime licet. — Mercurius igitur *προλογίζων*, postquam primis septem versibus et genus suum et locum actionis fabulae exposuit, inde a v. 8—75 partum Ionis et fata eius matrisque Creusae enarrat. Postremis prologi versibus 76—81 consilium e scaena abeundi spectatoribus prodit. Vides argumentum et ordinem prologi plane Euripideum. Ac primos quidem fabulae versus ea qua in codicibus exstant forma tolerari non posse satis docuerunt viri docti; Euripideos esse nemo qui morem huius poetae novit negabit. Ut statim meam sententiam proferam: puto periisse olim casu aliquo postremas primi et alterius versus syllabas, postea infausta Minerva esse suppletas. Delendum igitur iudico *οὐρανόν* et *τρίβων θεῶν*, cetera ut proba mordicus tenenda. Coniectura autem N. usus dubitanter versus sic restituo:

Ἄτλας ὁ χαλκέοισι νώτοισιν φέρων
θεῶν παλαιὸν οἶκον ἐκ Τιτανίδων κτλ.

Puto enim hoc vocabulum de Pleiona filia Titanum Oceani et Tethyis, matre Maiae, recte usurpari posse. Nam si Euripides Prometheum *Τιτᾶνα* (Ion. 455), Meropis (qui ne Titan quidem est) filiam *Τιτανίδα κούραν* (Hel. 382) appellat, satis intellegimus non accuratum esse apud eum huius vocabuli usum[1]). Euripidem autem matrem Maiae accurate notare noluisse ostendit *μιᾶς* v. 3. — Vix quisquam dubitabit, quin Wecklinius v. 5 recte sic emendaverit:

---

1) Cf. praeterea hymn. Orph. XXXVI 2. Hesych. s. v. *Τιτανίδα*.

ἥκω δὲ Δελφοὺς τούσδε, γῆς ἵν' ὀμφαλὸν,

quam coniecturam, ut de ceteris causis taceam, etiam versus caesura commendat. — Desperatus sequitur locus inde a v. 8; cuius cum prima verba optima sint et Euripide dignissima, cetera ab interpolatore dilatata esse rectissime cognovit et probavit Usenerus. Quoniam autem omnis suspicio cadit in eam partem sententiae, quae initium capit a vocabulo ἔνθα v. 11, haec ipsa verba interpolatoris esse iudico. Idem mihi probare videtur horum versuum consilium; scripti enim sunt sicuti v. 937 certissime spurius, ut quam accuratissime appareat, quo loco Creusa Ionem conceperit, id quod apud eos spectatores, qui Athenas non noverant, necessarium videbatur: Atheniensibus et v. 936 et nostro loco *Κεκρόπιαι πέτραι* sufficiebant. Itaque ego Euripidem post v. 10 sic fere perrexisse puto:

βίᾳ Κρέουσαν Κεκροπίαις πέτραις ὕπο.

Etiam insequens sententia (v. 14—27) amplificatoris manum experta est; tamen genuina paene certo restituere licet. Ac primum quidem minime tolerari possunt duo obiecta versus 16 *παῖδα* — *βρέφος*, alterum participio, alterum verbo finito additum. Noli afferre fabulae nostrae v. 1597 sq.: *ἐπεὶ δ' ἔτικτες τόνδε παῖδα κἀπέθου ἐν σπαργάνοισιν, ἁρπάσαντ' ἐς ἀγκάλας Ἑρμῆν κελεύει δεῦρο πορθμεῦσαι βρέφος*: magnus enim illic intercedit vocabulorum numerus, neque nexae sunt sententiae participio, sed coniunctione[1]). Mirum quantum claudicat v. 18 *Κρέουσα*, falsum est et illic et v. 27 *ὡς θανούμενον* (*θανουμένῳ*). Neque enim ut moriatur filium Creusa exponit, sed ut ab Apolline servetur (vide e. g. v. 965). At cum prior-pars sententiae additamentis quibusdam intempestivis ditata sit, in posteriore inde a v. 20 ne verbum quidem Euripideum inesse affirmo. Ut primum res tractemus, dicturus est interpolator Creusam puero monilia serpentium specie induisse; in canistro haec infuisse discimus e v. 1427.

---

1) De Phoen. 22 vide infra.

Sed prae doctrinae suae mole id ipsum, quod dicturus est, non dicit: causam profert, cur Creusa puerum isto ornamento decoraverit. Quamobrem notam illam profert Erichthonii fabulam, quam ita ad suum usum immutat, ut Minervam puero duos angues adiunxisse dicat (cf. Apollod. III 14, 6. Ov. Met. II 561). De more autem Atheniensium, quem v. 24 sq. commemorat, nihil omnino scimus. Quae secuntur, si quem sensum habent, ad vestes referenda sunt, quibus Creusa infantem involvebat; leguntur similia v. 1412 sq. Quam dolendum est, quod tertium pueri ornamentum, olivae coronam, neglexit! Absurdissima autem sunt ipsa verba: *τοῦ τε γηγενοῦς Ἐριχθονίου* (v. 20) nihili est, quoniam id quod narratur, Erichthonii mos esse non potuit; *φρουρώ — φύλακας*[1]) iuxta poni non licet; *ἐκεῖ* (v. 24) et *τις* (v. 25) trimetri explendi causa addita sunt; *ὄφεσιν ἐν χρυσηλάτοις τρέφειν τέκνα* (intellege: „monilibus ad serpentium formam factis infantes induere") nemo sanus dicit[2]), *ἀλλ'* (v. 26) non, ut K. putat, metrici supplementum, sed pessimi poetae pessima est sententiarum copula. — Extrusis autem versibus 20—27 et remotis e praecedentibus iis quos antea notavimus pannis *βρέφος, Κρέουσα, ὡς θανούμενον*, quibus addas *ἀπήνεγκεν* v. 16, quod iuxta v. *ἐκτίθησι* tolerari non potest, haec fere ultro apparet versuum Euripideorum forma:

ὡς δ' ἦλθεν χρόνος,
τεκοῦσ' ἐν οἴκοις ἐκτίθησι [τὸν γόνον]
εἰς ταὐτὸν ἄντρον οὗπερ ηὐνάσθη θεῷ
κοίλης ἐν ἀντίπηγος εὐτρόχῳ[3]) *κύκλῳ.*

---

1) Sic codd. Correxit Porsonus regula sua usus *φύλακε*. Nihil mutandum est in turpissimo interpolatoris fetu.

2) Facere non possum, quin eiusdem certe poetae simillimum explodam additamentum:

1428 *ΙΩΝ. δώρημ' Ἀθάνας, ἢ τέκν' ἐντρέφειν λέγει;*
ΚΡ. Ἐριχθονίου γε τοῦ πάλαι μιμήματα.

Causas addere opus non est.

3) Vocabulum, ut mihi videtur, nondum emendatum.

Sed versus 16 initium, quod ego Euripideum esse iudico, Schmidius exagitavit. Enumerans enim argumenti discrepantias, quae inter prologi fabulaeque ipsius narrationem exsistant, hoc quoque commemorat v. 949 Creusam narrari filium non domi, sed in antro peperisse. Quod autem propter istam varietatem prologi versum vituperavit, iniuria mihi videtur fecisse. Videas velim ceteros fabulae locos ad Ionis partum pertinentes: 344 *τὸν παῖδ' ὃν ἔτεκεν ἐξέθηκε δωμάτων.* 503 sq. *ἵνα* (sc. *ἐν ἄντροις Πανός*) *τεκοῦσά τις παρθένος, ὦ μελέα, βρέφος Φοίβῳ πτανοῖς ἐξώρισε θοίναν θηρσί τε φοινίαν δαῖτα.* 897 sq. *τίκτω δ' ἁ δύστανός σοι κοῦρον, τὸν φρίκᾳ ματρὸς εἰς εὐνὰν βάλλω τὰν σάν, ἵνα με λέχεσι μελέαν μελέοις ἐζεύξω τὰν δύστανον.* 1398 sq. *ὁρῶ γὰρ ἄγγος, οὐξέθηκ' ἐγώ ποτε Κέκροπος ἐς ἄντρα καὶ Μακρὰς πετρηρεφεῖς*, quocum conferas 936 *οἶσθα Κεκροπίας πέτρας;* et 939 *ἐνταῦθ' ἀγῶνα δεινὸν ἠγωνίσμεθα.* Quibus ex locis satis apparet ita finxisse Euripidem fabulae *μῦθον*, ut Creusam Ionem filium domi natum in eodem specu quo per vim ab Apolline stuprata erat, exposuisse diceret, quod idem prologi v. 16. 17 narratur. Unus pugnat locus a Schmidio allatus

948 *ΠΑΙΔ.* *ποῦ* (sc. *ἔτεκες*); *τίς λοχεύει σ'; ἢ μόνη μοχθεῖς τάδε;*

ΚΡ. *μόνη κατ' ἄντρον οὗπερ ἐζεύχθην γάμοις.*

Sequitur, ut illos versus Euripidi abiudicemus, praesertim cum ad dialogi contextum non solum supervacui, sed etiam incommodi sint[1]).

---

1) Si ea quae supra exposui probaveris, facere non poteris, quin etiam v. 958. 59 ab interpolatore scriptos esse existumes. Nam in antro exposuisse Creusam puerum, etsi ipsa praesente paedagogo satis significaverat (cf. 892. 899), tamen hic illis versibus deletis contra exspectationem commemorat. Interrogatio autem *πῶς;* in responso posita magis vitam cottidianam et comoediam sapit quam tragoediam. Cf. Mnesimach. Dyscol. 4 (Mein. frg. com. G. III p. 568). Praeterea pessimi sunt v. 957 et 962, neque v. 963 habet, quo referatur. Fortasse v. 958—962 spurii et sic sententiae continuandae sunt:

Sed ad prologum recedamus, qui inde a v. 28 Apollinis curas ut servetur infans enarrat. V. 30

κλεινῶν Ἀθηνῶν· οἶσθα γὰρ θεᾶς πόλιν·

Herwerdenus „si abesset", inquit „non requirerem". Iustam autem damnandi causam adesse equidem vix credo neque urbis nomen additum moleste fero. At certissime delendus est v. 32

αὐτῷ σὺν ἄγγει σπαργάνοισί θ' οἷς ἔχει,

quem interpolator, ne quid omittere videretur tragicus, addendum existumavit. Falsarii ingenium produnt verba *αὐτῷ*, quod supervacuum, et *σπαργάνοισί θ' οἷς ἔχει*, quod pessime expressum est. — Iterum additamentis alienis aucti sunt v. 36 sq.:

Λοξίᾳ δ' ἐγὼ χάριν
πράσσων ἀδελφῷ πλεκτὸν ἐξάρας κύτος
ἤνεγκα καὶ τὸν παῖδα κρηπίδων ἔπι
τίθημι ναοῦ τοῦδ' ἀναπτύξας κύτος
εἱλικτὸν ἀντίπηγος, ὡς ὁρῷθ' ὁ παῖς.

Mitto illud *κύτος* in eadem sententia eodem versus loco bis repetitum, quod subtilem poetam minime decet; hoc rogo: si Mercurius, ut ipse dicit, canistrum Delphos allatum aperuit, ut infans conspiceretur, nonne infantem in canistro iacentem templi liminibus imposuit? Tamen idem Mercurius infantem ipsum ibi se collocasse expresse dicit. Sed vereor, ne longus sim in ea re quae ante omnium oculos posita est explananda: apparet delenda esse verba *ἤνεγκα καὶ τὸν παῖδα* et *ἀναπτύξας κύτος εἱλικτὸν ἀντίπηγος, ὡς ὁρῷθ' ὁ παῖς*. Quamobrem sine dubio sic scripsit Euripides:

Λοξίᾳ δ' ἐγὼ χάριν
πράσσων ἀδελφῷ πλεκτὸν ἐξάρας κύτος
τίθημι ναοῦ τοῦδε κρηπίδων ἔπι.

---

951 ΚΡ. τέθνηκεν, ὦ γεραιέ, θηρσὶν ἐκτεθεὶς —
952 ΠΑΙΔ. τέθνηκ'; Ἀπόλλων δ' ὁ κακὸς οὐδὲν ἤρκεσεν;
963 ΚΡ. ἐνταῦθ', ἵν' οὐκ ὢν ἄδικ' ἔπασχεν ἐξ ἐμοῦ.

Vides poetam scite cavisse, ne repetitionibus spectatorum animos defatigaret: postquam v. 16 sq. Creusam infantem in canistro exposuisse dixit, in Apollinis oratione (v. 29 sq.) canistrum, in Mercurii verbis (v. 36 sq.) infantem omittit. Utroque loco interpolator munere suo functus est. — Bene procedit prologus usque ad v. 50; sequitur pessimus v. 51

ὁ παῖς τε τοὺς τεκόντας οὐκ ἐπίσταται

a Commero (thes. 6 post diss.) et ab Herwerdeno damnatus, in quo quam falso usurpatum sit verbum ἐπίστασθαι vix opus est monere. — Iam finita est enarratio Ionis fatorum; qui restant v. 52—56, etsi satis bono utuntur sermone[1]), unamque phrasin Euripidi fere propriam (δεῦρ' ἀεί v. 56) continent, propter argumentum contra ipsam fabulam miro modo pugnans servari non possunt, id quod iam diu viri docti animadverterunt. Est tamen aliquid etiam in verbis, quod impostorem convincat: ἀπανδροῦν Clementi Alexandrino et Luciano convenit, non Euripidi[2]). — Iam bene excipit versum 50

οὐκ οἶδε Φοῖβον οὐδὲ μητέρ' ἧς ἔφυ.

v. 57: Κρέουσα δ' ἡ τεκοῦσα τὸν νεανίαν,

unde altera narrationis pars initium capit. Haec autem recte procedit usque ad v. 66. Neque enim vituperandum est verbum συνεξαιρεῖν, quod obiecto careat: idem habet obiectum, quod συμπονήσας. „Eradicandi" autem notionem, etsi insolita est, tamen iustissime poeta huic vocabulo tribuit (cf. v. 1044). Neve haereamus in verbo Ἀχαιός v. 64, quod pugnare videtur cum v. 1592, qua de re videas Schoemannum l. l. p. 22[3]). — V. 67 iterum longa incipit interpolatio, quae usque

---

1) τροφάς v. 52 certe corruptum neque adhuc emendatum est. Exspectamus πλάκας vel simile aliquid. De verborum structura cf. Hel. 532.

2) Euripides dixit ἐξανδροῦσθαι Phoen. 32. Suppl. 703.

3) Opusc. IV p. 56. Cur Bernhardyus (*Griech. Litt.* II[2] 2 p. 488) vituperandum putet v. 62, equidem non video. An non honoratur Xuthus eo quod peregrinus Creusam uxorem accipit?

ad v. 75 pertinet. Initium autem spuriorum versuum notissimo illo interpolatorum more indicatur verbis ἔρωτι παίδων, quae postquam praecessit ὧν εἵνεκα absurda sunt. Quanto autem ii quos eieci versus cum fabulae ipsius argumento pugnent, quam insani sint v. 68. 74. 75, postquam viri doctissimi egregie probarunt, ego non iterum demonstrabo. Simul autem intellegis, quam recte prima narrationis parte (v. 8—50) Ionis, altera (57—66) Creusae et Xuthi fata usque ad eum diem enarrentur, quo fabulae ipsius actio incohatur. — Tandem ad prologi conclusionem perveni, cuius primus versus 76 luculentum est Euripideae originis testimonium. Sed ne finis eius prorsus conspiret cum versu praecedenti, pro τάδε scribendum propono τάχα; δαφνώδη γύαλα autem puto esse γύαλα Παρνησοῖο commemorata in Hom. hym. in Apoll. Pyth. 215. Hes. theog. 499. Sed assuit interpolator v. 77

τὸ κρανθὲν ὡς ἂν ἐκμάθω παιδὸς πέρι,

qui quam absurdus sit docet Herwerdenus in commentario p. 80. Mercurius, postquam prologum declamavit, ut Venus Hippolyti, Polydorus Hecubae fabulae abit; abeundi causa nisi quod cedendum est novae personae in scaenam prodeunti addenda non est. — Denique duos postremos prologi versus damno, quorum et argumentum insulsum et vocabulum θεῶν metri explendi causa inepte adiectum nullam admittunt de impostore dubitationem.

Iam habes prologum Euripideum omnibus puto numeris absolutum. Paucos quidem locos interpolatorum pannis intermixtos certa coniectura sanare mihi non licuit; plurima tamen recte me statuisse in hoc maxime prologo mihi persuasum est.

10. De Troadum prologo.

Memorabili modo coagmentata est ab Euripide Troadum fabula. Neque enim unam actionem continet nec complures, sed singulae quasi imagines deinceps spectatorum oculis pro-

ponuntur; quae non alio vinculo inter se nexae sunt, nisi quod omnes ad Troiam captam et ad captarum Troadum sortem pertinent. Quamobrem Euripides in prologo huius fabulae facit Neptunum Troiae expugnationem et ea quae statim subsecuta sunt enarrantem (v. 8—44). In exordio quam cara sibi illa urbs fuerit, exponit (v. 1—7)[1]; in conclusione consilium captam derelinquendi prodit (v. 45—47). — Prooemio prologi assuti sunt ab interpolatore duo versus pessimi 13. 14:

ὅθεν πρὸς ἀνδρῶν ὑστέρων κεκλήσεται
δούρειος ἵππος, κρυπτὸν ἀμπισχὼν δόρυ,

qui quam male se habeant scholiasta cognovit, haec adnotans: ψυχρῶς ἠτυμολόγησε τὸν ἵππον ἀπὸ τῶν δοράτων. ἄμεινον γὰρ παρὰ τὰ δοῦρα πεποιῆσθαι ἤγουν τὰ ξύλα. Ὅμηρος δουράτεον, ὅ ἐστι ξύλινον. Mira sane hoc loco nobis praebetur doctrina, quae ab omni antiquitatis memoria prorsus abhorret. Sed scio esse quosdam, qui quo putidiorem eruditionem prae se ferat aliqua sententia, eo libentius Euripidi tribuant: at cur tandem Neptunus excidium Troiae multa cum commiseratione enarrans subito ad grammatici munus etyma vocabulorum exponentis descendit? Praeterea verba aperte interpolatorem indicant: quo referendum sit ὅθεν et auditori quaerendum est et lectori; causa autem ipsa iteratur verbis κρυπτὸν ἀμπισχὼν δόρυ, quem falsariorum usum Ion. 67 cognovimus. — Ultro fere exploditur v. 22

οἳ τήνδ' ἐπεστράτευσαν Ἕλληνες πόλιν.

Nemo subiectum desiderat. Prorsus falsum est τήνδε πόλιν. Vidimus enim antea accuratissimum esse in prologis Euripideis pronominis ὅδε usum: scaena tragoediae non in urbe Troia, sed in castris Graecorum est (cf. v. 32. 139. 176 etc.). Ut obiter moneam, haec ipsa mihi videtur fuisse causa, cur Euripides v. 4 non scripserit: τήνδε Τρωικὴν πόλιν. Su-

1) Ante versum 8 plene interpungendum est.

spectum est etiam vocabulum Ἕλληνες. Licet enim animadvertere Euripidem Graecos contra Troiam profectos in hac fabula more Homerico aut Ἀχαιούς vocare aut Ἀργείους (cf. v. 19. 64. 66. 71. 81. 236 etc. — 8. 94. 159. 167. 172 etc.), semel Πανέλληνας (v. 721), ter loquentibus mulieribus Troianis Δαναοὺς vel Δαναΐδας (v. 184. 230. 747). Ubi autem Ἕλληνες commemorantur, aut sunt Phthiotidis incolae (203. 267. 293) aut Graeci barbaris oppositi (764. 771; posteriori tamen loco recte a Dindorfio obelus praefixus est). Tres restant versus posterioris partis fabulae, in quibus Ἕλληνες esse debent Graeci Troiae bellum inferentes: 868. 900. 1019; quorum tamen primum

αὐτός τε καὶ γῆ δορὶ πεσοῦσ' Ἑλληνικῷ

spurium esse adeo apparet, ut qui pluribus probet, operam mihi perdere videatur. Alter et tertius locus suspicionem non movent; statuendum igitur est Euripidem in posteriore parte fabulae sibi non satis constitisse. — Versus qui insecuntur 23—27

ἐγὼ δέ, νικῶμαι γὰρ Ἀργείας θεᾶς
Ἥρας Ἀθάνας θ', αἳ συνεξεῖλον Φρύγας,
λείπω τὸ κλεινὸν Ἴλιον βωμούς τ' ἐμούς·
ἐρημία γὰρ πόλιν ὅταν λάβῃ κακή,
νοσεῖ τὰ τῶν θεῶν οὐδὲ τιμᾶσθαι θέλει

eo quo legimus loco sententiarum nexum male interrumpere perspexit Wagnerus. Valde autem eum reprehendo, quod eos post v. 44 collocavit, v. 45—47 delevit. Quid, quaeso, in his versibus vitii est? Haud pauca autem vituperanda sunt in v. 23—27. N. enim, qui E. St. II p. 135 v. 24 delevit, bene monuit ipsum nomen Iunonis, postquam Ἀργεία θεά (θεός) dicta esset, supervacuum esse. Ego dico Iunonem in hac fabula omnino locum non habere: Minerva consiliis suis effecit, ut Troia dirueretur (cf. v. 10. 47. 561) eaque ipsa v. 48 in scaenam prodit, ut abiectis prioribus inimicitiis cum Neptuno, Troianorum fautore, foedus ad perdendos Graecos

ineat. Neque recte dictum est *λείπω τὸ κλεινὸν Ἴλιον*, cum Neptunus processerit *λιπὼν Αἴγαιον ἁλμυρὸν βάθος*: recte Apollo Alcestidis v. 23: *λείπω μελάθρων τῶνδε φιλτάτην στέγην*. Contra bene se habet, quod dicit Neptunus v. 45: *ἀλλ', ὦ ποτ' εὐτυχοῦσα, χαῖρέ μοι, πόλις*. Versus autem 26. 27 nihil habere poetici coloris nemo negabit: prorsus falsum et ineptum est *τιμᾶσθαι θέλει*, cuius loco *τιμᾶται* dicendum erat. Mala igitur dittographia sunt v. 23—27 eorum versuum, qui in fine prologi leguntur: quamobrem maxima cum confidentia deleo. Denuo tollitur locus communis e prologo Euripideo, v. 26. 27. — Recte N. E. St. II p. 135 adn. versui 35

Ἑλένη, νομισθεῖσ' αἰχμάλωτος ἐνδίκως

obelum praefixit; fluxit haec interpolatio e v. 872. Sed restant maiora, quae fugisse viros doctos non satis possum mirari. Audiamus quae scholia v. 36 rectissime monent: *ἄμεινον ἦν ἀπὸ τῶν πραγμάτων παράγεσθαι ὀδυρομένην τὰ παρόντα. οὕτω γὰρ ἂν ἡ τραγῳδία τὸ πάθος εἶχε, νῦν δὲ ψυχρῶς τῷ θεάτρῳ προσδιαλέγεται.* Putasne re vera Euripidem, *τραγικώτατον* poetam, tam rudi modo spectatoribus Hecubam ostendisse? Concedendum est plurimos Euripidis prologos ad theatrum potissimum pertinere; at alloqui spectatores comoediae est, non tragoediae, neque ullum in omnibus prologis nostri simile reperies exemplum[1]). Sed utinam sana esset haec compellatio! Duplicem exhibent codices lectionem: prior classis *Ἑκάβην κειμένην — χέουσαν*, posterior *Ἑκάβη κειμένη — χέουσα*: ineptam esse utramque neminem puto fugiet. Iam si legimus v. 38 *δάκρυα χέουσα πολλὰ καὶ πολλῶν ὕπερ*, necessario exspectamus, ut sententia quae sequitur relativa causae lacrimarum Hecubae exponantur: at iustae causae *φροῦδος Πρίαμος καὶ τέκνα*[2]) adduntur

1) Proxime, sed longo intervallo, accedit Hel. 1 *Νείλου μὲν αἵδε καλλιπάρθενοι ῥοαί*. Meleag. frg. 519: *Καλυδὼν μὲν ἥδε γαῖα.*

2) Cf. Hec. 161.

duae ab hoc loco prorsus alienae: Polyxenam ad tumulum Achillis immolatam, Casandram ab Agamemnone paelicem factam esse; alterius enim rei adhuc ignara est Hecuba, altera ne accidit quidem; itaque Hecuba de his lacrimas fundere non potest; audit demum v. 247 sq. et 622 sq. Recte N. E. St. II p. 126 lectionem codicum prioris ordinis λάθρα v. 40 refellit; οἰκτρά, quod codices alterius ordinis exhibent, coniectura est ad difficultatem occultandam facta[1]). Accedunt res grammaticae. Num bene haec distributa sunt: ἡ παῖς μὲν . . . τέθνηκε . . . Πολυξένη, φρούδος δὲ Πρίαμος καὶ τέκνα? Neque satis accurate dictum videtur τὸ τοῦ θεοῦ τε παραλιπὼν τό τ' εὐσεβές, cum παραλείπειν sit „omittere" (i. e. „non facere" vel „non dicere" cf. Hel. 773. 976) aut „non recte facere" (Plat. legg. XII 951^c. VI 772^e), hic desideretur notio „non curandi, non verendi" (ἀμελεῖν, καταφρονεῖν). Gravissima autem offensionis causa est in verbo γαμεῖ, quod, quisquis audit, aut „in matrimonium ducit" aut „uxorem habet" significare arbitretur oportet: futurum esse istud matrimonium fabula ipsa et scholiasta docent. His igitur argumentis satis puto iustis nisus v. 36—44 ab Euripide profectos non esse censeo. Neque necessarium est, ut Hecuba in prologo commemoretur, nedum ostendatur: est inter mulieres captas quae commemorantur v. 32. 33[2]). Ubi autem ipsa verba facere coepit, tertio versu audiunt spectatores, quem in scaena videant, posteaque expresse nomen suum dicit (v. 136). Itaque servantur leges, quas de personarum nominibus sibi statuit Euripides quasque scite indagavit W. A. E. p. 202 sq.

11. De Electrae prologo.

Summo iure Electra postremum tenet in ordine fabularum Euripidearum locum, neque possumus non assentiri

1) Cf. schol. cod. Vat.: γρ. οἰκτρά, ὃ καὶ ἄμεινον.

2) Videas praeterea, quae de hoc loco disputaturus sum in capite de arte prologorum Euripideorum inscripto.

Schlegelio, qui eam in libro „*Ueber dramat. Kunst*“ I p. 231 sq. acerbissime perstrinxit, ne dicam irrisit. Tamen fabula mediocris pretii deterior facta est additamentorum tam larga copia, ut vix ullam magis deformatam nostra aetas viderit (Cf. W. A. E. p. 240 et 76). Cum autem meum sit prologum ad genuinam formam reducere, haud paucas spero accurata interpretatione me ab eo abstersurum esse maculas. — In exordio fabulae in scaenam prodit agricola, cui Aegisthus Electram uxorem dedit. Postquam primis tredecim versibus Agamemnonis et felicem et miseram fortunam exposuit, quae mala perpessa sit filia eius enarrat. — Ipse primus versus

ὦ γῆς παλαιὸν Ἄργος, Ἰνάχου ῥοαί

quasi malo omini est toti fabulae: pro Ἄργος aut corrupto aut e v. 6 falso illato aliud vocabulum appositum ad Ἰνάχου ῥοαί substituendum est. Mihi quidem inter molem coniecturarum, quam procrearunt varia criticorum ingenia [1]), palmam ferre videtur Kirchhoffiana: ὦ γῆς γάνος παλαιόν; litteris enim proxime abest a codicis scriptura et sensum praebet nostro loco aptissimum (cf. Suppl. 1150). — V. 9

θνήσκει γυναικὸς πρὸς Κλυταιμνήστρας δόλῳ

explicaturus Weilius haec adnotat: „*Le verbe* θνήσκει *a deux compléments:* πρὸς γυναικὸς Κλυταιμνήστρας *et* δόλῳ. *Clytemnestre tend le piége, Égisthe porte le coup mortel* (?). *Il est vrai que la version des tragiques et particulièrement d'Eschyle, est qu' Agamemnon fut tué de la propre main de son épouse. Euripide lui-même dit au vers 1160:* ἃ πόσιν . . . ὀξυθήκτῳ βέλει κατέκταν' αὐτόχειρ, πέλεκυν ἐν χεροῖν λαβοῦσα. *Mais on peut supposer que les deux complices frappèrent à la fois.*“ Sensit sine dubio Weilius hunc locum non satis planum esse; quomodo solvenda esset difficultas

1) Nuperrime locum temptaverunt Vitellius, *Appunti critici sulla Elettra di Euripide. Torino-Roma 1880* p. 101 sq. Mekler, Euripideorum p. 68.

non perspexit. Quod enim v. 1160 sq., id ipsum dicit Euripides v. 9: occisum esse Agamemnonem Clytaemnestrae m a n u (γυναικὸς πρὸς Κλυταιμνήστρας). At interpolator, qui fortasse meminerat v. 916 sq., ubi Electra Aegisthum interfectum sic increpat:

ἄνδρα δ' ἔκτανες
στρατηλατοῦνθ' Ἕλλησιν

vel Soph. El. 97 sq. et 270, invita Minerva addidit v. 10:

καὶ τοῦ Θυέστου παιδὸς Αἰγίσθου χερί

languidum et ταυτολόγον. Iuvit autem interpolationem ars interpretandi, qua iste grammaticus utebatur, qui πρὸς Κλυταιμνήστρας δόλῳ „dolo Clytaemnestrae“ esse voluit[1]). — Male N. v. 17, qui nihil habet cur in suspicionem vocetur, uncis includens totius sententiae symmetriam turbavit; verum vidit Steinbergius (De interpol. Eur. El. Halis 1864 p. 19), qui v. 15 Euripidi abiudicavit, in quo verba θῆλύ τ' Ἠλέκτρας θάλος, etsi tragicum prae se ferunt colorem, tamen male usurpantur[2]). Etiam hic versus sine dubio grammatici fetus est. — Neque ego mihi possum persuadere v. 18

Στροφίῳ τ' ἔδωκε Φωκέων εἰς γῆν τρέφειν

ab Euripide scriptum esse; statim omnem abiciam dubitationem, si quis iustis exemplis probaverit Στροφίῳ ἔδωκε Φωκέων εἰς γῆν a bonis scriptoribus dici posse pro: Στροφίῳ ἔδωκε κομίσας Φωκέων εἰς γῆν[3]). Hoc certum est non modo nihil desiderari isto versu deleto, sed etiam meliorem fieri totius sententiae habitum[4]). — Rectissime N. in suspicionem vocavit v. 26

μή τῳ λαθραίως τέκνα γενναίῳ τέκοι.

Nam et prorsus idem est atque v. 22 et scholii instar ad-

1) Eundem sensum postulat Weilius, qui in adn. crit. hanc profert coniecturam, quam nemo puto probabit: ἐκ Κλυταιμνήστρας δόλου.

2) De usu vocabuli θάλος vide Iph. Taur. 171. Phoen. 88.

3) De filiabus collocandis sic dicit Homerus ο 367. ρ 442.

4) Apparet post v. 19 plene interpungendum esse.

ditus versui 25, qui tamen ita comparatus est, ut omnem interpretationem repudiet. — Quae ab omnibus editoribus v. 27 recepta est Seidleri coniectura *βουλεύσαντος* minime mihi videtur locum sanare; quod enim gravissimum est, Aegisthum Electrae interficiendae consilium cepisse, non potuit participio condi magis quam promi; contrarium clamat etiam tradita quamvis vitiosa lectio. Lenissima mutatione scribo:

κτανεῖν σφ' ἐβούλευσ' αὐτός· ὠμόφρων δ' ὅμως
μήτηρ νιν ἐξέσωσεν Αἰγίσθου χερός,

oppositis marito et uxore. — Denuo vilem vanamque explicationem eorum qui praecedunt versuum agnoscimus in v. 29. 30

εἰς μὲν γὰρ ἄνδρα σκῆψιν εἶχ' ὀλωλότα,
παίδων δ' ἔδεισε μὴ φθονηθείη φόνῳ,

qui mihi damnantur vel solo vocabulo *φθονηθείη*, cui in cod. Laur. glossa adscripta est *μεμφθείη*. Haec enim huius vocabuli significatio Euripidis aetati prorsus ignota erat. Certissime autem gradus possunt demonstrari, quibus *φθονεῖν* ad eam quam hic habemus notionem pervenit. Primus enim Plato substantivum *φθόνος* ita usurpavit, ut „obtrectationem (invidia ortam)“ significaret; coniungit enim cum vocabulo *διαβολή* apol. p. 18[d]. 28[a]; idem tamen verbo *φθονεῖν* nunquam pari modo usus est. Tum demum, postquam haec notio invaluit, per tertium gradum potuit in eam abire, quam noster locus praebet „reprehendendi, vituperandi“. Iam vides ad quam aetatem linguae legibus coacti descendere iubeamur: itaque v. 29. 30 certissime spurii sunt. — Vix unus intercessit versiculus 31, cum iterum opera sua detestanda functus est, ut mihi quidem videtur, idem interpolator, qui v. 29. 30 inculcavit; his enim additis necessarium erat, ut repeteretur subiectum *Αἴγισθος*. Hac autem causa ductus damno v. 32. 33, quod e verbis *ἐκ τῶνδε* v. 31 (i. e. postquam *εἶχεν ἐν δόμοις* et *κτανεῖν ἐβούλευσεν*) satis apparet tertium indicatum iri Aegisthi consilium contra Electram initum, Orestem hic omnino locum non habere:

ut taceam de verbis male et contorte scriptis. Antequam autem restituere possimus v. 34, spuria notanda sunt omnia quae secuntur usque ad v. 38[1]), qua interpolatione subabsurda misere distinentur v. 34 et 39. Verba enim *οὐ δὴ τοῦτό γ' ἐξελέγχομαι* pessime sunt scripta, cum significare debeant: „hac quidem de re ego vituperari non possum"; pro particula *γὲ* post *γένος* exspectamus *μέν*; *πένης* cum genetivo coniunctum non est sermonis Euripidei, sed primum reperitur apud scriptorem epistulae Platonicae VII p. 332[c]. Neque difficile est fontem huius loci indagare; videas velim v. 247 sq.:

ΗΛ. *ἐγημάμεσθ'; ὦ ξεῖνε, θανάσιμον γάμον.*
ΟΡ. *ᾤμωξ' ἀδελφὸν σόν. Μυκηναίων τινί;*
ΗΛ. *οὐχ ᾧ πατήρ μ' ἤλπιζεν ἐκδώσειν ποτέ.*

Postrema autem verba ficta sunt ex sententia Euripidea, quam legimus Phoen. 442:

πένης γὰρ οὐδὲν εὐγενὴς ἀνήρ

et paucis mutatis Alcm. frg. 96:

ἀλλ' οὐδὲν ηὐγένεια πρὸς τὰ χρήματα·
τὸν γὰρ κάκιστον πλοῦτος εἰς πρώτους ἄγει. —

Iam sublatis additamentis v. 34 in Euripideam formam redigendus est. In quo ab interpolatoribus profectas esse apparet particulas *δὲ δή*, desideratur notio uxoris. Quamobrem hanc genuinam fuisse lectionem conicio:

ἡμῖν λέχη δίδωσιν Ἠλέκτραν[2]) *ἔχειν*[3]).

---

1) Postquam haec scripsi, animadverti Ottonem Lueders „Quaestt. de collegiis artificum scen. prolusio" (Bonnae 1869) sent. controv. II idem statuisse.

2) An *Ἠλέκτρας*? Cf. Or. 20.

3) Erravit sine dubio W. A. E. p. 62 ad hunc versum adnotans: „*ἡμῖν δὴ δίδωσι* C. *δὲ* inserit C[2] Γ. scribendum igitur ex Stobaeo *ἡμῖν γε μήν*." Neque enim Stobaeus hoc versu, sed 37 tradit *γε μήν*, neque istae particulae in v. 34 omnino quadrant.

Cf. Hel. 784. 974. Soph. Trach. 27. Ut paucis sententiam meam complectar, sic puto Euripidem inde a v. 25 scripsisse:

ἐπεὶ δὲ καὶ τοῦτ' ἦν φόβου πολλοῦ πλέων,
27 κτανεῖν σφ' ἐβούλευσ' αὐτός· ὠμόφρων δ' ὅμως
μήτηρ νιν ἐξέσωσεν Αἰγίσθου χερός.
31 ἐκ τῶνδε δὴ τοιόνδ' ἐμηχανήσατο·
34 ἡμῖν λέχη δίδωσιν Ἠλέκτραν ἔχειν,
39 ὡς ἀσθενεῖ δοὺς ἀσθενῆ λάβοι φόβον.

V. 40—42 iam Kirchhoffius in editione minore sub textum relegavit; sunt enim ex notissimo illo interpolationum genere, quo causa, ut logici dicunt, e contrario repetitur[1]). Praeterea pronomen ἥν initio v. 43 positum et v. 40—42 et eos quos supra tractavimus 35—38 delendos esse clamat. — Versui 44

ᾔσχυνεν εὐνῇ· παρθένος δ' ἔτ' ἐστὶ δή

obelum praefixit N. *Mél. Gréco-Rom.* II p. 252; tamen vereor, ne vir doctissimus sicuti v. 17 falso loco offenderit; certe ἀποσιώπησις mihi a simplici prologi elocutione prorsus videtur abhorrere. Ac ne mutandum quidem censeo verbum ᾔσχυνεν cum Weilio et Rauchensteinio: quid enim, quaeso, inest, quod iure vituperes? Nonne re vera stuprum esset[2]), si agricola, homo pauper et humilis, cum Electra, regis potentissimi filia, concumberet? Concise igitur et optime Euripides agricolae mores honestos expressit; addidit interpolator, qui spectantium vel legentium ingenia verba tam pressa capere non posse existumabat:

45 αἰσχύνομαι γὰρ ὀλβίων ἀνδρῶν τέκνα
λαβὼν ὑβρίζειν, οὐ κατάξιος γεγώς.

Qui versus, cum per se multo minus dicant quam ii ad quos

---

1) Quam celerrime velim deleas turpissimos et ineptissimos versus eodem pertinentes 417—419.

2) Hanc notionem habet nostro loco verbum αἰσχύνειν. Cf. Erechth. frg. 364, 27. Ceterum non neglegenda est Kvíčalae coniectura (*Studien zu Euripides. Wien 1879.* p. 49) ἧς — εὐνήν. Ego tamen non assentior.

interpretationis causa adscripti sunt, et repetito verbo *αἰσχύνειν* et falso usu adiectivi *κατάξιος* [1]) damnantur. Ceterum eandem fere continent sententiam versus, qui in prologi fine leguntur, 50—53. Apertum autem est v. 257

γονέας ὑβρίζειν τοὺς ἐμοὺς οὐκ ἠξίου

fontem esse interpolationis. — Tum e prologo nostro eicio v. 47—49

στένω δὲ τὸν λόγοισι κηδεύοντ' ἐμοὶ
ἄθλιον Ὀρέστην, εἴ ποτ' εἰς Ἄργος μολὼν
γάμους ἀδελφῆς δυστυχεῖς ἐσόψεται,

qui quam male quadrent in v. 43. 44 ad honestos agricolae mores pertinentes vix opus est indicare. Addo causam grammaticam, quam forte pusillam iudicabis. Nunquam enim memini me legere *λόγοις* pro *λόγῳ* ut sit: „nomine, non re". Cf. locum nostro simillimum El. 1286 et Alc. 339. Cycl. 155. Herc. 588. 963. Erechth. frg. 362, 13. Soph. El. 59 [2]). Post v. 15 et 32. 33 hic tertius locus est, quo falso Orestes commemoratur. — Pauca addam de quattuor postremis huius prologi versibus, quos acerbissime perstrinxit Steinbergius l. l. p. 5 causis non additis. Mihi quoque, postquam multum de hoc loco cogitavi, eandem videntur redolere fabricam atque v. 258—261 a Luedersio damnati. Hoc certum est ipsa postrema verba *κἀυτὸς ἂν* [3]) *τοιοῦτος ὤν*, cum per se satis vilia sint ac minime perspicua, Euripidea esse non posse. Quomodo autem poeta prologum concluserit, ne suspicari quidem licet.

12. De Helenae prologo.

Nulla est inter fabulas Euripideas, quae miris nodis eventisque ita oblectet atque attentos teneat spectantium et

---

1) An *οὐ κατάξιος* est *ὑβρίζειν*? Weilius intellegi vult *λαβεῖν*, quod grammatica vetat.

2) Duo quae postremo loco posui exempla eo magis notanda sunt, quod *λόγῳ* opponitur plurali.

3) Ex N. coniectura. Laur. habet *αὖ*.

legentium animos quam Helena. Itaque quam maxime illam ab histrionibus fuisse adamatam, i. e. interpolatam per se verisimile est, quam opinionem W. A. E. p. 241 compluribus exemplis scite probavit[1]). Prologus autem, quem Helena Protei assidens sepulcro recitat, primum illius (v. 1—15), tum suum genus et fata (v. 16—67) enarrans, cum huic interpolationum generi locum non praeberet, ditatus est nonnullis sciolorum additamentis. In eorum numerum refero insipidum v. 5

Φάρον μὲν οἰκῶν νῆσον, Αἰγύπτου δ' ἄναξ,

a Luedersio damnatum, quem qui scripsit, sine dubio grammaticus homo, abstinere non potuit, quin sapientiam suam ex Hom. δ 355 petitam Euripidi obtruderet. — Non tam facili opera sanari potest damnum, quod passus est locus de Psamathes liberis:

τίκτει δὲ τέκνα δισσὰ τοῖσδε δώμασι,
Θεοκλύμενον ἄρσεν', ὅτι δὴ θεοὺς σέβων
βίον διήνεγκ', εὐγενῆ τε παρθένον
εἶδος, τὸ μητρὸς ἀγλάϊσμ', ὅτ' ἦν βρέφος·
ἐπεὶ δ' ἐς ἥβην ἦλθεν ὡραίων γάμων
καλοῦσιν αὐτὴν Θεονόην· τὰ θεῖα γὰρ
τά τ' ὄντα καὶ μέλλοντα πάντ' ἠπίστατο
προγόνου λαβοῦσα Νηρέως τιμὰς πάρα.

Sic Laur. locum exhibet. Facile credo Matthiaeo restituendum esse v. 11 *Εἰδώ*, quoniam ex tota sententia satis apparet duo indicari filiae Psamathes nomina, alterum infantis, alterum adultae. Praeterea scribo pro *ὡραίων* v. 12 non cum Reiskio *ὡραίαν*, sed cum N. *ὡραία*, quod et usu scriptorum[2]) et diserto Pollucis testimonio[3]) confirmatur. Grassatum autem esse in nostro loco interpolatorem primus vidit N.,

---

1) Ipse illis addo declamationem histrionis ingenio dignissimam, v. 991—995, qui ficti sunt ex eiusdem orationis v. 947 sq., 954 sq., 959.

2) Her. I 107. 196. Xen. Cyr. IV 6, 9.

3) II 17: *ἐρεῖς δέ· παρθένος ὡραία γάμων.*

qui verba ὅτι — διήνεγκ' ut fetum aetatis Byzantinae abiciènda esse censuit. At illis extrusis cetera non melius procedunt. Audias velim Musgravium, cuius adnotationem ad v. 11 nemo dignam habuit, ad quam attenderet: „Inepta sententia. Cur enim matris ornamentum, quamdiu erat infans, magis quam postea, cum aetatem maturiorem adepta est?“ Cetera mitto. Haec difficultas etiam post Matthiaei coniecturam manet neque ullo artificio removeri potest. Voluit autem is, qui hunc versum scripsit — nam Euripidem non scripsisse vix opus est dicere — hunc sententiae nostrae subesse sensum: Εἰδὼ ὀνομασθεῖσαν, ὅτ' ἦν βρέφος; cui nomini proprio non minus abrupte quam v. 9 addidit male expressam etymologiam: τὸ μητρὸς ἀγλάϊσμα sc. propter pulchritudinem (εἶδος)[1]. Vides in eadem moneta et hoc et Theoclymeni etymum esse excusum[2]. — Paullo cautius de ceteris iudicabo. Offendunt enim me v. 12 verba ὡραία γάμων, quae post ἥβην commemoratam prorsus supervacua sunt. Maxime autem vitupero, quod nomen a populo Psamathes filiae inditum (haec enim est notio pluralis καλοῦσιν) ei opponitur, quod infans habebat, etsi hanc μετονομασίαν posteriore eius aetate factam esse v. 12 declarat: miscentur certe hoc loco diversa. Ut brevis sim, sic puto scriptos esse hos versus ab Euripide:

---

1) Vocabulum ἀγλάϊσμα expiscatus est e v. 282.

2) Necessarium est, ut omnes etymologiae, quas apud Euripidem legimus, accurate percenseantur; neque enim dubito, quin etiam hac in re nos interdum fallat interpolatorum impudentia. Ut exemplum afferam: in Ionis fabula ter legimus ἔτυμον huius nominis v. 661. 802. 831. Putasne Euripidem tam stupidum fuisse, ut spectatores eiusmodi repetitiones aegre ferre non animadverteret? At v. 830. 31 non solum suspectae fidei, ut ait N., sed certissime spurios esse et verba et nexus sententiarum satis docent; neque alterum locum genuinum puto, sed delendos existumo v. 800—807, quod tamen probare longum est. Cf. velim v. 660—667, 802—807, praeterea valde corruptos et retractatos v. 1122—1131.

8 τίκτει δὲ τέκνα δισσὰ τοῖσδε δώμασι
9, 10 Θεοκλύμενον ἄρσεν' εὐγενῆ τε παρθένον·
13 καλοῦσι δ' αὐτὴν Θεονόην· τὰ θεῖα γὰρ
τά τ' ὄντα καὶ μέλλοντα πάντ' ἐπίσταται[1])
προγόνου λαβοῦσα Νηρέως τιμὰς πάρα.

Iam recte opponit poeta nomen Theoclymeni a parentibus inditum nomini Theonoae dato a populo; appellatam autem eam esse a parentibus Idotheam, quoniam ad fabulam nihil pertinet, non dicit: tamen duo eius fuisse nomina tecte et caute significat. — V. 26

μορφῆς θέλουσαι διαπεράνασθαι κρίσιν,

qui post *κάλλους πέρι* v. 23 prorsus abundat, Herwerdenus delevit; locum e Cypriis petitum (cf. schol. Hom. *Α* 5), v. 35—43, spurium esse rectissime statuit Usenerus. An quidquam cogitari potest, quod peius interrumpat fatorum Helenae narrationem, quod magis abhorreat a totius fabulae argumento, quam ista *Διὸς βουλευμάτων* expositio? Quid vero? decetne sobrium poetam v. 49 sq. naturalem belli Troici originem enarrare, antea, v. 36 sq., quod peculiare Iuppiter consilium eo exorto ratum fecerit? Egregie autem interpolationis initium indicatur verbis *Πριάμου τυράννου παιδί*, quae post *Ἀλεξάνδρῳ* v. 32 mirum quantum languent. Turpissimi sciolorum fetus sunt tres postremi versus, quorum primo

γνωτόν τε θείη τὸν κράτιστον Ἑλλάδος

Badhamus, alteri et tertio

Φρυγῶν δ' ἐς ἀλκὴν προὐτέθην[2]) ἐγὼ μὲν οὔ,
τὸ δ' ὄνομα τοὐμόν, ἆθλον Ἕλλησιν δορός

ego Useneri coniecturam nesciens obelum praefixi. De hoc

---

1) Ultro haec coniectura, quae fabulae argumento egregie probatur (cf. v. 317), se offert. Interpolatori necessarium erat imperfectum substituere.

2) Certissima haec est Musgravii emendatio.

versuum pari, etsi difficultatibus minime caret, altissimum est apud interpretes silentium. Sic vertit Fixius: „Phrygum autem in potestate (sic!) proposita fui — non ego quidem, sed nomen meum — Graecis belli praemium.“ At verba ἐς ἀλκήν non possunt significare nisi „ad pugnandum“ vel „ad pugnam“. Cf. v. 980: ἣν δ' ἐς μὲν ἀλκὴν μὴ πόδ' ἀντιθῇ ποδί. 1379: προὔργου δ' ἐς ἀλκὴν σῶμ' ὅπλοις ἠσκήσατο. Suppl. 679: οἳ δ' ἔστρεφον πώλους ἐς ἀλκὴν αὖθις ὡς (cum W.) παραιβάτας. Vides quam misere contorta sit haec sententia, quae nihil novi addit versibus praecedentibus; itaque deleamus. Neque neglegendum est v. 42. 43 mirum quantum consentire cum insipido v. 1100 a N. deleto; quare non temere conicias ab eodem homine utrumque locum esse profectum [1]). — Denique abiciendi sunt v. 66. 67

ὡς εἰ καθ' Ἑλλάδ' ὄνομα δυσκλεὲς φέρω,
μή μοι τὸ σῶμά γ' ἐνθάδ' αἰσχύνην ὄφλῃ,

quibus Helenae consilium, quod satis expressum erat v. 65, scholii modo explicatur. Iterum oblectavit interpolatorem ὀνόματος et σώματος rhetorica oppositio.

13. De Iphigeniae Tauricae prologo.

Huius fabulae prologus, cuius altera pars magna cum arte conscripta est, satis bene in codicibus servatur: unus enim locus, v. 15, omnibus criticorum conaminibus restitit, paucae exstant interpolationes. — Iphigenia igitur postquam v. 1—5 more Euripideo genus suum exposuit, prima enarrationis parte (v. 6—41) quomodo per Dianam e mortis periculo liberata et in Taurorum terram abducta sit, altera (v. 42—60), quid proxima nocte de Oreste fratre somniaverit, enarrat. Postquam fratrem, quem mortuum putat, libatione

1) V. 44 sic scribendus est:
λαβὼν δ' ἕ μ' Ἑρμῆς ἐν πτυχαῖσιν αἰθέρος.

honorare constituit (v. 61—66), e scaena abit. — Iam primum haereo in Calchantis verbis, quibus Agamemnoni, ut immolet Iphigeniam, imperat:

17 *ὦ τῆσδ' ἀνάσσων Ἑλλάδος στρατηγίας,*
Ἀγάμεμνον, οὐ μὴ ναῦς ἀφορμίσῃς[1]) *χθονός,*
πρὶν ἂν κόρην σὴν Ἰφιγένειαν Ἄρτεμις
20 *λάβῃ σφαγεῖσαν· ὅ, τι γὰρ ἐνιαυτὸς τέκοι*
κάλλιστον ηὔξω φωσφόρῳ θύσειν θεᾷ·
παῖδ' οὖν ἐν οἴκοις σὴ Κλυταιμνήστρα δάμαρ
τίκτει· τὸ καλλιστεῖον εἰς ἔμ' ἀναφέρων·
ἣν χρή σε θῦσαι.

V. 17 omnes cum Fixio sic intellegunt: „O qui huius Graeci exercitus imperium tenes." At nunquam *στρατηγία* neque apud Euripidem neque apud ceteros scriptores ita usurpatur, ut „exercitum" significet; semper est „munus imperatorium." Cf. Andr. 678: *τὴν δ' ἐμὴν στρατηγίαν λέγων ἔμ' ὠφελοῖς ἂν ἢ σιγῶν πλέον.* ib. 704. Si vero *στρατηγία* iusto modo usurpatum sumis, dici non potest, quantum langueant *Ἑλλάδος* et *τῆσδε*. Cum autem versus corruptelae speciem non praebeat, equidem interpolatori tribuam, qui Agamemnonis *ἀποστροφὴν* paullo ampliorem reddere voluerit, praesertim cum etiam aliis additamentis hanc Calchantis orationem ditatam esse intellexerim. Postrema enim verba eius quod viros doctos non offenderunt, satis mirandum est. Plewius quidem, qui, quantum scio, unus interpretatus est[2]), haec dicit: Agamemnonem illo anno, quo nata esset Iphigenia, vovisse Dianae se pulcherrimum eius anni partum esse sacrificaturum; postea, cum voti immemor fuisset, deam Calchantis ore sacrum poposcisse. Recte ille, quid istis verbis subesse poeta voluerit, exponit; tamen nisi adhibita divinatione ex

1) Non dubito, quin sic cum K. legendum sit pro *ἀφορμίσῃ*. Cf. *συνώνυμον* verbum *ἐξορμίζειν* Hel. 1247.

2) Preller-Plew, *Griech. Mythologie* II p. 419.

ipso loco hic sensus elici non potest. Gravissime enim ferimus, quod, quo tempore Agamemnon illud votum fecerit, omnino non dicitur; immo voce ἐνιαυτός nude posita facile eo adducimur, ut praesentem annum intellegendum esse putemus. Ubi autem est illud, in quo cardo totius loci vertitur: Agamemnonem per tot annos Dianae votum non solvisse? Iam vide, quam inepte et pueriliter haec sententia expressa sit: *παῖδ' οὖν ἐν οἴκοις σὴ Κλυταιμνήστρα δάμαρ τίκτει· τὸ καλλιστεῖον εἰς ἔμ' ἀναφέρων.* Quod enim horum versuum praecipuum est, Iphigeniam pulcherrimum esse, quod eo anno natum sit, non in primario, quod dicitur, enuntiato, sed in *παρενθέσει* positum est; ipsa autem haec *παρένθεσις* intellegi nequit, nisi supplebis e v. 16: *Κάλχας τοῦτο ἔλεγε*; quod quam difficile sit, quis est quem fugiat? Sed ut ad ipsum *μῦθον* veniamus, unde habet Euripides? Neque in Cypriis neque apud Aeschylum aut Sophoclem ullum eius est vestigium[1]). Cur autem in hac fabula, in qua cetera, quae ad Iphigeniae immolationem pertinent, volgarem Cypriorum narrationem secutus exposuit, hoc unum eum immutasse statuamus? Denique cur in hac fabula causa sacrificii a Diana postulati commemoratur, cum ne in Aulidensi quidem Iphigenia, quae ipsum hoc tractat argumentum, exposita sit? Satis me puto demonstrasse v. 20 usque ad 24 a voce *ὅτι* ad vocem *θῦσαι* ab Euripide non esse scriptos. Legit autem hos versus in fabula nostra Cicero, aut, ut melius dicam, is quem exscripsit, quod probat locus in libro de off. III 25, 95. Altero igitur ante Chr. n. saeculo hanc interpolationem exstitisse certissime scimus. — V. 31—33:

οὗ γῆς ἀνάσσει βαρβάροισι βάρβαρος
Θόας, ὃς ὠκὺν πόδα τιθεὶς ἴσον πτεροῖς
εἰς τοὔνομ' ἦλθε τόδε ποδωκείας χάριν

Euripidis esse non posse me monuit Usenerus. Causas

1) De causa Iphigeniae immolatae videas Soph. El. 566 sq.

huius *ἀθετήσεως* nunc non amplius exponam[1]); unum, quod fortasse contra dici possit, refutare studebo. Arbitrantur enim K. in apparatu critico, Meinekius frg. com. Gr. II p. 1098, W. A. E. p. 190 ludi illos versus ab Aristophane Lemn. frg. 2:

ἐνταῦθα δ' ἐτυράννευεν Ὑψιπύλης πατήρ,
Θόας, βραδύτατος ὢν ἐν ἀνθρώποις δραμεῖν.

Quae verba in prologo fabulae Aristophaneae exstitisse et ad Euripidem irridendum fictos esse mihi persuasum est; quo autem referamus, non difficile videtur dictu. Docuit enim Euripides eodem fere tempore, quo actae sunt Aristophanis Lemniae — etsi neutrius fabulae annus certe constat — Hypsipylam, consimilis argumenti tragoediam. Quidni ad illam potius hanc parodiam pertinere statuamus? Deletis autem v. 31—33 etiam ea evanescit difficultas, quae vexabat W. A. E. p. 203. Ille enim postulat, ut secundum leges, quas Euripides de personarum nominibus sibi statuit, Thoantis nomen, antequam ipse in scaenam prodeat, pronuntietur. Quare ante v. 1152 distichon chori excidisse conicit. At Thoas usque ad v. 1285 omnino nomen non habet; nomine eius utuntur nuntius (1285) et Minerva (v. 1436. 1474), nunquam chorus et Iphigenia. — Praeter versus 59. 60 a N. damnatos unus restat locus difficillimus, v. 34—41:

ναοῖσι δ' ἐν τοῖσδ' ἱερίαν τίθησί με,
ὅθεν νόμοισι, τοῖσιν[2]) *ἥδεται θεά*
Ἄρτεμις ἑορτῆς, τοὔνομ' ἧς καλὸν μόνον,
τὰ δ' ἄλλα σιγῶ, τὴν θεὸν φοβουμένη·
θύω[3]) *γὰρ ὄντος τοῦ νόμου καὶ πρὶν πόλει,*
ὃς ἂν κατέλθῃ τήνδε γῆν Ἕλλην ἀνήρ·

---

1) Moneo lectorem causae iteratae, quem interpolatorum morem antea non semel cognovimus. — Iterum Useneri coniectura Euripides etymologia liberatur.

2) Sic Laur. et ab alt. m. Pal.; *τοῖσιδ'* Pal. a pr. m.

3) Sic Laur. — Pal.: *θύ γαρ.* Byzantinus corrector: *θεῖον.*

40 κατάρχομαι μέν, σφάγια δ' ἄλλοισιν μέλει
ἄρρητ' ἔσωθεν τῶνδ' ἀνακτόρων θεᾶς.

Tandem cognoverunt viri docti hos versus coniecturis sanari non posse, sed reficiendos esse cultro critico. Itaque Stedefeldtius v. 40. 41, alia via progressus Koechlyus v. 36. 38 damnavit. Sed illorum conaminibus non omnem tolli difficultatem optime cognovit Usenerus. Nam si verba *τὰ δ' ἄλλα σιγῶ, τὴν θεὸν φοβουμένη* ad sacrificia ista nefanda referenda sunt, id quod dubitari non potest, sequitur, ut versus „sanissimos" 38. 39, quibus haec aperte pronuntiantur, deleamus[1]). In versibus autem 35. 36 insana sunt verba *ὅθεν, θεά* (aut *Ἄρτεμις*), *ἑορτῆς, τοὔνομ' ἧς καλὸν μόνον,* quamobrem hi quoque interpolatori tribuendi sunt. Sic igitur Usenerus egregie locum restituit:

34 ναοῖσι δ' ἐν τοῖσδ' ἱερίαν τίθησί με,
37 τὰ δ' ἄλλα σιγῶ, τὴν θεὸν φοβουμένη.

Iam bene sequitur v. 42:

ἃ καινὰ δ' ἥκει νὺξ φέρουσα φάσματα
λέξω πρὸς αἰθέρ', εἴ τι δὴ τόδ' ἔστ' ἄκος.

14. De Phoenissarum prologo.

Phoenissarum prologum eum esse, in quo Euripides res narrandas quam longissime repetat, negari non potest. Quod alii poetae vitio verterunt, alii ita studuerunt explicare, ut poetam duas priores fabulas Oedipodiae Aeschyleae, Laium et Oedipum, prologo complecti voluisse dicerent[2]). Neutrum mihi verum videtur. Error autem inde natus est, quod illi Phoenissas Euripideam et Septem Aeschyleam eandem fabulam esse censuerunt. Sed, ut unum illud moneam quo ad prologum pertinet, in Phoenissis Euripides Oedipo maximeque

1) Postmodo alia eiusdem generis interpolationum exempla in lucem proferam.

2) Cf. Commerum l. l. p. 52 sq.

Iocastae graves partes tribuit; quin etiam Iocastae non minus quam Eteoclis et Polynicis tragicam mortem videmus; neutra persona in Aeschyli fabula Thebana apparet. Iam cum Euripides in prologis spectatores de earum personarum fatis quae graviores partes agunt certiores facere soleat[1]), hoc in prologo non solum de Eteocle et Polynice, sed etiam de Oedipo et Iocasta disseruit. Quod qui melius et clarius fieri potuerit, quam ut Iocasta *προλογίζουσα* omnem Oedipi et filiorum eius historiam usque ad ipsius tragoediae initium ordine enarret (v. 10—83), ego non video. Itaque in nostro prologo Euripides idem fecit, quod in ceteris; hoc unum concedendum est singula paullo brevius enarrari potuisse. Praemissum autem est narrationi exordium de Oedipi maioribus (v. 1—9), subiectae sunt Iocastae preces pro liberorum salute (v. 84—87). — Paucis adspersus est prologus noster interpolationibus; quae omnes hanc ob causam intrusae sunt, ut quae omisisse videbatur poeta vel non satis aperte expressisse, plane pleneque dicerentur. Veluti v. 27 addidit interpolator, quod nomen Oedipi, v. 51, quod regnum eius, v. 60, quod subiectum desiderabat; hos explosit Valckenaerius. Similis est v. 11 condicio a Dindorfio damnati: vocabulum *μιᾶς* absurde usurpatum et verba Eteoclis v. 691

Κρέοντ', ἀδελφὸν μητρὸς Ἰοκάστης ἐμῆς,

quo loco Creon primum commemoratur, suppositum esse prologi versum clamant. — Sed duobus locis, quibus Valckenaerius haesit, puto etiam alios versus una esse abiciendos. Ac primum quidem damno v. 26

σφυρῶν σιδηρᾶ κέντρα διαπείρας μέσων[2])

propter verbum *διαπείρειν*, quod apud posteriores demum scriptores (Plut. Artax. 14. Alciphr. IV 36 etc.) legitur. Sed

1) Cf. prologos Hippolyti, Herculis, Hecubae, Ionis.

2) Sic scribo pro *μέσον*, quod praeter cod. Marc. omnes exhibent. In Marc. postrema syllaba evanuit.

haec causa me non commoveret, nisi aliud accederet: ipsum verbum *πείρειν* apud epicos poetas inde ab Homero usque ad Nonnum semper floruit, apud tragicos nusquam apparet. Hoc quoque monere iuvat constructionem illius verbi, qualem v. 26 exhibet, tolerabilem quidem esse, minime legitimam et usitatam. — Quid de v. 52

καὶ σκῆπτρ' ἔπαθλα τῆσδε λαμβάνει χθονός

statuendum sit, docet scholiasta: *παρ' οὐδενὶ κεῖται τὸ ἔπαθλα ἢ μόνῳ τῷ Εὐριπίδῃ· ὅθεν μεταγράφουσί τινες· [καὶ σκῆπτρα χώρας ἆθλα τῆσδε λαμβάνει]* 1). *τὸ δὲ ἑξῆς· καὶ σκῆπτρα χώρας τῆσδε ὡς ἆθλα λαμβάνει.* Vides veteres grammaticos propter vocabulum *ἔπαθλα* versum mutasse, ego ob eandem causam cum Bergkio damno. Quo autem istud vocabulum, quod apud posteriores scriptores veluti Plutarchum legimus, pertineat docet Poll. III 143: *καὶ τὰ μὲν ὀνομαζόμενα ὑπὸ τῶν πολλῶν ἔπαθλα ἆθλα καλοῖτ' ἂν κοινῶς ἐπ' ἀμφοῖν καὶ νικητήρια καὶ ἐπίχειρα καὶ γέρα.* De argumento huius versus hoc addendum est non regnum, sed reginae matrimonium v. 47—49 a Creonte praemium proponi. — Praeterea *ἀποστροφῇ*, qua Iocasta Iovis auxilium implorat, assutus est pannus turpissimus:

86 *χρὴ δ', εἰ σοφὸς πέφυκας, οὐκ ἐᾶν βροτὸν*
τὸν αὐτὸν ἀεὶ δυστυχῆ καθεστάναι,

abiectus ab Usenero. Decetne Iocastam post preces sollemnes versuum 84. 85 tam indecenter Iovem alloqui? — Sed unus prologi nostri locus, quem consulto reposui, maiore damno affectus est, versus dico 21—23:

ὃ δ' ἡδονῇ δοὺς εἴς τε βακχεῖον πεσὼν
ἔσπειρεν ἡμῖν παῖδα, καὶ σπείρας βρέφος
γνοὺς τἀμπλάκημα τοῦ θεοῦ τε τὴν φάτιν κτλ.

Videtur unum vitiorum animadvertisse Thomas Magister, qui ad v. 21 haec adnotat: *βακχεῖον· μέθην, ἐρωτομανίαν. λέγεται*

1) Quae uncis inclusi, bene supplevit Hermannus.

βακχεῖον καὶ ὁ Διονύσου ναὸς καὶ τὸ μαντικόν, ὡς τὸ „βακχεῖον κάρα". Hae sunt iustae huius vocabuli notiones; „furorem bacchicum", nedum „ebrietatem" nusquam significat. Neque potest apud probos scriptores διδόναι pro αὑτὸν διδόναι vel ἐνδιδόναι usurpari: saepissime sic loquitur Philostratus[1]) aliique postremae aetatis auctores. Versui 22 prorsus idem naevus inhaeret, qui Ionis v. 16; praeterea absurda sunt verba τοῦ θεοῦ τε τὴν φάτιν, quoniam Laius etiam ante concubitum Apollinis oraculum probe novit. Apparet igitur non uno vestigio versus Euripideos, qui olim hunc locum obtinebant, posteriore tempore retractatos et interpolatos esse. Genuina autem aliqua cum probabilitate restituere neque mihi contigit neque cuiquam fore ut contingat puto.

15. De Orestis prologo.

Etsi Orestis fabula non actiones complectitur tam diversas quam Hecuba, tamen argumentum eius duo capita habere recte perspexit Hermannus praef. Or. p. VI. An non existumas satis futurum fuisse hoc argumentum ad fabulam instituendam: Orestes et Electra propter necem maternam capitis damnantur; iam in eo sunt, ut supplicium subeant, cum per Menelaum subito advenientem liberantur. At voluit Euripides fabulae argumentum augere; itaque facit Menelaum advenientem, antequam Orestes et Electra damnentur: illi ab eo auxilium petunt; iam Menelaus praestare paratus est, cum [Tyndarei verbis motus] consilium suum mutat. Damnantur matricidae; sed ut ulciscantur Menelaum, Helenam [et Hermionam] interficere constituunt. Apollo autem insidias eorum irritas facit. Ex hac argumenti enarratione intellegis quam plurima voluisse Euripidem in hanc unam fabulam congerere. Sed ne hoc auctum quidem argumentum ei satisfecit; unum

---

1) Vide exempla quae congessit Olearius: Vit. Apoll. I 7 (p. 8). 9 (p. 11). 17 (p. 21). II 9 (p. 57). 29 (p. 81). V 4 (p. 190). Vit. soph. I 12 (p. 496). 20 (p. 512).

commemoro: quattuor eum personas prorsus supervacuas induxisse, Tyndareum, Pyladem, Hermionam, Phrygem[1]). Haec igitur fabula fusa est neque ad artis leges elaborata: idem dici potest de prologo. Incipit enim Electra Orestis lecto assidens a sententia satis vili et decantata: nullum esse malum, quod non patiantur homines. Quam ut probet, exemplo utitur auctoris generis sui, Tantali, a quo per atavos et avos suam et Orestis originem deducit (v. 1—27). Sed in hac ipsa prologi parte sunt quae silentio praeterire non possim. Haeserunt enim viri docti in verbis v. 4 *κοὐκ ὀνειδίζω τύχας*. Quam protulit Hermannus interpretationem „non ei exprobro fortunam" et a sensu et a verbis repudiari existumo; necessarium enim erat, si haec dicere voluisset poeta, ut adderet *αὐτῷ*. Weilii autem interpretatio „*Électre déclare qu'elle ne parle point ainsi par sarcasme*" a notione verbi *ὀνειδίζειν* abhorret. Pauci sane loci sunt, quibus verbum *ὀνειδίζειν* coniungitur cum accusativo rei omisso dativo personae; ibi notionem habet „turpe vel malum aliquid dicere". Praeter hunc nostrum apud Euripidem tres inveni. Primus legitur v. 85. Rogavit Electram Helena quid et illa et frater ageret. Iam respondet Electra:

ἐγὼ μὲν ἄυπνος πάρεδρος ἀθλίῳ νεκρῷ,
νεκρὸς γὰρ οὗτος οὕνεκα σμικρᾶς πνοῆς,
θάσσω· τὰ τούτου δ' οὐκ ὀνειδίζω κακά.

i. e. huius (Orestis) autem mala non commemoro[2]). Necessario sequitur, ut versus duos insequentes 86. 87, qui ad responsum nihil pertinent, deleamus. Misera sunt interpolatio hominis, qui, cum verba *τὰ τούτου δ' οὐκ ὀνειδίζω κακά* per parenthesin dicta existumaverit, ad verba *ἐγὼ μὲν κτλ.* sententiam a verbis *σὺ δέ* incipientem addiderit. Alter locus

1) Haec causa fuit, cur supra Tyndarei et Hermionae nomina uncis includerem.

2) Recte schol.: *σιωπῶ τὰ κακὰ τούτου.*

est Tr. 430. Audivit Casandra Talthybium dicentem Hecubam, matrem suam, fore Ulixis servam. Iam ipsa:

427 σὺ τὴν ἐμὴν φὴς μητέρ' εἰς Ὀδυσσέως
ἥξειν μέλαθρα; ποῦ δ' Ἀπόλλωνος λόγοι,
οἵ φασιν αὐτὴν εἰς ἔμ' ἡρμηνευμένοι
αὐτοῦ θανεῖσθαι; τἄλλα δ' οὐκ ὀνειδιῶ.

i. e. cetera autem (mala) non commemorabo. At quaenam sunt *τἄλλα* (*κακά*)? Unum poteris invenire, Hecubam in canis figuram mutatum iri (cf. schol.). Quis praeterea Graecus vocabula ita collocavit, ut collocata habes v. 429? Quis dixit *ἑρμηνεύειν εἴς τινα*? Vide quod mihi Euripidem scripsisse persuasum est:

429 οἵ φασιν αὐτήν — τἄλλα δ' οὐκ ὀνειδιῶ.

Tertium exemplum praebet verbum *ἐξονειδίζειν* Phoen. 1676:

εἶδες τὸ τόλμημ' οἷον ἐξωνείδισεν;

Prologi igitur versui hic sensus est: „non pronuntio ominosum vocabulum *τύχαι*“ [1]), i. e. ut recte interpretatur scholiasta: *μακάριον γὰρ αὐτὸν καλῶ καὶ οὐ δυστυχῆ.* —

Sed etiam interpolationes inhaerent huic primae prologi parti. Inspicias velim v. 11 sq.:

οὗτος φυτεύει Πέλοπα, τοῦ δ' Ἀτρεὺς ἔφυ,
ᾧ στέμματα ξήνασ' ἐπέκλωσεν θεὰ
ἔριν Θυέστῃ πόλεμον ὄντι συγγόνῳ
θέσθαι· τί τἄρρητ' ἀναμετρήσασθαί με δεῖ;
ἔδαισε δ' οὖν νιν τέκν' ἀποκτείνας Ἀτρεύς·
Ἀτρέως δέ — τὰς γὰρ ἐν μέσῳ σιγῶ τύχας —
ὁ κλεινὸς, εἰ δὴ κλεινὸς Ἀγαμέμνων ἔφυ
Μενέλεώς τε Κρήσσης μητρὸς Ἀερόπης ἄπο.

Quaenam sunt *αἱ ἐν μέσῳ τύχαι*, quae v. 16 commemorantur? Respondet scholion aliquod deterioris notae: *ἐν μέσῳ τύχας*

---

1) *τύχαι* vocabulum in malam partem accipi docet huius fabulae v. 16. Andr. 893. Herc. 1396. Suppl. 226. Tr. 104. 1201 multique alii loci.

λέγει τὴν μίξιν τοῦ Θυέστου τὴν μετὰ τῆς αὐτοῦ θυγατρὸς Πελοπείας, ἀφ' ἧς ἔτεκε τὸν Αἴγισθον, τὸν μοιχὸν τῆς Κλυταιμνήστρας. Ecce quaesitam scholiastae ἀποροῦντος interpretationem! Mihi autem persuasum est significari v. 16 inimicitias inter Atreum et Thyestem fratrem exortas, quae versibus antecedentibus 12—15 describuntur: sequitur, ut hos versus deleamus. Accedunt aliae causae quae ἀθέτησιν suadent. Est enim mos Euripidis naturae rerum consentaneus, ut, ubi in prologis genus personae ab avis repetit, maiores quam celerrime percurrat. Vide Iph. Taur. in. Aeol. frg. 14: Ἕλλην γάρ, ὡς λέγουσι, γίγνεται Διός, τοῦ δ' Αἴολος παῖς, Αἰόλου δὲ Σίσυφος Ἀθάμας τε. Cf. praeterea Heracl. 207 sq. et parodiam Aristophaneam Acharn. 47 sq. Qui vero existumat hos versus bene scriptos et Euripide dignos esse, quid Graecum sit, nescit. Iuvat singula percensere. Verba ᾧ στέμματα ξήνασα Weilius sic explicat: „*en filant la trame de sa vie*". At qui potest unquam στέμμα idem esse quod „filum"? Id potius semper significat, quod circum aliquid nectitur. Melius certe interpretatus erat hoc vocabulum scholiasta: τὸν τῆς ἀρχῆς στέφανον. At haec notio et Euripideae aetati et multis post eum saeculis ignota erat; multum apud Byzantinos στέμμα βασιλέως commemoratur[1]). Euripides autem non novit nisi has notiones[2]): 1) vinculum alicui rei circumdatum (Ion. 224. 1338. 1389); 2) coronas supplicum (Suppl. 36. 470. Andr. 894); 3) coronas sacerdotum deumque ministrorum (Ion. 522. Bacch. 350. Arist. Plut. 39[3])). Iure autem vituperavit Hartungus editores, quod θεά Clotho esse illis videretur: neque enim nosse Euripidem Parcas fila deducentes. Quantum vero equidem ex locis collatis cognovi, Parcae apud Euripidem aut ad partum aut ad mortem pertinent; cf. Iph. Taur. 206 sq.: λόχιαι (Herm.) στερρὰν

---

1) Cf. Codinum de off. pal. p. 50, 8 Bekk.

2) Semper plurali numero utitur.

3) Locus secundum schol. ex Euripide petitus.

παιδείαν Μοῖραι συντείνουσι θεαί. Bacch. 99 sq.: ἔτεκεν δ' ἁνίκα Μοῖραι τέλεσαν ταυροκέρων θεόν. Alc. 11 sq.: ὃν θανεῖν ἐρρυσάμην Μοίρας δολώσας (cf. v. 33). Paullulum tantum differt Heracl. 898 sq.: πολλὰ γὰρ τίκτει Μοῖρα τελεσσιδώτειρα. Videntur etiam duae Parcae quarum altera dextra, altera sinistra Iovi assideat intellegi Pel. frg. 623: κλύετ' ὦ Μοῖραι, Διὸς αἵτε παρὰ θρόνον ἀγχοτάτω θεῶν ἑζόμεναι. Neque nostro loco tolerari potest ἔριν πόλεμον θέσθαι. Quod vitium veteres grammatici coniectura removere studuerunt; legimus enim in scholiis: γράφεται δὲ καὶ Ἔρις, ἵν' ᾖ· ἡ θεὰ Ἔρις τὸν πόλεμον ἐπέκλωσε Θυέστῃ καὶ Ἀτρεῖ. Tamen repudianda nobis est haec lectio, quod Discordia fila deducens Homeri auctoritate, qui omnes deos ἐπικλώθοντας facit, defendi non potest. Interpolator autem quamquam modo dixit: τί τἄρρητ' ἀναμετρήσασθαί με δεῖ; tamen, ut est loquacissimus, abstinere non potest, quin statim pronuntiet. At quomodo pronuntiavit! Voluit enim v. 15 significare: „Atreus Thyesti carnem liberorum illius, quos interfecerat, apposuit;" re vera autem significat: „Atreus Thyesti cenam apposuit, postquam liberos (cuiusnam?) interfecit." Quomodo autem hoc latere potuerit Weilium, cum Aesch. Ag. 1593 (1561 Herm.) afferret, non satis possum mirari. Vides igitur locum non minus barbarum quam v. 51, quem a N. E. St. I p. 28 obelo notatum esse magnopere gaudemus[1]). Sed deletis versibus 12—15 necessarium est, ut pro ἔφυ v. 17, quod interpolator e v. 11 assumpsit, aliud vocabulum

---

1) Suspecti sunt non pauci versus, qui particula ἢ novam sententiam praecedenti annectunt (vide W. A. E. p. 205 sq.); spurii sunt omnes, in quibus particularum coniunctio ἢ καί apparet, quam Euripides prorsus ignorat. Nondum deletum video Iph. T. 680

ἢ καὶ φονεύσας ἐπὶ νοσοῦσι δώμασι,

qui cum praecedenti

προδοὺς σε σῴζεσθ' αὐτὸς εἰς οἴκους μόνος

abiciendus est.

substituamus; certum mihi est scripsisse Euripidem ἄναξ. — V. 21

ἐπίσημον εἰς Ἕλληνας Ἀγαμέμνων ἄναξ,

in quo εἰς Ἕλληνας falsissimum est, recte delevit Usenerus. Fictus videtur e v. 249. 50

ἐπίσημον ἔτεκε Τυνδάρεως εἰς τὸν ψόγον
γένος θυγατέρων δυσκλεές τ' ἀν' Ἑλλάδα [1]).

Etiam in fine exordii haereo, quo Electra sic loquitur de causa necis Agamemnonis:

24 ὧν δ' ἕκατι παρθένῳ λέγειν
οὐ καλόν· ἐῶ τοῦτ' ἀσαφὲς ἐν κοινῷ σκοπεῖν.

Postrema verba vix possunt intellegi neque ullus interpres recte et accurate explicavit. Σκοπεῖν enim infinitivus epexegeticus est adiectivi ἀσαφές, cui additur ἐν κοινῷ i. e. in publico. Hoc igitur dicit Electra se in publico causam necis Agamemnonis non pronuntiaturam. Vides quam mala et languida sit ista sententia, maxime verbum σκοπεῖν. Itaque ego ab interpolatore dilatatam puto sententiam Euripidis, qui haec fere scripsit:

ὧν δ' ἕκατί μ' οὐ καλὸν [πρέπει] λέγειν.

Sequitur ea prologi pars, quae fundamento est toti fabulae (v. 28—66): edocentur spectatores de caede Clytaemnestrae, de insania Orestis, de iudicio Argivorum, de adventu Menelai. Cum autem Euripides Helenam quoque et Hermionam in scaenam statim producturus sit, etiam hoc exponitur, qui fiat ut illae mulieres in domo Agamemnonis ver-

---

1) Videtur mihi ille versus postremae aetatis esse, quae εἰς et ἐν susque deque habebat. Novi unum praeterea locum eadem macula adspersum, Heracl. 147. Hartungus, qui unus vitium animadvertit, scripsit ἐν σοί. Sed locum emendare equidem propensus non sum, praesertim cum certa interpolationis vestigia accedant: versus una cum aliis huius loci spurius est. Tamen fines interpolationis nunc non statuo: monuisse satis est.

sentur. In fine Electra ut domum suam veniat Menelaus exoptat (v. 67—70). — Paucis iisque iam sublatis additamentis hae prologi partes maculatae sunt. Nam v. 33

Πυλάδης θ' ὃς ἡμῖν συγκατείργασται τάδε,

apertissimi interpolationum generis exemplum, deletus est ab Herwerdeno [1]), v. 38

Εὐμενίδας, αἳ τόνδ' ἐξαμιλλῶνται φόβῳ,

quo quae non dicenda erant dicuntur, a N. E. St. I p. 28. Neque audio Weilium, qui *Εὐμενίδας* ut glossam extrudendum putat: quae secuntur verba id iterant peiore modo quod unusquisque cum voce *θεάς* coniungit: *μανίαις νιν*

---

1) Tamen etiam nunc haud pauci simillimi versus, qui praecedentibus particula *τὲ* misere assuti sunt, ut genuini leguntur. Quattuor una opera extrudam.

Or. 126 *ὦ φύσις, ἐν ἀνθρώποισιν ὡς μέγ' εἶ κακόν.*

Contra loci ingenium addidit interpolator, qui *φύσιν* etiam bonam esse posse sciebat:

σωτήριόν τε τοῖς καλῶς κεκτημένοις.

Heracl. 236 *τρισσαί μ' ἀναγκάζουσι συννοίας* (cum Schmidtio) *ὁδοί,*
Ἰόλαε, τοὺς σοὺς μὴ παρώσασθαι λόγους·
τὸ μὲν μέγιστον Ζεύς . . . . . .
τὸ συγγενές τε καὶ τὸ προὐφείλειν καλῶς
πράσσειν παρ' ἡμῶν τοῦσδε πατρῴαν χάριν.

Quartam causam adiecit interpolator:

τό τ' αἰσχρὸν, οὗπερ δεῖ μάλιστα φροντίσαι.

ibid. 297 *οὐκ ἔστι τοῦδε παισὶ κάλλιον γέρας*
ἢ πατρὸς ἐσθλοῦ κἀγαθοῦ πεφυκέναι.

Audias interpolatorem:

γαμεῖν τ' ἀπ' ἐσθλῶν (!)*· ὃς δὲ νικηθεὶς πόθῳ*
κακοῖς ἐκοινώνησεν, οὐκ ἐπαινέσω
τέκνοις ὄνειδος οὕνεχ' ἡδονῆς λιπεῖν.

ibid. 630 *ὦ τέκνα, χαίρετ'· Ἰόλεως δὲ ποῦ γέρων;*

Interpolator:

μήτηρ τε πατρὸς τῆσδ' ἕδρας ἀποστατεῖ;

Numerus facile augeri potest.

τροχηλατούσας. N. autem hac in re videtur errasse, quod v. 34 G. Hermanni coniecturam δέμας pro tradito νοσεῖ scribentis respuit et v. 35 τ' post πεσών inseruit: nam quod putat duo illa participia ἀσυνδέτως poni non posse falsum est (cf. Suppl. 20 sq. 355 sq. 728 sq. etc.), praesertim cum πεσὼν κεῖται paene in unum vocabulum coalescant (cf. Or. 366). Sic autem orta est corruptela, ut, cum ὅδε in ὁ δὲ abiisset, verbum finitum in priorem partem sententiae intruderetur.

16. De Baccharum prologo.

Baccharum prologus sicuti Ionis tam male vexatus est ab interpolatoribus, ut quid in eo genuinum, quid spurium sit, vix possis dignoscere; itaque Bernhardyus *Griech. Litt.* II³ 2 p. 482 totum Euripidi abiudicat. Quoniam autem et ratio huius prologi cum ceteris bene conspirat nonnullaque in eo iusunt, quae ita Euripidem sapiant, ut quin ab eo profecta sint nemo possit dubitare, operam non perdemus, si etiam hunc prologum, quantum quidem fieri potest, ad genuinam formam reducere conabimur. Inveni autem in thematis controversis dissertationi Chr. Baieri[1]) adiunctis hanc de prologo nostro sententiam: „Euripidis Baccharum qui in libris hodie legitur prologus, eius non sunt genuini nisi hi versus: 1—13. 20. 26—27. 32. 34—38. 43—49. 55—63.“ Tamen, quoniam haec res quam maxime ad me pertinet, ipse iterum totum prologum inde ab initio tractabo; quid illi auctori reddendum sit, statim apparebit. Sic autem divisa est Liberi patris oratio, ut in exordio (v. 1—12) de genere suo et loco actionis, tum (v. 13—54) de causis, quibus commotus Thebas advenerit, i. e. de Cadmi filiarum et de Penthei improbitate disserat. Postremis prologi versibus (55—63), de quibus postea amplius disputaturus sum, chorum Baccharum alloquitur. — Nullam omnino offensionis causam praebent

---

1) Animadversiones in poetas trag. Gr. Diss. Bonn. Casellis 1874.

quinque primi versus: immo singula fere vocabula *τὸν Εὐριπίδειον* produnt *χαρακτῆρα*. Eo magis suspecti sunt v. 6—9, quibus Bacchus nomine, genere, loco actionis exposito quid in scaena videant spectatores indicat:

ὁρῶ δὲ μητρὸς μνῆμα τῆς κεραυνίας
τόδ' ἐγγὺς οἴκων καὶ δόμων ἐρείπια,
τυφόμενα Δίου πυρὸς ἔτι ζῶσαν φλόγα,
ἀθάνατον Ἥρας μητέρ' εἰς ἐμὴν ὕβριν.

Sic illi versus inde a Barnesio in editionibus leguntur. Itaque si hunc locum sequimur, conspiciuntur in scaena et sepulcrum Semeles et domus eius ruinae fumantes. Id ipsum hanc ob causam moneo, quod Wecklinins praef. Bacch. p. 14 *μνῆμα* et *ἐρείπια* idem esse videtur existumare; sic enim dicit: „*Neben dem Palaste, wahrscheinlich auf der rechten Periakte, ist das Blitzmal der Semele angebracht, rauchende Trümmer, welche umfriedigt und von einem Weinstocke umrankt sind.*“ Hoc est oblitterare difficultates, non solvere. V. 8 praebent codices post vocabulum *Δίου* particulam *τε*; deleta est a Barnesio ad metrum restituendum. Sed ne sic quidem versus sanus est. Nego enim omnino coniungi posse *τύφεσθαι φλόγα*. Nam illud ad ignem pertinet gliscentem multumque fumum procreantem, hoc ad flammam ad caelum ascendentem [1]). Quod sine dubio animadvertit is qui particulam *τὲ* inseruit. Falsus est praeterea versus insequens; nam sepulcrum et ruinae domus Semeles non sunt *ὕβρις Ἥρας*, sed signa *ὕβρεως Ἥρας*. Hoc si legeremus, bene positum esset adiectivum *ἀθάνατος*; nunc in sententiam non quadrat [2]). Sed iam videamus, quomodo cum iis quae his versibus exponuntur ceterae fabulae partes conveniant. Ac primum quidem de ruinis domus Semeles praeter hunc locum nihil audimus: semper *σηκός* vel *τάφος* commemoratur (11. 597. 623). In ipso

1) Cf. Eur. Cycl. 655. Hec. 478. Metaphorice Plut. Sull. 6.
2) Cf. similem locum Hel. 987.

autem **sepulcro** Semeles flamma a Baccho postea non excitatur, quod prologi loco adductus credas, sed **incenditur** (ἅπτεται 594 sq. 624)[1]. Itaque mihi quidem Euripides de fumantibus aedium ruinis nihil videtur dixisse neque voluisse, ut spectatores in scaena conspicerent; σηκός Semeles illi sufficiebat; posteriorum autem temporum histriones et scaenicum apparatum auxere et eos quos dixi versus addidere. — Secuntur tres versus integri 10—12, quibus quae ad scaenam describendam necessaria sunt satis exponuntur: nam ne hoc quidem neglegendum est, quod, si tenemus v. 6—9, bis deinceps spectatorum oculi in sepulcrum Semeles convertuntur, v. 5. 6 μητρὸς μνῆμα τῆς κεραυνίας τόδε (cui satis putide additur ἐγγὺς οἴκων), v. 10 πέδον τόδε. Sed novae oriuntur difficultates inde a v. 13, quo loco quid sit reprehendendum optime exposuit Usenerus Mus. Rh. XXIII p. 158 sq. Idem duas nostro loco exstare eiusdem sententiae formas probavit et Euripidis esse v. 13. 20. 26 sq., interpolatoris v. 14—19. 21—25 docuit. Cum autem novissimum Baccharum editorem, Wecklinium, hanc perturbati loci medelam respuere et ad Piersoni coniecturam, qui v. 20 post v. 22 posuit, confugere videam, Useneri inventum, quod unum rectum habeo, novis argumentis probare studebo. Ad v. 13 haec adnotat Wecklinius: „*Mit* λιπών *wird gewöhnlich der Ausgangspunkt bezeichnet. Dionysos kam von Lydien und Phrygien, wo er erzogen war, her.*" Rectissime haec sibi ipse refragans monet; persona enim προλογίζουσα isto vocabulo, **unde** in scaenam veniat, spectatoribus nuntiat. Cf. Hec. et Tr. in. Bacchum autem cum Maenadum choro, cuius quasi

---

1) Quae leguntur v. 597. 98 ἄν ποτε κεραυνόβολος ἔλιπε φλόγα Δίου βροντᾶς interpretes ita explicant, ut ad ignem vivum in sepulcro Semeles pertineant. Sed apertissime versus corrupti sunt sedemque vitii vocabulum ἔλιπε esse bene Reiskius cognovit. Utinam W. promissum, quod de hoc cantico male tractato dedit A. E. p. 208, solvat!

choragus in nostra fabula est, statim ex Lydia Thebas venire docent loci ab Usenero allati v. 226 sq. (233 sq. N.), 55[1]), 64 sq.[2]), quibus addo v. 84 sq.: *Βρόμιον παῖδα θεὸν θεοῦ Διόνυσον κατάγουσαι Φρυγίων ἐξ ὀρέων Ἑλλάδος εἰς εὐρυχόρους ἀγυιάς.* Unum tamen locum sibi videtur Wecklinius invenisse, qui irritam faciat Useneri sententiam, v. 481. 82:

ΠΕ. ἦλθες δὲ πρῶτα δεῦρ' ἄγων τὸν δαίμονα;
ΔΙ. πᾶς ἀναχορεύει βαρβάρων τάδ' ὄργια.

At minime ex eo sequitur, quod vult Wecklinius, ut Bacchus ad multas barbarorum gentes profectus sit; immo hoc rogat Pentheus: „Primumne ad nos hunc deum inducis?" cui recte respondet Bacchus: „Omnes barbari haec sacra colunt." Ἦλθες autem dictum est v. 481, quia itinere opus erat, ut e Lydis ad Graecos perveniret Bacchus; ad cultum Liberi inter barbaros ipsos divulgandum itinere opus non erat, quippe cum in barbaris versaretur. Tamen hunc locum fontem et originem interpolationis prologo insertae esse pro certo habeo. Nam cum v. 482 legeretur *πᾶς βαρβάρων*, necessarium videbatur singulas barbarorum gentes enumerare; adiuvabatque illam interpolationem nota de Bacchi per Asiam itinere fabula, quam Alexandri Magni expeditionibus ortam et pervulgatam esse constat[3]). Neque desunt interpolationis indicia, si ad sermonem eorum quos delevit Usenerus versuum spectas: quae tamen cum ex vetustissimis sit hoc additamentum, satis levia sunt. Nimis enim prosam

---

1) De hoc loco vide quae infra dicturus sum.

2) Cum hoc loco ad sententiam meam defendendam apte potest comparari Phoen. et Iph. Aul. parodus.

3) Unum testimonium non possum silentio praeterire. Arrianus Anab. VI 28 pompam Bacchicam Alexandri describens haec dicit: *καὶ ταῦτα πρὸς μίμησιν τῆς Διονύσου βακχείας ἀπεικάσθη Ἀλεξάνδρῳ, ὅτι καὶ ὑπὲρ ἐκείνου λόγος ἐλέγετο καταστρεψάμενον Ἰνδοὺς Διόνυσον οὕτω τὴν πολλὴν τῆς Ἀσίας ἐπελθεῖν.* Cf. Kamp, De Ptolemaei Philadelphi pompa Bacchica, Bonnae 1864 p. 14 sq.

orationem sapit πλήρεις ἔχουσα v. 19; καλλιπύργωτός non est vocabulum Euripideae aetatis, quae καλλίπυργος (Eur. Bacch. 1202. Suppl. 618. Arist. Nub. 1024), καλλίπεπλος (Tr. 338), καλλίτοξος (Phoen. 1162), similia dicere solebat; persona omissa offendit in verbis v. 24 sq.: νεβρίδ' ἐξάψας χροὸς θύρσον τε δοὺς εἰς χεῖρα; minimeque defenditur usus transitivus verbi ἀνολολύζειν iis exemplis quae Wecklinius attulit[1]). Neque vero possum illum non vituperare, quod Chr. pat. v. 1595 motus v. 20 pro tradito πόλιν scripsit χθόνα; quidni ceteras quoque huius loci mutationes, quas versificator iste, cuius nulla fere auctoritas est, sibi permisit, in Euripidem intulit? Quantopere autem frigeat cum v. 20, si eum Wecklinium secuti ante v. 23 ad verbum fere parem ponimus, tum adverbium πρῶτον, postquam tot Bacchi itinera enarrata sunt, vix est quod moneam. Quamobrem si et fabulam ipsam et editorum conamina excutis, nulla facilior, nulla verior apparet loci huius medela, quam ea qua utitur Usenerus. — Iam secuntur genuini v. 26. 27, quibus addere non dubito v. 28. 29; neque enim ullam video causam, cur cum Baiero abiciamus. At summo iure ille delevit v. 30. 31, qui damnantur puerili constructione ὧν οὕνεκα — ὅτι γάμους ἐψεύσατο et verbo ἐξεκαυχῶντο a tragicorum dictione prorsus alieno; neque gloriandi, sed dicendi verbo opus erat. Addo, quod v. 31 dimidius repetitur v. 245[2]). — Sequitur poena sororum Semeles et mulierum Thebanarum septem ver-

1) Passiva sunt omnia. Addat fortasse aliquis Heracl. v. 401 θυηπολεῖται δ' ἄστυ μάντεων ὕπο hac quidem de causa non vituperandum. Tamen sicuti insequens a Dindorfio damnatus mea quidem sententia spurius est; idem repetit, quod duobus praecedentibus versibus dictum est.

2) Recte etiam hunc locum Wecklinius uncis inclusit. Multo autem plura in illam orationem misere ab interpolatoribus intrusa sunt. Nonne mirum est, quod etiam nunc Euripidei habentur v. 229. 230?

sibus in codicibus nostris descripta; tamen haud pauca insunt menda quae omnem medelam respuant. Quid enim sibi vult *μανίαις* initio v. 33 miro modo claudicans? Quis putet Euripidem dixisse mulieres *ὄρος οἰκεῖν*? Absurda autem *ταὐτολογία* inest in verbis *πᾶν τὸ θῆλυ σπέρμα Καδμείων ὅσαι γυναῖκες ἦσαν*, quam nullum exemplum potest tutari[1]. Adde inauditam vocabuli *ἐκμαίνειν* notionem, quod alias idem est atque *μαίνειν* maiore vi pronuntiatum. Praeterea valde vituperandus est propter *ἀσύνδετον* versus 38, quem Wecklinius sibi visus est sanare addita particula *τε*. At qui possunt Bacchae sub rupibus *ἀνορόφοις* sedere? Fortasse autem voluit *ἀνορόφοις πέτραις* idem esse quod *ἐν ἀνορόφοις πέτραις*; quod si est, cur non suam fecit Elmsleii coniecturam: *ἀνορόφους ἧνται πέτρας*? Sed si illam probamus, nova oritur quaestio, cur poeta adiectivum *ἀνόροφος* addiderit. Ut brevis sim, nulla omnino cogitari potest huius versiculi forma, in qua vocabulum *ἀνόροφος* nusquam alibi lectum[2] non quodammodo offendat. Praeterea de rupibus, in quibus Bacchae sedent, nihil postea audimus, nisi forte quispiam volet afferre v. 1097. Quamobrem recte Baierus v. 33, Usenerus versibus 36—38 obelum praefixit; idem ad sententiam explendam v. 35 pro *ὅσαι* bene scripsit *ὁμοῦ* adscitum e v. 37. Deleto autem v. 33 hoc quoque lucramur, quod artius inter se coniunguntur v. 32 et 35, quos coniun-

---

1) V. 694, quem affert Wecklinius, aut spurius est — quod mihi verisimillimum videtur, quoniam nullam desideramus aetatum distinctionem — aut ita scribendus, ut olim coniecit Usenerus: *νέαι παλαιαὶ σύζυγοί τε κἄζυγες* (Mus. Rh. XXIII p. 160). — Simillima nostri loci *ταὐτολογία* exstat Or. 365:

ἐκ δὲ κυμάτων
ὁ ναυτίλοισι μάντις ἐξήγγειλέ μοι
Νηρέως προφήτης Γλαῦκος ἀψευδὴς θεός·
[ὅς μοι τόδ' εἶπεν ἐμφανῶς κατασταθείς]

Versus absurdus, sed a nullo viro docto seclusus.

2) Corruptum certe non est. Usenerus ci. *κεῖνται* pro *ἧνται*.

gendos esse aperte indicat pronomen νιν αὐτάς v. 32[1]. — Iam finita est ea prologi pars, quae poenam sororum Semeles enarrat; sed superadditi sunt quasi clausula v. 39—42. Statim nobis suspicio oboritur, quod horum versuum argumentum ita comparatum est, ut mavelis in fine totius enarrationis legere et sororum Semeles et Penthei criminibus poenisque expositis. At ibi verba habemus, quae aptam efficiant clausulam:

47 ὧν οὕνεκ' αὐτῷ θεὸς γεγὼς ἐνδείξομαι
πᾶσίν τε Θηβαίοισιν·

quorum haec nostra sunt amplificatio laude non digna. Duo enim continent complementa ineptissima, quorum alterum est κεἰ μὴ θέλει v. 39. An quisquam etiam sua sponte παθὼν μανθάνει? Sed voluit poeta, postquam v. 39 scripsit, sic fere pergere: φανέντα με θνητοῖς δαίμονα, tum alia absona immiscuit. Vides lepidum falsarii ingenium! Alterum exstat v. 42: ὃν τίκτει Διί, verba ad taedium spectatorum auribus inculcata. His igitur versibus abiectis ad alteram narrationis partem pervenimus, quae est de Pentheo. Breviter Bacchus iniuriam eius indicat et poenam minatur; quin v. 48. 49 futura itinera, quae excedunt tragoediae actionem, pronuntiat. Quare non miraberis, si dico hoc loco totius prologi terminum haerere. Quae inde a v. 50 leguntur, spuria sunt omnia, sed variorum et temporum et hominum fetus. — Inspiciamus singula. Traducitur oratio v. 50 miseris verbis δεικνὺς ἐμαυτόν, pro quibus certe δείξων ἐμαυτόν scribendum erat. Tum miro modo redit ad priorem narrationis

---

1) Saepissime arte nexa interpolatores disiunxere magnusque versuum numerus hanc ob causam deletus est. Adde Heracl. 188, qui quam superfluus sit, apparebit, si illo omisso locum leges:

ἐπεὶ γὰρ Ἄργους οὐ μέτεσθ' ἡμῖν ἔτι,
ψήφῳ δοκῆσαν, ἀλλὰ φεύγομεν πάτραν,
πῶς ἂν δικαίως ὡς Μυκηναίους ἄγοι;
ξένοι γάρ ἐσμεν.

partem; narrantur res ad quas quid referamus in ceteris fabulae partibus non invenimus. Qualia autem sunt verba! *ὀργῇ* v. 51 vix potest intellegi; *συνάψω* obiecto personae aegre caret; *μαινάσι*, utrum cum verbo *συνάψω* an cum *στρατηλατῶν* coniungas, non statim apparet. Secuntur versus pessimi 53. 54, quibus bis iteratur quod v. 4 dictum erat. Inde a v. 55 melior incipit versuum ordo: Liber pater Baccharum chorum adhortatur, ut ad Penthei domum tympanis concinant. Tamen etiam hos ab Euripide alienos esse mihi persuasum est. Difficultatem huius loci cognovit Wecklinius, qui haec adnotat ad v. 55: „*Der Einzug des Bakchenchors hat eben begonnen. Dionysos redet sie an, sobald er ihrer ansichtig wird. Der Chor ist sich darum über das wahre Wesen des Dionysos nicht klar und betrachtet ihn nur als einen Verkünder des Gottes.*“ Recte ille intellexit chorum inde ab initio fabulae, sicuti in Supplicibus, in scaena esse non posse; adesse debet tum, cum Bacchus loquitur v. 55. At quis unquam audivit chorum mutum in scaenam procedere inter personarum dialogum vel monologum? Quis de Baccharum maxime choro hoc exspectabit? Ac ne ulla restet dubitatio, parodus ipsa postulat chorum procedentem vel potius vagantem. Vide v. 68 sq.:

τίς ὁδῷ; τίς ὁδῷ; τίς
μελάθροις; ἔκτοπος ἔστω.

Itaque v. 55—63 Euripidei esse non possunt; ficta est haec *ἀποστροφή* ab histrionibus, qui chorum inter prologum in scaenam duxerunt et ante Penthei aedes statutum parodum recitantem fecerunt. Sed insunt etiam menda, quae certissima coniectura ex genuino Euripide removeri valde gaudemus. Turpissimum complementum est *ἵν' εἰσί* v. 63, ne prosa quidem oratione dignum. Et si accurate interpretaris Penthei verba v. 352 sq.:

οἱ δ' ἀνὰ πόλιν στείχοντες ἐξιχνεύσατε
τὸν θηλύμορφον ξένον, ὃς εἰσφέρει νόσον
καινὴν γυναιξὶ καὶ λέχη λυμαίνεται,

6

Bacchus quod promiserat v. 62. 63, se ad Cithaeronem iturum, non videtur fecisse[1]). Male autem usurpavit is qui hos versus scripsit vocabulum *πάρεδρος* de iis qui Bacchum comitantur; etsi enim in „socii“ notionem non raro abiit, tamen e radice *ΣΕΔ* fictum esse semper memores fuere Graeci[2]). Neque satis intellegimus, quomodo tympana possint esse *Ῥέας τε μητρὸς ἐμά τε* (Bacchi) *εὑρήματα*; tamen hoc fortasse toleraremus, nisi paullo post tertius appareret inventor:

ὦ θαλάμευμα Κουρή-
των ζάθεοί τε Κρῆτας
Διογενέτορες ἔναυλοι,
ἔνθα τρικόρυθες ἄντροις
βυρσότονον κύκλωμα
τόδε μοι Κορύβαντες ηὗρον. —

Iam habes Baccharum prologum interpolationibus purgatum et ita comparatum, ut voluit esse Euripides; omnia certe continet, quae spectatoribus ad fabulam intellegendam scitu sunt necessaria. Tamen libere confiteor unum esse locum in quo mihi sententiarum nexus non satis placeat, v. 43. Considerandum autem est ab hoc ipso versu novam incipere prologi partem, quae minus severum cum praecedentibus nexum postulet; nulla certe cogitari potest prologi forma ab hac offensione prorsus libera.

17. De Iphigeniae Aulidensis prologo.

Agmen claudat novissima et difficillima Euripidis fabula, Iphigenia Aulidensis. De cuius habitu, perturbatione,

---

1) Quae de versibus 62. 63 scripsi, docentem audivi Usenerum. Idem hos versus delevit.

2) Cf. Or. 83. 1687. Hec. 616. Troad. 573. Hel. 879. Bis metaphorica significatione Euripides cum vocabulo *ξυνεργός* coniunxit: Med. 844. Hipp. 676.

interpolatione cum tam variae et inter se pugnantes latae sint virorum doctorum sententiae, vereor ne arrogantiae coarguar, quod tiro ad hanc quaestionem accedere et indoctus doctissimos nova docere non dubitem. Sed cum ita ferat ordo huius disputationis, officium mehercle subterfugere non possum, quid sentiam de huius fabulae prologo libere edicendi. Non autem potui mihi persuadere, ut singulas singulorum opiniones referrem et oppugnarem: *δὶς κράμβη θάνατος*. Qui cognoscere volet, eum ad Hermanni Hennigii librum „De Iphigeniae Aulidensis forma ac condicione" (Berolini 1870) inscriptum relego. Ac mihi quidem in hac disputatione cum illo uno, qui novissimus hanc quaestionem tractavit, res esto; ceteros, nisi commemorare necessarium erit, non nominabo. — De prologo igitur aut, ut accuratius dicam, de expositione — sit venia verbo! — huius fabulae (v. 1—163) haec docet Hennigius l. l. p. 46 sq.: „Habemus igitur opinor prologum ab ipso Euripide perfectum ad ultimumque finem perductum qui ubi minime debebat manum expertus est Euripidis minoris versus illos 124—132 inculcantis; execatis (sic!) vero illis versibus nihil relinquitur suspecti, nisi in singulari offendas forma. Qua in re nunquam me habebis sectatorem, sed opponentem semper ea, quae olim docuit Hermannus, supra passim a me indicata, et periisse multas fabulas quae quale exordium habuerint nescimus et eo tempore quo haec tragoedia scripta est Euripidem, ut inventi novitate placeret, ad insueta confugisse satis credibile esse. Haec si obiciemus, certe hoc impetrabimus ab eis qui praeiudicatis carent opinionibus, ut concedant in hunc prologum qui inquirunt, non posse eos qualecunque argumentum petere ex prologi forma. . . . . Plus autem me adsecutum esse quam profecerunt ceteri non est cur moneam, cum illos appareat mutilata membra ignoti corporis deprehendisse, mihi contigerit ut prologum restituerem absolutum omnibus ex partibus, quod quanti momenti sit ad sententiam meam probandam minime me fugit." Sic plenus confidentiae Hennigius.

Pareamus igitur illi praecepto, quod identidem auribus nostris inculcat[1]), neve ullum argumentum ex singulari huius prologi forma petamus. Nam potuit sane poeta compositionis legem, quam ipse sibi posuit, interdum neglegere, neque ego is sum qui Andromedam et fortasse alias quoque Euripidis fabulas prologo iambico caruisse negem[2]). Cardo autem totius disputationis hac in re vertitur, utrum Euripides hanc primam fabulae scaenam anapaestico diverbio et iambico prologo miscuerit, necne. Equidem, nisi forte Euripidem fatuum fuisse iudicabis, prorsus nego. Ac primum quidem contra naturae leges hoc pugnat, quod Agamemno, postquam senex v. 34 sq. rogavit, cur noctu epistulam modo scripserit, modo deleverit, respondet longa oratione, qua et Helenae fata et belli Troici originem enarrat[3]). At audiamus, quid contra dicat Hennigius l. l. p. 41: „Quoniam enim iambos novo hoc loco positos esse mirari non debemus, satis erit monere q u a e i a m b i s i s t i s c o n t i n e a n t u r, e a s p e c t a t o r e s s c i a n t n e c e s s e e s s e, praesertim cum ea respicitur lex, quam de prologorum ratione sibi praescripsit Euripides. Q u o d a u t e m i l l o s t u d i o a b r e p t u s p o e t a a l i q u a n t u l u m (!) l a e s i t v e r i s i m i l i t u d i n e m n e q u e m i r u m e s t n e q u e, id quod rectissime addidit Hermannus, m a g i s n o t a d i g n u m, q u a m q u o d e i u s g e n e r i s c e t e r i q u o q u e p r a e b e n t E u r i p i d i s p r o l o g i." En bella et lepida argumenta! Quod igitur ea quae iambicus prologus continet scire debebant spectatores, insaniam committere et surdum fingere Agamem-

---

1) Vide l. l. p. 39 adn. 43 et p. 41.

2) Mirum tamen est quod dicit Hennigius l. l. p. 39, Andromedae εἰσβολῆς simillimam fuisse rationem atque Iphigeniae Aulidensis. Equidem non video, qui comparari possit Andromeda rupi affixa gemensque monodiam anapaesticam cum Agamemnone senem evocante et anapaestico metro cum eo colloquente.

3) Nihil ad rem facit, quod post sexaginta versus seni respondet.

nonem non dubitavit Euripides! Quam imaginem huius poetae sibi adumbraverit Hennigius, nescio. Sed Hermannum secutus similia etiam in aliarum fabularum prologis inveniri affirmat. Unum velim mihi monstret exemplum! An forte de Bacchis cogitavit, in quibus chorum inde ab initio fabulae in scaena praesentem esse neque tamen quid Liber pater de se praedicet audire voluit? At quid de Baccharum prologo statuendum esset, supra vidimus. In ceteris autem prologis certe non contra rerum naturam peccat, si audiunt praesentes personae quid *προλογίζουσα* dicat, veluti liberi Herculis in Hercule et Heraclidis, chorus mulierum in Supplicibus. — Altera causa, cur anapaestos et iambos simul ferri non posse iudicem, haec est, quod post iambos ab Agamemnone declamatos senem surdum finxit poeta: rogat enim v. 124 sq., num Achilles facile laturus sit, quod spes Iphigeniam in matrimonium ducendi se fefellerit, cum Agamemno v. 97 sq. totum hoc matrimonium fictum esse satis significaverit. Hanc dubitandi causam iustam esse etiam Hennigius l. l. p. 36 agnovit delevitque versus 124—132 p. 44. At si senis surditas intolerabilis est in tragoedia, cur non Agamemnonis? Quod si secum reputasset Hennigius, necessario etiam v. 1—48 delevisset; quibus abiectis cum non iam satis appareret, quid senex in scaena sibi vellet, etiam de versibus 115—123 et 133—163 dubitasset. — Iam vides falsa Hennigii disputatione me eo deduci, ut totum diverbium anapaesticum interpolatori, si dis placet, Euripidi minori tribuam. Magnopere autem gaudeo, quod virum doctissimum W. idem mecum sentire video. Ille enim de dimetris anapaesticis apud Sophoclem nonnunquam inter duas personas distributis agens haec scribit A. E. p. 198: „Euripides . hoc vitio . . . immunis est. Nam Iph. Aul. 2. 3. 149 nihil probat nisi Euripidem minorem neglegentiorem maiore fuisse. Omnino enim non intellego, quomodo reiecta verissima Bremii sententia, qui anapaestos ab Euripide maiore abiudicaverat, iam eo progressa sit criticorum violentia, ut prologum si quid

aliud Euripideum repudient. Luculentum veri testimonium etiam ex sermone peti potest. Euripides vocem *θυμέλη* saepius usurpat, sed unam novit vulgarem arae notionem: Iph. Aul. 152 *Κυκλώπων θυμέλαι* moenia sunt, usu et vetere et probo at minime Euripideo." —

Sed ne temere tantum versuum numerum uno impetu Euripidi abiudicare videar, paullo accuratius ea quae in anapaestis narrantur, consideremus, praesertim cum hoc exordium Hennigio iudice l. l. p. 42 „praeclare tanquam praeludatur tragoediae". — Agamemno igitur postquam in scaenam processit, senem, fidum domus suae servum, evocat:

ὦ πρέσβυ, δόμων τῶνδε πάροιθεν
στεῖχε.

Ille statim se venturum clamat; tamen Agamemnoni nimis tardus videtur, quare iam eum increpat v. 3: *σπεύσεις*[1]); Tandem venit servus. Exspectas certe, ut Agamemno, qui tam impatienter senem impulit, ut accurreret, statim ei mandata daturus sit. Sed tantum abest, ut faciat, ut, quomodocunque insequentem locum difficillimum interpretaris (v. 6—11), de sideribus et ventorum silentio cum eo colloquatur. Ne seni quidem in mentem venit rogare, quid se velit Agamemno; hoc quaerit v. 12:

τί δὲ σὺ σκηνῆς ἐκτὸς ἀΐσσεις,
Ἀγάμεμνον ἄναξ;

neque ullo mandato accepto monet eum v. 16: *στείχωμεν ἔσω.* Agamemno autem neque paret seni neque quae iussurus est iubet: incipit philosophari:

ζηλῶ σέ, γέρον,
ζηλῶ δ' ἀνδρῶν ὃς ἀκίνδυνον
βίον ἐξεπέρασ' ἀγνὼς ἀκλεής·
τοὺς δ' ἐν τιμαῖς ἧσσον ζηλῶ.

et senex non illepide de varia hominum fortuna multa cum

1) Certa haec est Dobraei coniectura.

eo confabulatur. Tandem aliquando v. 34 sq. non Agamemno, sed senex rem ipsam tangit: quaerit enim ex rege, cur noctu epistulam modo scripserit, modo deleverit, modo obsignaverit, modo solverit. Multum mecum cogitavi, quomodo haec senis interrogatio apte explicari posset, neque tamen inveni. Senex enim per noctem aut in eodem tentorio fuit cum Agamemnone: tum stulte fecit rex, quod ad senem vocandum in publicum processit; aut in alio fuit: tum quid ageret Agamemno videre non potuit. Iam sequitur prologus iambicus, in cuius fine Agamemno seni litteras tradit, quas ad Clytaemnestram deferat. Sed antea argumentum epistulae non solum significat v. 107 sq., sed etiam v. 115 sq. ad verbum recitat; cur faciat, frustra rogamus. An timuit Agamemno, ne forte seni epistula eriperetur? Hoc si timuit, dicere debuit. At nemo qui hunc locum legit non reminiscitur loci simillimi alterius Iphigeniae (v. 759 sq.), praesertim cum nostrae v. 112. 113 prorsus fere cum illius v. 760. 761 consentiant. Ne tamen mali quid accidisse suspicemur, monet nos Weilius: „*Si ces vers ressemblent à ceux, qu'on lit ici, ce n'est pas là une raison pour suspecter ces derniers.*" Rectissime hoc dicit; at si in Taurica Iphigenia iusta adest et plane pleneque exponitur causa, cur Iphigenia Oresti epistulam recitet, in Aulidensi contra minime apparet, cur senex argumentum eius scire debeat, cum hos locos insuper mirum quantum consentire videamus, non temere puto conicimus alterum ad alterius exemplum fictum esse. Sed fallor: causam cur recitetur in fabula nostra epistula invenisse sibi videtur Hennigius l. l. p. 40: „Namque idoneam ea quae in epistula scripta erant communicandi causam ut in laudato Iphigeniae Tauricae ita hoc nostro loco habuit poeta, cum et auditores et senem accurate vellet totam perspicere rem, quam ex eis, quae huc usque Agamemno exposuit, nullo modo bene cognitam haberi posse facile quisque intelleget." Habes eundem Hennigium, qualem supra deprehendimus: summa ei tragoediae lex est, ut de rebus edoceantur spectatores; quo-

modo edoceantur, utrum apte an inepte, non curat. Causam enim ex ipsa tragoedia petitam, cur seni ab Agamemnone epistula recitetur, neque affert neque unquam afferre poterit. Sed pergamus. Curare debet Agamemno, ut quam celerrime epistula ad Clytaemnestram deferatur. At senex consiliorum domini sui non satis capax videtur: quater enim adhortatur eum Agamemno, antequam vadat (v. 111. 139. 149. 156). Neque Agamemno irascitur, ut par est, de senis tarditate, sed ipse sermonem continuat. Num hoc pulchrum et tragoedia dignum iudicas? Neque de versuum anapaesticorum forma unum possum praetermittere. Versus enim paroemiacus nisi in maxima animi concitatione apud tragicos poetas non saepius deinceps repetitur (cf. Eur. Ion. 859—861), comicorum hoc sibi permisit Cratinus[1]). At quales in nostra fabula legimus paroemiacos continuos et spondiacos (v. 115—116. 131—132. 136—137; adde v. 122) respuit ars antiqua; leguntur apud poetas christianos (v. Synes. hymn. V). Sed res tractaturus eram, quae continentur versibus istis anapaesticis: studio sententiam meam probandi etiam ad metricas quaestiones abreptus sum. Hoc autem puto me evicisse hos versus a sano et sobrio poeta, qualis fuit Euripides, scribi non potuisse; scripsit is, qui scaenicam ostentationem ita augere voluit, ut pro monologo Euripideo dialogum substitueret. Cum autem prologo Euripideo servato argumentum ad dialogum efficiendum non sufficeret, facere non poterat, quin et rebus aliunde petitis et repetitionibus diverbium suum amplificaret. — Euripideum modo dixi prologum, quem *κατ' ἐξοχὴν* ita vocamus, v. 49—114; quod probant et tota eius condicio et singuli loci ingenium Euripideum spirantes. Sed interpolatorem impias suas manus etiam huic prologo non admovisse solum, sed etiam admovere debuisse, cum anapaesto-

1) Hephaest. p. 28, 3 Westph.: *Κρατῖνος δὲ ἐν Οδυσσεῦσι συνεχεῖ αὐτῷ ἐχρήσατο· Σιγάν νυν ἅπας ἔχε σιγάν κτλ.* (cf. Meineke, frr. com. Gr. II p. 100).

rum alteram seriem adderet, iam supra, cum de v. 112. 113 agerem, demonstravi. Atque etiam alii loci non manserunt intacti. Cum autem hic potissimum prologus difficultatibus scateat, etsi nonnullas solvere non satis possum, tamen totum inde ab initio interpretari conabor.

Nullam omnino difficultatem praebent v. 49—52; neque in ea quae sequitur sententia

δειναὶ δ' ἀπειλαὶ καὶ κατ' ἀλλήλων φόνος
ξυνίσταθ', ὅστις μὴ λάβοι τὴν παρθένον,

etsi verba audacissime iuncta sunt, haerendum esse iudico. Nam cum *κατ' ἀλλήλων* idem sit quod *ὑπὸ θατέρου κατὰ θατέρου*, facile applicare poteris *ὅστις μὴ λάβοι τὴν παρθένον*. — V. 57 Hemsterhusius pro tradita lectione *ἄριστα* glossam Hesychianam *ἄθραυστα* ex Iph. Aul. petitam restituendam esse putavit. Sed ut taceam de dubio hoc emendandi genere, mihi neque forma vocabuli, cum *ἄθραυστος* exspectem, neque vocabulum ipsum hoc loco placet, quod probabis collatis Hec. 17. Phoen. 1079. Cycl. 292. — Animadvertit autem Marklandus eam in qua versamur sententiam scripsisse Euripidem Aeschyleam imitatum hanco (Suppl. 364):

ἀμηχανῶ δὲ καὶ φόβος μ' ἔχει φρένας
δρᾶσαί τε μὴ δρᾶσαί τε καὶ τύχην ἑλεῖν [1]).

Itaque ut plane conspirarent inter se Aeschylus et Euripides particulam *θ'* post *τύχης* v. 56 inseruit. Ego nihil mutandum esse censeo, quoniam Euripides, si ad verbum Aeschylum imitari voluisset, etiam *τὴν τύχην θ' ἑλεῖν* scripsisset. Licet autem fortasse longius procedere. Conicio enim Euripidem, ut Aeschylum, quod saepe fecit, castigaret, verbis eius in meliorem formam redactis usum esse. Nam cum apud Aeschylum tria videantur esse, de quibus rex Argivorum *ἀμηχανεῖ*,

---

1) Postremorum verborum recta est interpretatio ea quam dedit vetus schol.: *καὶ τοῦ συμφέροντος ἐπιτυχεῖν*.

Euripides tertium illud in aliam formam, quae cum sententiae sensu melius congrueret, redegit. — Singulari modo v. 60 verbum ἐπαρᾶσθαι usurpatum est. Nam cum apud ceteros scriptores „imprecari“ significet, nostro loco notionem habet „iusiurandum ἀρᾷ confirmare“. Sed illud procorum iusiurandum mihi quidem finiri videtur v. 63; adscripti sunt ab interpolatore v. 64. 65:

κἀπιστρατεύσειν καὶ κατασκάψειν πόλιν
Ἕλλην' ὁμοίως βάρβαρόν θ' ὅπλων μέτα.

De posteriore versu idem docuit Hermannus, vituperatus ab Hartungo, quod causis non adiectis versum sensui explendo necessarium inutile additamentum vocasset. Tamen nullo hos versus meliore cognomine ornari equidem iudico. Nonne mirum quantum claudicant infinitivi ἐπιστρατεύσειν et κατασκάψειν? Nonne aegre ferimus, quod contra cuiusnam urbem proci proficiscantur, ex praecedente sententia repetendum est? Praeterea ὅπλων μέτα absurdum; certe scripsisset Euripides δορί [1]). Et quid tandem novi his versibus discimus? Ulciscendum enim esse non solum eum procorum, qui Helenam marito rapturus sit, sed quemlibet raptorem eius satis docent verba εἴ τις v. 62. — Nihil omnino mutandum est in ea quam praebent codices versuum 66—68 scriptura; versum autem 69

ὅτου πνοαὶ φέροιεν Ἀφροδίτης φίλαι,

etsi bene Lentingius ὅποι correxit, equidem abesse malim; videor enim mihi tragicae dictionis centonem deprehendere, neque facile patitur versus praecedens maximeque vocabulum ἕνα eiusmodi additamentum. — V. 71 sq. praebent codices:

ἐλθὼν δ' ἐκ Φρυγῶν ὁ τὰς θεὰς
κρίνας ὅδ', ὡς ὁ μῦθος ἀνθρώπων ἔχει.

Clemens autem Alexandrinus, qui illum locum apposuit Paedag.

---

1) Rectissime Euripides μεθ' ὅπλων usurpavit Or. 573.

III 2, 13, habet v. 72 *κρίνων* et *Ἀργείων*. Vides hoc in versu idem accidere, quod iam saepe in spuriis locis animadvertimus: variae pullulant lectiones. Versum enim 72 ab Euripide scriptum non esse apertissime docet pronomen *ὅδε*, quod et vile est trimetri supplementum et pugnat cum certissima lege Euripidea, quae istud pronomen personis in scaena non praesentibus adhiberi vetat. Neque vero verba *ὡς ὁ μῦθος ἀνθρώπων* (vel *Ἀργείων*) *ἔχει* bene addi participio, quod locum nominis proprii Paridis tenet, quis non intellegit? At deleto pessimo versu etiam praecedentis verba postrema *ὁ τὰς θεὰς*, si quidem cetera integra putamus, necessario Euripidi abiudicanda sunt. Multa cogitari possunt versus 71 supplementa, velut *πέδων Πάρις, Πριάμου γόνος, θεῶν κριτής*; semper tamen incerta manebit restitutio, nisi fausta fortuna nova nobis suppeditaverit emendandi adiumenta. — Paullo certius sanari possunt versus insequentes:

Λακεδαίμον', ἀνθηρὸς μὲν εἱμάτων στολῇ,
χρυσῷ δὲ[1]) *λαμπρὸς βαρβάρῳ χλιδήματι*
ἐρῶν ἐρῶσαν ᾤχετ' ἐξαναρπάσας
Ἑλένην πρὸς Ἴδης βούσταθμ', ἔκδημον λαβὼν
Μενέλαον· ὁ δὲ καθ' Ἑλλάδ' οἰστρήσας μόρῳ
ὅρκους παλαιοὺς Τυνδάρεω μαρτύρεται,
ὡς χρὴ βοηθεῖν τοῖσιν ἀδικουμένοις.

Haec est Laur. et Pal. consentiens scriptura a prima manu tradita. Inspiciamus primum v. 76, quem omnes editores ita scribunt, ut codices una cum Clemente Alexandrino exhibent. Cum autem interpretari iis opus non videatur, audi qui vertat Fixius verba *ἔκδημον λαβὼν Μενέλαον*: „peregre profectum nactus Menelaum." Putasne Euripidem, si hoc dicere voluisset, tam absurdis verbis fuisse usurum? Nonne *ἐκδήμου τυχὼν Μενελάου* scripsisset? Melius autem omnibus edito-

1) Sic scribendum est pro tradito *τε*.

ribus, quid Euripidi tribuere liceret, animadvertit grammaticus quidam Byzantinus. Teste enim K. ab altera manu cod. Pal.[1]) sic scripti sunt v. 76. 77:

Ἑλένην πρὸς Ἴδης βούσταθμ' ἔκδημον λαβών.
Μενέλαος οὖν καθ' Ἑλλάδ' οἰστρήσας μόνος.

Vides correctorem, qui intolerabilia coniectura tollere studuerit. Etsi autem non sustulit omnes difficultates, unum tamen egregie vidit: ἔκδημον ad Helenam referendum esse. Sed antequam de v. 76 sententiam meam dicam, pauca praemittenda sunt de iis qui insecuntur. Ac primum quidem metricum vitium versus 79, quod una cum emendatione ἠδικημένοις in archetypo Laur. et Pal. exstitisse W. collatio probat, monere debebat editores, ut hunc versum accuratius inspicerent; sententiam autem num pravius et absurdius et falsius eloqui potuit poeta? Sed tempori et chartae parcamus. Non multo meliora sunt quae praecedunt; nam οἰστρᾶν, quod aut „stimulare" vel „furore exagitare" (Bacch. 32. 119), aut „furere" significat (Aesch. Prom. 837), ita usurpari non posse, ut sit „furentem ruere" locus Aeschyleus satis ostendit. Neque etiam, si iusta esset haec notio, verbum οἰστρᾶν in nostram sententiam quadraret. Praeterea haeremus in verbis ὅρκους παλαιοὺς Τυνδάρεω, quibus iusiurandum Tyndaro a procis datum significari necesse est. Quam difficultatem vidit, non probabiliter sustulit nescio quis, qui Τυνδάρεῳ scribendum proposuit. Cum autem in versibus tam absurdis versemur, non coniectura temptabimus illud μόρῳ, quod unum criticos vexavit; qui scripsit intellexit: „casu isto" i. e. raptu Helenae[2]). — Deletis igitur versibus 77—79 haec oritur

1) Ego tamen spoponderim manum interpolatricem, quam W. littera p notavit, hanc coniecturam fecisse, eandem, quae μόνος pro μόρῳ substituit.

2) Fortasse interpolator verba sic iungi voluit: ὃ δέ, οἰστρήσας μόρῳ, καθ' Ἑλλάδ' ὁ. π. Τ. μ. Quod si est, οἰστρᾶν iusta notione usurpavit, verba καθ' Ἑλλάδα pessime et scripsit et collocavit.

quaestio, utrum versus 76 tradita forma servari possit, necne. Mihi quidem participium *λαβών*, postquam *ἐξαναρπάσας* praecessit, languere et una cum insequente sententia resecandum videtur. Puto autem me Euripidis manum restituere, si collato huius fabulae v. 419 *χρόνον παλαιὸν δωμάτων ἔκδημος ὤν* scribo:

Ἑλένην πρὸς Ἴδης βούσταθμ' ἔκδημον δόμων,

quod, si quid video, non solum cum vocabulo *ἔκδημον*, sed etiam cum *ἐξαναρπάσας*[1]) egregie conspirat. Iam bene post v. 76 sequitur ipsa Graecorum expeditio: interpolator, quin adderet Menelai evocationem, quam omisisse videbatur poeta, abstinere non potuit. — Neque celabo suspicionem, quae mihi de v. 80 incidit. Nonne postquam dictum est *ᾄξαντες δορί* tautologiae simile est *τεύχη λαβόντες*? Nam *τεύχη* omnem complecti militum armaturam satis constat (cf. Troad. 11). Sed hoc fortasse tolerabile; gravius est, quod Graecis *ᾄσσειν δορί* aliud sonat, quam quod nostro loco exspectamus (cf. Hom. *Θ* 88. *Κ* 456. *Λ* 484. Eur. Phoen. 1382). Atque Aristoteles aut discipulus quidam eius Rhet. III 11 p. 1411b 30 Bekk. hanc affert versus nostri formam:

τοὐντεῦθεν οὖν Ἕλληνες ᾄξαντες ποσίν,

quae quin genuina sit iis de causis, quas supra exposui, vix dubitem; praesertim cum Euripidi vocabulum *πούς* ita in deliciis fuerit, ut comicorum ludibrium non semel provocaverit. — V. 83 cum Hermanno et Hartungo, qui tamen postea sententiam mutavit, deleo. Unum argumentum rectam esse hanc coniecturam luculentissime evincit: *ὁμοῦ*, quod in fine versus praecedentis legimus, addi quidquam non patitur; *ναυσίν* ad classem Graecorum, *ἀσπίσιν* ad exercitum referendum est (cf. Phoen. 78. Heracl. 932). — Cum ne ego quidem

---

1) Noli hoc lectum vocabulum, quod Euripides in suum usum procudisse videtur, neglegere: *ἀνά* ad verba *πρὸς Ἴδης βούσταθμα*, *ἐξ* ad *ἔκδημον δόμων* pertinet. Legas velim Hel. 1560—1566.

traditam lectionem v. 84 sanare possim, ad Calchantis responsum accedo, quo Agamemnonem immolare Iphigeniam iubet:

Κάλχας δ' ὁ μάντις ἀπορίᾳ κεχρημένοις
ἀνεῖλεν Ἰφιγένειαν, ἣν ἔσπειρ' ἐγώ,
Ἀρτέμιδι θῦσαι τῇ τόδ' οἰκούσῃ πέδον,
καὶ πλοῦν τ' ἔσεσθαι καὶ κατασκαφὰς[1] *Φρυγῶν*
θύσασι, μὴ θύσασι δ' οὐκ εἶναι τάδε.

Postremum horum versuum N. rectissime delevit, cui adstipulatur causasque exponit Hennigius l. l. p. 33 sq. Sed vereor ne ille versus etiam praecedentem secum in perniciem trahat. Puto enim hos duos ab uno eodemque homine profectos esse, nisi quod prior paullo melior evasit. Certas autem habeo causas. Legas velim totam sententiam omisso v. 93; nonne tibi v. 92 mirum quantum claudicare videtur? Falsum autem est *κατασκαφὰς Φρυγῶν*[2]; quod si dixisset Calchas, plus respondisset quam quod Agamemno rogaverat, qui tamen mihi vatum et oraculorum mos fuisse non videtur[3]). Verba lecta expiscatus est interpolator ex huius fabulae v. 1379. Deleto autem etiam illo versu, quem cum sequenti eadem de causa, qua 77—79 additum videmus, pulcherrime pergit oratio Euripidea[4]). — Sed quid post v. 100 retineri possit, dictu difficillimum est. Fortasse Euripidei sunt v. 101—103; tamen suspicionem movet verbum *ἐκγαυροῦσθαι* nusquam alibi lectum. Falsus est praeterea v. 105; quod cum demonstrasset Hennigius l. l. p. 34 sq., coniectura sua

---

1) Sic Pal. ab altera manu; *κατασφαγάς* Laur. et Pal. a prima manu.

2) *κατασφαγὰς Φρυγῶν* prorsus absurdum est.

3) Cf. Calchantis vaticinium Iph. Taur. 18 sq.

4) Omnino non intellego, quomodo Dindorfius, quocum facit Hennigius l. l. p. 43, orationem huius prologi magis pedestrem dicere possit, quam aliorum prologorum. Mihi quidem haud paucis poeticis luminibus distincta videtur (cf. v. 51 sq. 70. 73 sq. 80 sq.), ita ut hunc prologum in meliorum numerum referre non dubitem.

ἀμφὶ παρθένῳ unam difficultatem removit, alteram intulit. V. autem 104, etsi per se nullam praebet offendendi causam, tamen verba *πρὸς δάμαρτ' ἐμήν* mutuatus esse videtur e v. 99. Hoc quidem mihi certissimum est post v. 100 clausulam aliquam addidisse Euripidem, ut dolus Agamemnonis, quo fallebat uxorem, clarius appareret. Haec igitur fere eum scripsisse conicio:

πειθὼ γὰρ εἶχον τήνδε, παρθένου γάμον.

Iam sequebatur ea prologi pars, quae nova consilia Agamemnonis, quibus priora irrita faceret, continebat. Hanc autem omnino immutari debuisse ab eo qui anapaestos addidit et senem in scaena praesentem finxit, neminem fugit. Sed antequam iudicium meum de prologi conclusione edicam, eos quos nondum commemoravi versuum 106—114 naevos quam brevissime percensebo. Duabus de causis tolerari non potest sententia:

μόνοι δ' Ἀχαιῶν ἴσμεν, ὡς ἔχει τάδε,
Κάλχας Ὀδυσσεὺς Μενέλεως θ'·

postulat enim *ἴσμεν*, ut Agamemno ipse voce *ἐγώ* notetur, et addenda erat particula *τε* post Ulixis nomen[1]). Tautologiam, quae inest in verbis

ἃ δὲ κέκευθε δέλτος ἐν πτυχαῖς
λόγῳ φράσω σοι πάντα τἀγγεγραμμένα

nemo spero nostris temporibus ferri posse affirmabit. Iterum deprehendimus illud interpolatorum artificium supra identidem castigatum, ut quod pronomine relativo dictum est postea

---

1) Senserunt difficultates Hennigius, qui l. l. p. 35 adn. 22 *Κάλχας τ' Ὀδυσσεὺς Μενέλεως θ'* scribendum proponit, et Vitellius, qui in editionis suae *Introdusione* p. XXXV locum sic conformat: *Κάλχας Ὀδυσσεὺς Μενέλεως ἐγὼ θ'· ἃ δ' οὐ καλῶς τότ', αὖθις μεταγράφω καλῶς πάλιν κτλ.* Neuter menda plane sustulit neque omnino tolli possunt.

repetatur. Concludit totum prologum versus in hoc sententiarum nexu insulsissimus:

πιστὸς γὰρ ἀλόχῳ τοῖς τ' ἐμοῖς δόμοισιν εἶ.

Quid tandem fides senis ad argumentum epistulae ab Agamemnone recitandae pertinet?

Sed finem faciamus conquirendarum ineptiarum; quid Euripides scripserit, investigemus. Ac primum quidem mihi necessarium videtur, ut commemoret Agamemno conscios esse consilii sui Iphigeniae immolandae Calchantem, Ulixem, Menelaum. Nam Menelaum scire apparet e diverbio eius cum Agamemnone inde a v. 317; de Ulixe idem monet Agamemno v. 524. Novum autem regis consilium Euripides duplici modo conformare poterat: aut, ut in servata prima fabulae scaena res est, Agamemno tum cum prologum recitabat conscripserat epistulam ad Clytaemnestram mittendam, aut post prologum recitatum scripturus erat. Priore autem modo Euripidem fabulam instituisse ego non credo. Si fecisset, aut Agamemnoni evocandus erat senex et de mandato edocendus — tum eadem fere, quae paullo ante spectatoribus in prologo dixerat, ad senem conversus repetere debebat simulque partem primae scaenae Euripideae periisse statuendum est — aut senex a spectatoribus non visus e castris mittendus erat, id quod cum legibus veteris tragoediae pugnat. Omnes autem tolluntur difficultates, si Euripidem altera ratione prologum instituisse sumimus. Quae sententia cum mea sit, finem facturus huic commentationis parti nunc exponam.

Agamemno e tentorio suo in scaenam procedit et prologi versus 49—63, 66—68, 70—71 (v. supra), 73—76 (v. s.), 80—82, 84—91, 94—100 et complures versus interpolatoris iniuria absumptos vel retractatos recitat. Tum sic fere prologum concludit: „Doli istius conscii sunt Calchas, Ulixes, Menelaus. Sed filiae misericordia commotus alteram ad uxorem dabo epistulam[1]), qua, ne mittat Iphigeniam, imperabo.

1) Vocabulum μεταγράφω satis lectum (v. 108) in Euripideo prologo exstitisse certum est.

Occulte autem perferendam tradam seni mihi fidissimo[1]). Quod ut fauste eveniat, di duint propitii.“ Iam Agamemno in tentorium redit epistulam scripturus: interim chorus virginum intrat parodumque canit. Finito cantico senex, qui in eodem tentorio atque Agamemno versari putandus est[2]), cum epistula procedit; at vix egressus deprehenditur a Menelao in scaenam irruente, qui seni epistulam eripit, ereptam solvit. Sequitur dialogus inde a v. 303.

Iam vides in ea quam modo docui exordii conformatione egregie omnia convenire; simulque tollitur ea difficultas, quae, quantum video, omni exordii formae praeter meam inhaeret. Nam si senex ante parodum cum epistula abiit, qui tandem fieri potest, ut post longum canticum altercationem eius cum Menelao in scaena videamus et audiamus? Nonne iam diu e castris excessit? Hoc autem sumere, Menelaum et senem inter se rixantes ad castra redire neque verisimile mihi videtur neque probatur ullo vestigio.

II.

DE ARTE PROLOGORVM EVRIPIDEORVM

Pertractatis singulis prologis et interpolationibus eorum, quantum equidem praestare poteram, expulsis tandem aliquando ad artem prologorum Euripideorum accedo, h. e. ut iam in praefatione monui, eas conabor definire leges, quas

1) Hinc ille v. 114: *πιστὸς γὰρ ἀλόχῳ τοῖς τ' ἐμοῖς δόμοισιν εἶ.*

2) Hoc servavit interpolator. Cf. v. 34 sq. et ea quae de hoc loco p. 87 disputavimus.

Euripides in prologis scribendis sibi posuit. Etsi autem haec pars commentationis meae et gravissima est et esse debet, tamen postquam singulis prologis accurate perlustratis firmum ac solidum videtur positum fundamentum, licet mihi brevissimo esse: nihil enim opus est, nisi ut uno quasi conspectu ea complectar, quae in singulis observavi. Ut autem generale iudicium meum iam nunc edicam, hoc est:

Prologi Euripidei omnia ea continent, quae spectatoribus ad ipsius dramatis actionem intellegendam scitu necessaria sunt: scaenam dramatis explicant et personarum gravissimarum fata, quantum quidem ad ipsam fabulam pertinent, usque ad illud temporis momentum enarrant, quo fabulae ipsius actio incipit.

Prologos Euripides hoc consilio scripsit, ut spectatores ea quae dixi non per unam aut complures fabulae scaenas sparsa, sed perpetua oratione secundum rerum ordinem enarrata accurate cognoscerent et memoria tenerent.

Fortasse haec iudicia non multum ab iis discrepare putabis, quae adhuc de prologis Euripideis lata sunt; quantum discrepent, statim apparebit.

Omnes prologi Euripidei tripertiti sunt.

Prima pars, de qua postea plura disputabo, exordium est varii argumenti; media eam continet historiam, quae toti dramati quasi fundamento est; tertia, ut breviter dicam, ad personam prologum recitantem pertinet: quid faciat, cogitet, timeat, speret enarrat. Has autem tres partes in longe plurimis prologis accurate licet internoscere; adesse in Alcestide, Medea, Hippolyto, Heraclidis, Hecuba, Hercule, Supplicibus, Ione, Troadibus, Phoenissis, Iphigenia Taurica, Oreste in unaquaque harum fabularum supra demonstravimus. Tres exstant fabulae, in quibus prologi tertia pars tam arte cum altera iuncta est, ut separari non possit. Tamen vestigia eius facile inveniuntur.

Andr. 42 sq.: δειματουμένη δ' ἐγὼ
δόμων πάροικον Θέτιδος εἰς ἀνάκτορον
θάσσω τόδ' ἐλθοῦσ', ἤν με κωλύσῃ θανεῖν.

Hel. 63 sq.: τὸν πάλαι δ' ἐμὸν πόσιν
τιμῶσα Πρωτέως μνῆμα προσπίτνω τόδε
ἱκέτις, ἵν' ἀνδρὶ τἀμὰ διασώσῃ λέχη.

Bacch. 47 sq.: ὧν οὕνεκ' αὐτῷ θεὸς γεγὼς ἐνδείξομαι
πᾶσίν τε Θηβαίοισιν. εἰς δ' ἄλλην χθόνα
τἀνθένδε θέμενος εὖ μεταστήσω πόδα.

Unus Electrae prologus tertia parte omnino caret[1]). Neque illud miraberis: nam agricola illius fabulae nullam aliam ob causam in scaenam prodit, quam ut prologum recitet; quid igitur de se praedicet praeter honestos suos mores non habet, praesertim cum consilium e scaena abeundi versu demum 78 sq. capiat. Hic igitur locus prologi adventu Electrae quasi interrupti conclusio est. De Iphigeniae Aulidensis prologo scio satis lubricum esse iudicium; si tamen ea quae supra disputavi probabis, exordium de Helenae matrimonio usque ad v. 71, mediam prologi partem originem belli Troici et causam Iphigeniae immolandae tractantem fere usque ad v. 105 pertinere dices. Post hunc versum absumpta est conclusio fortasse cum media parte artissime coniuncta, de cuius argumento vide quae p. 96 sq. exposui.

Exordium prologi praeparat historias in media parte enarrandas.

Hoc fieri potest triplici modo: aut praemittuntur priora fata earum personarum de quibus prologus agit, interdum etiam gentis earum, aut de se suisque fatis disserit persona προλογίζουσα, praesertim cum deus est (veluti in Alc., Hipp., Troad., Bacch.), aut si forte deficit apta historia (ut in Suppl.), dictum aliquod in exordio ponitur. Misceri quoque nonnum-

1) Hoc dicere licet, etsi postremam huius prologi partem non Euripideam esse videri p. 56 docui. Ne Euripides quidem aliud argumentum atque interpolator hoc loco tractare potuit.

quam tres illos modos vix opus est monere. Ad primum autem pertinent etiam longae illae genealogiae a veteribus non minus quam a recentioribus criticis perstrictae. Videtur tamen Euripides priore poeseos suae aetate hoc vitio abstinuisse; primum exemplum Hecuba praebet, postea magis magisque crebrescunt et ingravescunt; in Oreste origines longissime repetitae prorsus intolerabiles sunt.

Semper fere persona *προλογίζουσα*, ut quam celerrime a spectatoribus cognoscatur, plerumque in exordio, certe inter prima narrationis verba nomen suum expresse dicit; si non dicit, alio modo curavit poeta, ut spectatores quemnam in scaena viderent statim in exordio intellegerent.

Ultro priore lege eximuntur earum fabularum prologi, in quibus persona prologum recitans nomen non habet, Medeae et Electrae. Tamen nutrix Medeae ut serva cognoscitur verbis v. 6 *δέσποιν' ἐμή*, et maritus Electrae sine dubio in scaenam prodibat veste rustica indutus. Restant Apollo Alcestidis, quem et verbis versus 3. 4 et noto habitu maxime arcu (cf. v. 35) statim agnoscebant spectatores; Iolaus Heraclidarum, qui etsi versu demum 30 nomen suum artificioso modo orationi inserit, tamen exordii v. 6 sq. se cognatum Herculis esse declarat; Agamemno Iphigeniae Aulidensis regia veste simulque verbis v. 50 *Κλυταιμνήστρα τ' ἐμὴ ξυνάορος* sine ulla difficultate agnitus.

Quam celerrime fieri potest, locus actionis fabulae indicatur notaturque pronomine *ὅδε*. Eodem cum vocabulo coniunguntur omnes res et personae quas spectatores in scaena conspiciunt; quas non conspiciunt eae illud pronomen respuunt.

Has leges scitu dignissimas hic illic iam antea commemoravimus. Contra primam peccaverunt omnes adhuc viri docti, qui Heraclidarum fabulae scaenam Marathone esse voluerunt; quam sententiam falsam esse aliis causis satis me probasse existumo (cf. p. 15 sq.).— Etiam altera lex certissima est.

Quoniam autem de rebus in scaena conspectis satis constat, non dicam nisi de personis. Quattuor sunt fabulae Euripideae, in quibus, dum prologus recitatur, praeter *προλογίζουσαν* aliae personae in scaena versantur: Heraclidae, Hercules, Supplices, Orestes. In Heraclidis et Hercule adsunt liberi Herculis, notati pronomine *ὅδε* Heracl. 11. 40[1]). Herc. 42, in Hercule praeter hos Megara, cuius nomen cum eadem vocula coniunctum apparet v. 9. 14. In Supplicibus supplices quae adsunt mulieres et Adrastus eodem modo quasi monstrantur spectatoribus v. 8. 17 (cf. p. 10 sq.). 21. 35[2]). In Oreste aegrotans in lecto iacet Orestes, dum Electra prologum recitat: *ὅδε* dicitur v. 35 secundum certissimam Reiskii coniecturam. Pauca addenda sunt de Troadum prologo, qui dum declamatur a Neptuno, Hecuba in scaena est (cf. v. 98). Ego tamen puto eam cum in porta tentorii Agamemnonis torpens humi iaceret (cf. v. 138 sq.), a spectatoribus visam non esse, quae coniectura egregie convenit cum argumento et prologi et insequentis dialogi. At histrio, qui eam praesentem esse animadverterat, non satis significatam ratus v. 32. 33 contra loci ingenium digito ostendit spectatoribus[3]). — Contra tertiam legem peccaverunt Euripidis editores praeter W. Suppl. 17, interpolatores Med. 39. Hipp. 48. Andr. 38. Iph. Aul. 72.

Media prologi pars, ut iam supra identidem monui, gravissima est: eas res spectatoribus enarrat, quibus fabulae actio nititur. Si totum drama

---

1) Alcmena in scaena non conspicitur, quare caret nomen eius pronomine *ὅδε* v. 41.

2) Nihil valet contra meam sententiam, quod in prologo omnino non commemorantur filii ducum interfectorum, quos in scaena adesse docet v. 106. Eiusmodi personae veteribus verae personae non erant.

3) Iphigeniae Aulidensis prologus, qui ex tradita conformatione sene praesente ab Agamemnone recitatur, in censum venire non potest. — Quid de pronomine *ὅδε* Tr. 22 monendum sit v. p. 47.

unum est, unam complectitur historiam, si duo capita habet, duas historias praebet.

Posterius contingere vidimus in Hecubae, Hippolyti, Herculis, aliquo modo in Phoenissarum prologis. Herculis prologus eo insignis est, quod alteri de Lyco narrationi novum exordium praemissum est; Hippolyti prologus, quod quattuor versibus inter duas narrationes interpositis nexus earum indicatur (cf. p. 36 et p. 12).

Media prologi pars rerum narrationem usque ad illud temporis momentum producit, quo fabulae ipsius actio incipit; nunquam ea quae spectatores postea suis oculis videbunt, enarrat iisque voluptatem spectandae fabulae praeripit.

Haec quoque est inter gravissimas leges, quas commentatione mea probatas esse iudico. Pugnare videbantur Hippolyti, Ionis, Troadum prologi; postquam autem Wheelerus Hipp. 41 sq. delevit, ego Ion. 67 sq. et Tr. 36 sq., ut mihi quidem videor, idoneis causis motus obelum praefixi (cf. p. 46 et 49 sq.).

Unus autem est prologus Euripideus, qui futura praedicit, quae in fabula ipsa videbunt spectatores, Hecubae. Vide v. 42—46:

> καὶ τεύξεται τοῦδ᾽ οὐδ᾽ ἀδώρητος φίλων
> ἔσται πρὸς ἀνδρῶν· ἡ πεπρωμένη δ᾽ ἄγει
> θανεῖν ἀδελφὴν τῷδ᾽ ἐμὴν ἐν ἤματι.
> δυοῖν δὲ παίδοιν δύο νεκρὼ κατόψεται
> μήτηρ, ἐμοῦ τε τῆς τε δυστήνου κόρης.

Iure quaerimus, cur Euripides in hoc prologo legem suam neglexerit. Causa est duplex illius fabulae actio, quam p. 29 sq. commemoravimus. Etsi enim v. 35—41 ad Polyxenae fabulam, ut ita dicam, instituendam sufficiunt, tamen necessarium est, ut sciant spectatores, cur Polydorus antea de suis fatis tam multa disseruerit. Cum autem inter duas illas narrationes praesens vinculum non intercedat, sed ea tan-

tum temporis unitate quodammodo cohaereant, quae de Polydoro et Polyxena postea fient et illis narrationibus ut fundamento utuntur, necessarium est illum nexum in prologo ipso indicari. Sed quomodo praedicta sunt futura? Tam parce et caute, ut spectatores voluptate spectandae fabulae minime fraudentur. Cadit igitur omnis illa quaestio ab artis tragicae iudicibus magno cum studio tractata, utrum Euripides eo, quod nonnunquam in prologis futura praedixerit, artem pessumdederit necne: nunquam Euripides in prologis fabulae ipsius argumentum praedixit; si qua delibare debebat, tam tecte et caute fecit, ut nihilominus spectatores in fabula ipsa prorsus nova viderent. Quam egregie haec quadrant in poetam τραγικώτατον!

Prologi narratio nunquam interrumpitur rebus alienis.

Haec enim est causa eius finalis, ut spectatores de historia fabulae clare edoceat. Quamobrem Euripides in prologorum corpore a dictis, quibus aliis tragoediarum locis abundat, prorsus abstinuit[1]). Tres loci obstrepentes: Med. 14. 15, Hipp. 7. 8 (p. 13), Troad. 26. 27 (p. 48 sq.) obelo notati sunt. — Ne eas quidem mythorum partes, quae ad rem non pertinent, unquam admisit: viri docti et ego eiecimus Hipp. 29—33, Ion. 20—27 (p. 41 sq.), Hel. 35—43 (p. 59 sq.), Iph. Taur. 20 dim. — 24 dim. (p. 61 sq.), Phoen. 26. 27 (p. 65 sq.), 51. 52, Or. 12—15 (p. 69 sq.). — Tres praeterea removimus etymologias male inculcatas: Troad. 13. 14 (p. 47), Hel. 9—11 (p. 57 sq.), Iph. Taur. 31—33 (p. 62 sq.).

Prologi conclusio ad personam προλογίζουσαν pertinet; aut facta aut cogitationes eius continet. Interdum ea persona indicatur, quae post prologum

1) Repcriuntur dicta in initio et fine prologorum. Prius accidit in Heraclidarum, Stheneboeae (fr. 662), Orestis, posterius in Supplicum et Orestis prologis.

recitatum in scaenam prodit demonstraturque spectatoribus pronomine ὅδε; nunquam autem eam personam προλογίζουσα alloquitur.

Nominatur insequens persona maxime in antiquioribus Euripidis fabulis, Alcestide, Medea, Hippolyto, Heraclidis, Hecuba, Ione, in recentiorum nulla. Illius autem personae ἀποστροφὴν obtruserunt Euripidi histriones in fine prologorum Heraclidarum, Hecubae, Baccharum, Iphigeniae Aulidensis[1]; falsariorum talia esse supra probavimus (cf. p. 23. 35 sq. 81 sq. 87. 94 sq.).

Nonne debes mecum consentire rectam esse eam legem, quam de argumento prologorum Euripideorum in exordio huius capitis posui? Ubinam sunt istae ambages prologorum tam saepe castigatae? Immo nihil in argumento eorum inest, quod recte vituperes, nisi illud quod reprehendit antiquissimus prologorum Euripideorum iudex Aristophanes, longae illae generum enumerationes. — Porro si eas leges, quas de usu pronominis ὅδε, de historiis media prologi parte enarratis, de rebus alienis omissis supra statui, ponderas, nonne hoc quoque mihi concedis Euripidem in prologis conscribendis maxime spectatorum rationem habuisse, ut et accuratissime et facillime res ad fabulam intellegendam scitu necessarias et discerent et memoria tenerent? Quis tandem dubitat, quin Euripides prologos suos more Sophocleo conformare potuerit? At noluit; spectatorum attentionem ad ipsam fabulam nonnunquam satis implicatam convertit; historiam fabulae modo

---

1) In Iphigenia Aulidensi quoniam senex secundum traditam fabulae conformationem iam in scaena versatur, paullo aliter res se habet, quam in tribus ceteris fabulis. — Novum simul hoc est argumentum ex more Euripideo petitum me recte improbasse hanc prologi conformationem, ut Agamemno, cum ad prologum recitandum in scaenam procedit, alteram epistulam ad Clytaemnestram dandam iam scriptam manu teneat.

minime artificioso, sed claro et lucido neque contra rerum naturam pugnante praemisit.

Ecce fere nescii ad quaestionem de causa prologorum Euripideorum, unde profecti eramus, revertimus: soluta est, spero, firmis et quae oculis videre licet argumentis.

Quod modo dixi etiam magis apparebit eo, quod de prologorum cum ceteris fabulae partibus nexu nunc disputaturus sum. Etsi scio hanc quaestionem magis ad artem ipsarum fabularum quam prologorum pertinere, tamen ne quid desideretur, quam brevissime fieri potest, tractabo.

Prologum ab arte dramatica abhorrere ipsum vocabulum δρᾶμα docet: ut agantur res in scaena, non ut narrentur, postulamus. Fieri tamen potest, ut prologus artis dramaticae legibus consentaneus sit; persona enim προλογίζουσα eo debet animi statu esse, ut ad monologum propensa sit; iis praeterea uti debet verbis, quae cum animi eius condicione congruentia non epicum, sed tragicum prae se ferant colorem. Quis vituperabit prologos Trachiniarum[1]) et Terei Sophoclearum?

Illis autem legibus inter omnes prologos Euripideos adstrictus est unus Medeae. Nutrix prologum recitat, mulier et servitii diuturnitate (v. 49) et animi fide (v. 54 sq.) cum domo Aeetae coniuncta. Ipsa non ignorat, quantum beneficiorum Medea Iasoni tribuerit, quam ingratum hic se praestiterit. Videt animum Medeae iratum et mala minantem. Consolari studet; repudiatur (v. 28 sq.). Quid igitur faciat? Nihil restat, quam ut secum commiseretur dominae calamitatem, quae sua simul est, vel, ut ipsa dicit v. 57 sq., ut cum caelo et terra communicet. Satis autem tragice institui hanc nutricis commiserationem omnes clamant. Proxime accedunt Hippolyti et Supplicum prologi: Veneris ira et supplicum calamitas causae monologorum sunt. Secuntur prologi Telephi, Alce-

1) De maculis huius prologi nunc non ago.

stidis, Oenei, Troadum, Iphigeniae Tauricae, in quibus causam prologi declamati indagare potes: tamen verba aut omnia aut maximam partem ita comparata sunt, ut epicum, non tragicum poetam audire videaris. In ceteris autem fabulis ex ipsa tragoediae actione, nisi forte sophista esse voles, nullam omnino causam prologi recitati petere poteris: prorsus in spectatorum usum scripti sunt. Velim autem hoc animadvertas:

Ii prologi qui optime cum ipsa fabula coeunt, omnes sunt prioris aetatis poeseos Euripidiae. Posteriore tempore poeta non solum nexum internum magis magisque solvit, sed etiam externo illo vinculo, ut persona *προλογίζουσα* insequentem personam indicaret, non iam usus est (v. p. 103 sq.).

Quo magis autem Euripides prologos prooemiorum a fabula ipsa solutorum formam habere voluit, eo magis ipsarum fabularum argumentum auxit.

Num opus est amplius exponere, quam egregie hoc quoque quadret in eam sententiam, quam antea de causa Euripideorum prologorum statui?

Sed quoniam de arte prologorum disputamus, iuvat summarium addere interpolationis, qua ars obruta est.

Duo genera interpolationis grassata sunt in prologis Euripideis: alterum, quod grammaticum voco, alterum histrionale.

Ad prius genus omnes eas refero interpolationes, quae verborum poetae interpretandorum causa additae sunt.

Omnes (praeter unum) prologi exempla praebent, plurimas Electrae prologus. Sunt autem illa additamenta aut ex ingenio interpolatorum profecta aut ex aliis fabularum locis petita. Quin eo procedit falsariorum loquacitas, ut, quae se dicturum non esse poeta expresse dixit, ipsi statim libere pronuntient (Iph. Taur. 38. 39. Or. 12—15). — Gravissimae autem huius generis interpolationes sunt dicta, ety-

mologiae, mythologicae notitiae, quas p. 103 congessimus[1]). Plerumque ita intrusae sunt in verba poetae, ut eximere possis; rarius Euripidea immutata et dilatata sunt, ut spuria a genuinis certo quidem separare non liceat. Huius speciei luculenta exempla exstant Andr. 49—55 (cf. p. 27 sq.), Ion. 8—19. 36—40 (cf. p. 41 sq.), Phoen. 21—23 (cf. p. 66 sq.). Necessario hac interpolatorum opera etiam prorsus absumpta sunt verba genuina; lacunas autem in prologis Euripideis inveniri equidem non puto.

Histriones duplici modo prologis Euripideis nocuerunt: additamenta intrusere aut ad scaenam fabulae immutandam aut ad πάθος sermonis augendum.

In quattuor tragoediis scaenicas mutationes fecere histriones: Heraclidarum fabulam Marathone, non Athenis agi voluerunt (interpolarunt v. 31. 32. 34—37. 39; cf. p. 20 sq.), Hecubae Polydorum pendentem in scaena, non procedentem fecerunt (interp. v. 28—34; cf. p. 33 sq.), in Bacchis scaenico apparatui fumantes aedium Semeles ruinas addiderunt (interp. v. 6—9; cf. p. 75 sq.), chorum circa finem prologi (an cum Baccho?) in scaenam duxerunt (interp. v. 55—63), Iphigeniae Aulidensis Agamemnonem cum sene in scaena colloqui voluerunt (interp. v. 1—48. 115—163; cf. p. 84 sq.). Atque iisdem illis prologis verba πάθους plena annexuerunt histriones, quibus persona προλογίζουσα insequentem alloqueretur: Heraclidarum prologo v. 52—54, Hecubae prologo v. 55—58, Baccharum prologo v. 55—63, Iphigeniae Aulidensis prologo (mutatis verbis Euripideis) v. 106—114. Egregie autem accidit ad sententiam meam de scaenicis interpolationibus probandam, ut histriones eos ipsos prologos, quibus manus suas impudentes imposuerunt, ista ἀποστροφῇ quasi sigillo suo munirent.

1) Adde Herc. 57—59. Cf. p. 38.

ADDENDA ET CORRIGENDA

Inter ingentem scriptiuncularum et observationum Euripidearum molem quod nonnullae me fugerunt, nemo puto mirabitur neque mihi irascetur. Haec ab aliis praeoccupata esse sero animadverti: El. 10 delevit W. A. E. p. 206 (cf. h. l. p. 51 sq.). — El. 27 ante me ci. αὐτός (cf. h. l. p. 53) Witzschelius *Zeitschr. f. d. A.-W. 1838* p. 644; cf. Vitelli *App. crit.* p. 76 adn. 1.

Dum hoc opusculum typis exprimitur, Bonnae prodierunt Ludovici Enthoveni „De Ione fabula Euripidea quaestiones selectae“, quibus uti non iam poteram. Magnopere gavisus sum, quod iis locis, quos ambo tractavimus, illum summa in re mecum facientem vidi. Cf. velim Enthoveni p. 32 adn. 2 cum h. l. p. 43 et adn. 1; p. 46 sq. cum h. l. p. 58 adn. 2; p. 56 sq. cum h. l. p. 42 adn. 2.

p. 32 v. 7 lege pendet pro pondet.

p. 57 adn. 3 lege γάμου pro γάμων.

p. 58 adn. 2 v. 10 lege 661 pro 660.

p. 64 v. 28 lege quod pro quo.

p. 75 v. 12 lege Wecklinius pro Wecklinins.

INDEX LOCORVM
PRAETER PROLOGOS TRACTATORVM

Bonnae typis Caroli Georgi univ. typogr.